

Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе
Ш. Мәржани исемендәге Тарих институты

Риза казый фәтваләре

Казан – 2019

УДК 297
ББК 86.38
Р 45

*ТР ФА Ш. Мәрҗани исем. Тарих институты
Гыйльми советы карары нигезендә басыла*

Фәнни мөхәррир:
тарих фәннәре докторы,
ТР ФА академигы *Р.С. Хәкимов*

Төзүче:
филология фәннәре кандидаты
А.М. Гайнетдинов

**Р 45 Риза казый фәтваләре / Төз. А.М. Гайнетдинов. – Ка-
зан: ТР ФА Ш. Мәрҗани исем. Тарих институты, 2019. –
108 б.**

ISBN 978-5-94981-327-0

Китапта күренекле татар галиме Ризәтдин Фәхретдиннең дини со-
рауларга биргән жапаплары китерелде. Алар 1908–1917 елларда чыккан
«Шура» журналыннан сайлап алынды. Әлеге сораулар хәзерге көндә дә
актуальлекләрен югалтмаганнар.

Хезмәт дини мирасыбыз һәм милли тарихыбыз белән кызыксынучы
киң катлам укучыларга тәкъдим ителә.

ISBN 978-5-94981-327-0

УДК 297
ББК 86.38

© Гайнетдинов А.М., 2019
© ТР ФА Ш. Мәрҗани исемендәге Тарих институты, 2019

КЕРЕШ

Ризаэтдин Фәхретдин (1859–1936) – бөтен көчен милләтебез, динебез өчен сарыф итеп, армый-талмый хезмәт куйган бөек дин галиме, тарихчы, әдип, педагог, дини реформатор, казый, мөфти, археограф, эпиграфист, шәркыять белгече, жәмәгать эшлеклесе, жәдидчелек хәрәкәтенен күренекле вәкиле. Быел Р. Фәхретдиннең юбилее житте, ягъни 2019 елда тууына 160 ел булды. Шулхәтле күп вакытлар узса да, аның исеме һаман телләрдән, каләмнәрдән төшми, халкыбыз аны һәрвакыт горурланып искә ала, хәзерге фәндә дә татарның иң олуг һәм мөгтәбәр галимнәренең берсе буларак санала.

Ризаэтдин Фәхретдин 1859 елның 17 гыйнварында (1858 елның 31 декабрәндә) хәзерге Татарстан Республикасы Әлмәт районы Кичүчат авылында туган. Төплә белем алганнан соң, ул 1889–1891 елларда Илбәк авылында имам һәм мөдәррис вазыйфаларын башкарган. 1891–1906 елларда Р. Фәхретдин Мәхкәмәи шәрғыядә (Диния Нәзарәтендә) казыйлык хезмәтен үтәгән. Аннан соң ул «Вакыт» газетасы идарәсендә мөхәррир ярдәмчесе, соңра «Шура» («Кинәш») журналына баш мөхәррир булып эшләгән. Әлеге журналның иң тәүге саны 1908 елның 10 гыйнварында дөнья күрәп, иң ахыргысы 1917 елның 31 декабрәндә чыккан. Шулай итеп, ун ел буге Р. Фәхретдин «Шура»да мөхәррир вазыйфасын намус белән башкарган. Аны журналның наширләре – бертуган Мөхәммәтшакир (1857 – 1912) һәм Мөхәммәтзакир (1859 – 1921) (Дәрдмәнд псевдонимы белән ижәт иткән шагыйрь буларак та билгеле) Рәмиевләр – эшкә чакырган булган. Р. Фәхретдин мөхәррирлегендә чыккан журнал битләрендә дин, тарих, әдәбият, тел белеме, халык авыз ижәты, сәнгать,

фэлсэфэ, география, педагогика мэсьэлэлэре тэфсилле рэвештэ чагылыш тапкан. «Шура» битлэрэндэ генэ дэ галимнең жиде йөзгэ якын мәкалә һәм төрле характердагы язмалары дөнья күргән. Журналның һәр санында диарлек аның авторлыгы күрсәтелгән һәм күрсәтелмәгән ике-өч мәкаләсе басылган. Белгәнебезчә, «Шура» журналы Оренбург шәһәрэндэ айга ике тапкыр чыгып барган, шул рэвешле, бер елга барлыгы 24 сан дөнья күргән, тик иң ахыргы ике саны гына бергә, ягъни 1917 елның 23 һәм 24 нче саннары бергә кушылып басылган. Аннан соң, кызганычка каршы, журнал Халык Комиссарлары советының «Матбугат хакындагы декрет»ы нигезендә 1918 елның гыйнварында рәсми рэвештэ ябылган.

Р. Фәхретдин «Шура» журналына унбиш ел казый булып торган һәм дин өлкәсендә бик зур гыйлем һәм тәҗрибә туплаган кеше буларак эшкә килгән. Иң беренче санында мөхәррир Р. Фәхретдин түбәндәге сүзләрне язган:

«Хак Тәгаләнең ярдәме белән бу «Шура» жыентыгын язарга һәм төзөргә керештек. «Шура»ның мәсләге исә көче житкән кадәр Русия мөселманнарының бәхетләре хакында хезмәт итүдән гыйбарәт булып, максаты да укучыларны риза итәр өчен ныклык һәм гайрәт күрсәтү.

«Шура» милләтне гыйлемле, мәгърифәтле итү хакында киңәш мәжлесе булачак. Теләгән кеше бу мәжлестә сөйләр, теләгән адәм тыңлар»¹.

Өлбәттә, журналның структурасын һәм эчтәлеген формалаштырганда, ул укучыларның төрле сорауларына җавап бирә торган «Мөрасәлә вә мөхабирә» («Хат алышу һәм хәбәрләшү») исемле рубрика ясамыйча кала алмаган. Жур-

¹ Фәхретдин Р. Мәсләк вә максат / Р. Фәхретдин. – Шура. – 1908. – № 1. – Б. 1.

налың тышлык битләрендә: «Анда сорау-жаваплар һәм һәр-төрле хатлар язылыр», – дип искәртелгән булган. Башта бу рубрикада сорау-жаваплар аз урнаштырылса һәм кайбер саннарында бөтенләй булмаса да, алга таба хатлар белән бик күп сораулар килә башлаган һәм Р. Фәхретдингә аларга жавап бирергә туры килгән.

Журналны укучылар шунда ук аңа бик күп дини сораулар яудырганнар, чөнки күпләр аның озак еллар казый булып эшләвен белгәннәр һәм аннан фәтва бирүне көткәннәр. Р. Фәхретдин бик теләп тарихи һәм ижтимагый сорауларга жавап язган, әмма дини сорауларга жавап бирүдән башта сакланган, укучыларны андый сораулар белән Мәхкәмәи шәрғиягә (Диния нәзарәтенә) мөрәжәгать итәргә өндәгән. Әмма халык, Р. Фәхретдиннең дин өлкәсендә рәсми дини оешмаларда эшләүче казыйларга караганда гыйлеменә күпкә артык булуын белгән һәм сорауларын алардан түгел, ә Фәхретдиннән ишетәселәре килгән. Мөхәррир үзен бик тыйнак тоткан, үзенең гыйлеменә чикле булуын түбәндәгә рәвештә искәрткән: «Белгәнәбез кулда булган бармаклар санынча булса, белмәгәнәбез күктә булган йолдызлар саныннан артык булыр»². Башта ул карышса да, «Минем шәрғий фәтваләр бирергә хакым юк», дип халыкка аңлатырга тырышса да, кешеләрнең гозерләрен кире кага алмаган һәм соңра «Бу – фәтваләр түгел, ә минем шәхси фикерләрем» дисә дә, халыкны борчыган дини сорауларга да жавап бирергә керешкән. Шуңа күрәдер Р. Фәхретдин: «Русия мөселманнары өчен арасында дини бер журнал булмау сәбәпле, мондый мәсьәләләр хакында фикер алышырга мәжбүр булдык, ихтимал ки, моннан соң да бу мәжбүрлек дәвам итәр», – дип язган³.

² Шура. – 1909. – № 14. – Б. 442.

³ Шура. – 1909. – № 22. – Б. 697.

Сораулар язылган хатлар илнең төрле почмакларыннан килгән. Аларны журналда урнаштырганда, гадәттә, сорауның кайсы торақ пункттан килгәне язылган яисә, анысы билгесез булса, «намәгълүм» («мәгълүм түгел») дип язылган. Сорау ахырында сорау бирүченең исеме, псевдонимы яки инициаллары куелган. Галим Р. Фәхретдин халык биргән һәр сорауга төпле рәвештә һәм хикмәт белән җавап бирергә тырышкан. Җитдиләренә җитди һәм тулы итеп, мәгънәсезләренә берәз юмор кулланып һәм кыска рәвештә җавап биргән. Шуңа күрә аның кайбер фәтваләре кешене елатырга, кайберләре елмаерга мәжбүр итәргә мөмкин.

Р. Фәхретдин – иң олуг һәм моғтәбәр дин галимнәре-безнең берсе. Ш. Мәрҗани аның турында: «Бу егет өметле. Мәсләгендә дәвам итсә, яхшы хезмәт итәр!» – дип әйтә калдырган⁴. Г. Баруди Р. Фәхретдингә түбәндәгечә характеристика биргән: «Гыйльми куәте яхшы, гарәп телен белүе төзек, иң мөһим булган хәдис гыйлемен белүче, юлы һәм дәрәҗә рәвешә белән яхшы исем хасил иткән. Ислам тарихында, әеруча галимнәр тормыш юллары турында яхшы мәгълүматы бар. Бу илләребездә (Казан, Болгар һәм Кыпчак вилаятендә) үткән галимнәр һәм мәшһүр затлар хакында гүзәл әсәрләре бар. Диндә һәм иманда ныклы, дини вазыйфаларында тугры, әхлагы сабыр, чыдамлыгы күркәм, аз сүзле, күп эшле, һәркемгә хәерлек теләүдә, әманәтле һәм туры сүзле зат»⁵. Шуның өчен без аннан үрнәк алырга, һәр сүзенә колак

⁴ Шәрәф Ш. Мәрҗанинең тәрҗемәи хәлә / Ш. Шәрәф // Мәрҗани: Шиһабетдин әл-Мәрҗани хәзрәтләренең вәләдәтенә йөз ел тулу (1233–1333) мөнәсәбәтилә нәшер ителде. – Казан: «Мәгариф» матбагасы: Нашире Салих бине Сабит Гобәйдуллин, 1333 (1915). – Б. 181.

⁵ Баруди Г. Хатирә дәфтәре: 1920 елның 12 июненнән алып сентябрь ахырына кадәр / Басмага әзерләүче А. Гайнетдинов. – Казан: ТР ФА Ш. Мәрҗани исем. Тарих институты, 2017. – Б. 229.

салырга, һәр хезмәте белән таныш булырга, һәр фикеренә таянырга тиешбез.

Ун ел буе чыккан «Шура» журналының «Мөрасәлә вә мөхабирә» рубрикасында якынча биш йөз сорауга җавап язылган. Без бу китабыбызда анда урын алган, бүгенге көндә дә актуаль һәм кызыклы булган 70 сорау хатына бирелгән җавапларны сайлап алып, аларны кириллицага күчереп, аңларга уңайлы булсын өчен барлык архаик грамматик формаларны хәзерге әдәби тел нормаларына салып, милләт-тәшләрәбезгә тәкъдим итәргә булдык. Нәкъ менә гади халык укысын, аңласын өчен аларны хәзерге телгә яраклаштырып бирдек, ягъни максималь дәрәжәдә хәзерге гамәлдәге телгә җайлаштырдык, якынайттык. Шулай ук текстларда очраган гарәп телендәге жөмлөләр татар теленә тәржемә ителде. Китап исемен шартлы рәвештә «Риза казый фәтваләре» дип куйдык. Бу жыентык аркылы укучылар галим Р. Фәхретдин хақында тагын да күбрәк белерләр һәм үзләрен борчыган байтак дини сорауларга җавап табарлар, дигән теләктә калабыз.

А.М. Гайнетдинов,
филология фәннәре кандидаты

[ТӘФСИРЛӘР ТУРЫНДА]

Хоканд шәһәрәннән:

Уку өчен иң ышанычлы тәфсир [Коръән аңлатмасы] кем тәфсире? Дөрөс фикер хасил итәр өчен нинди тарих китап-ларына иярү тиешле?

Валиулла бине Мөхәммәдрәхим.

«Шура»

Бу турыда гомуми сурәттә җавап бирү мөшкөл. Биреләчәк җавап сораучының хәлен тәмам белгәннән соң хосусый сурәттә булырга тиеш. Әгәр дә максат Коръән шәриф эчтәлегенә белән ачык сурәттә беркадәр танышу булса, моның өчен төрки, гарәп тәфсирләре күп.

Моннан югары чыккан кешеләр өчен үз мәсләкләренә яраклы әсәрләр ихтыяр итү тиешле килер. Чөнки тәфсир китап-лары гомумилык белән сыйнфый сурәттә булалар. Тәфсир төзүчеләр гарәп [теле] гыйлемнәре, кәлям [фәлсәфә һәм фәкать акыл белән шәригать текстларын аңлатуга нигезләнгән схоластик дин белеме системасы], ысуле фикыһ [ислам хокукы нигезләре], Сөннәт [пәйгамбәр юлы, өйрәтмәләре, гамәлләре һәм сүзләре], фикыһ кебек үзләре белгеч булган фәннәрен үзләренә мәсләк итәләр. Мәһәб [ислам хокук системасына нигезләнгән дини юнәлеш] белән бәйләнгәннәр дә аять шәрифләренә үз мәһәбләренә яраклаштыру белән шөгыйльләнәләр. Менә шуңа күрә һәркем үз хәленә туры килгән тәфсир китап-лары белән шөгыйльләнәр. Әмма, хакыйкәт хәлдә, тәфсир махсус юлы белән хөрмәтле Рәсүлдән күчәрелгән һәм гарәп теле мәгънәсе булган нәрсәдән гыйбарәт. Моннан арыларына башкалар өчен шәригать җәһәтәннән иярү тиешле түгел, уй һәм фикерләрдән гыйбарәт булып. Ислам философы булган шәех Жамаледдин әл-Әфгани хәзрәтгән: «Коръән шәриф өчен заман кадәр дөрөс тәфсир юк һәм булмас, заман шундый бер китап ки, һәр шигырендә чиксез юллар, һәр юлында чиксез сүзләр, һәр

сүзендә чиксез мәгънэләр бар», – дип ишеттем. Фәкәть юга-рыда искә алынган хәзрәтнең бу сүзе дә бары тик үзләре кебек нык галимнәргә күрә булганын уйлармын.

Ислам тарихларының мөгтәбәрләре Табари, Мәсгуди, Ибне әл-Әсир, Ибне Хальдун һәм болар шикелле галимнәрнең әсәрләреннән гыйбарәт. Исемнәре искә алынган затларның әсәрләре хәзер, бүген басылып, таралдылар. Фәкәть элекке ислам тарихлары бары тик риваятьтән гыйбарәт булган өчен файдалану беркадәр мөшкел. Хөкемнәрен һәм фәлсәфәсен баян итеп, тарих язу ысулы – яңа бер нәрсә. Бу жәһәттән, табигатендә зур бер сәләте булмаган кешеләр, мондый риваять юлы белән язылган әсәрләр сәбәплә, ялгыш фикерләр дә хасил итәләр.

Истанбулда басылган төркичә тарихлар, деспот хөкүмәтләр сәясәте мәжбүр итүенә күрә, кимчелекле һәм байтак үзгәртүләргә очрап, басылганлыктан, дәрәс бер фикер хасил итү – мөшкел бер нәрсә. «Нинди бер эшкә катышса, сәясәт аны бозар» дигән сүз дәрәс булса кирәк.

Шура. – 1908. – № 9. – Б. 293–294.

[ДИНИ МӘЗҺӘБЛӘР ТУРЫНДА]

Эстәрлетамак шәһәрәннән:

1. Фикьһта мәшһүр булган дүрт мәзһәб [ислам хокук системасына нигезләнгән дини юнәлеш] кайсы гасырда пайда булган? Ни өчен дүрт белән чикләнәп, тагын [да] артык булмаган? Боларны кемнәр төзде? Үзләренең мәзһәб башлыклары икәнлекләрен үзләре дөгъва иттеләрме һәм мәзһәбләренә дә халыкларны чакырдылармы?

2. Мөжтәһид[ләр] бетте, дип дөгъва итүчеләрнең шәригать дәлилләре бармы? Булса, ниләр? Бу сүз кайсы вакытта

таралган һәм ни өчен таралган? Бу мәсьәләләрнең жавабын «Шура»да язуыгызны үтенәбез.

*Түбән Бикәнеш авылыннан
имам Исхак Мөхәммәдша улы.*

«Шура»:

1. Әбү Хәнифә, Мәлик, Шафигый, Ибне Хәнбәл гасырлары мәгълүм булган жәһәт белән искә алынган мәзһәбләрнең нинди вакытта пәйда булганы үз-үзеннән мәгълүм була. Мәзһәб исә дүрт белән чикләнмәгән. Искә алынган мөжтәһидләр дәрәжәсендә Әүзагый, Ибне Әби Ләйли, Суфьян бине Гуяйнә, Ләйс бине Сәгъд, Суфьян Сәүри, Исхак бине Рәһәвәйһ, Дауд әз-Заһири, Мөхәммәд бине Жәрир әт-Табари, Ибне Хәзимә ән-Нисабури, Әбү Сәүр, Ибне Хәзем кебек затлар бар. Бу кешеләр дә мөстәкыйль мәзһәбләрдән булып иде. Фәкәть боларның кайберләренең мәзһәбләре бик элекке гасырларда бөтөп, кайберләренеке исә байтак вакытлар дәвам иткән.

Мәзһәб һәм мәсләкләр күпвакыт шәкертләр һәм иярүчеләр тарафыннан төзелә. Мөжтәһидләрнең үзләренең мәзһәб баш[лык]лары булачагын дөгъва итүләре шулай торсын, хәтта моннан мәгълүматлары булачагы шөбһәле. Ибне Хәнбәл мәзһәбе үзенең вафатыннан йөзләр еллардан соң төзелгән. Хәтта кайберәүләр моның мәзһәб имамы булуын башлыча инкяр итәләр. «Безнең дәлилөбезне белмәгәндә, сүзебезгә иярмәгез!» – дигән имам Шафигый һәм [шул ук сүз] Әбү Хәнифәдән риваять ителә. Инде чакыру кайсы жирдә калды?

2. Икенче соравыгызга караган бәхәсләрне «Әл-гасрел-жәдид» журналында басылган «Монасыб диния» китабында тәфсилләп сөйләнгән иде. Искә алынган әсәрне укысагыз, шаять, таләп ителгән жавап табылып.

Шура. – 1908. – № 11. – Б. 358.

[ГАЛӘМНӘР ТУРЫНДА]

Аксудан:

Кайбер әсәрләрдә «Аллаһ Тәгалә унсигез мең галәм яралтты» дип язылган сүз бар. Госман Хәлил әфәнде дә моны риваять иткән (Фәне тарих. – Б. 2.). Бу сүзнең асылы бармы?

Мөгаллим Ибне Жүһандар Фәйзрахман.

«Шура»:

Бар итүчесе [Аллаһ] тарафыннан ачык хәбәр булмаганлыктан, мондый нәрсәләргә белү мөмкин булмаса кирәк. Коръән шәриф: «Раббыңның гаскәрләрен Аллаһтан башка һичкем белмәс», «Ул сез белмәгән нәрсәләргә бар итте», – ди. Язган сүзегез исраилият [яһүдләр китапларындагы сүзләр] булмасын! Мөхтәрәм философ Әбү әл-Ғаләә әл-Мәгарри: «Әй, кешеләр, Аллаһ ничә орбиталар бар иткән, йолдызлар, кояш һәм ай шулар буенча йөриләр», – дип, чиксез бар ителгән нәрсәләргә санап бетереп булмачагың сөйли.

Шура. – 1909. – № 2. – Б. 62.

[ГАУЖ БИНЕ ГАНАК ТУРЫНДА]

Троицк шәһәрәнән:

Гауж бине Ганак бер фәрсәх [миль] зурлыгында булган тауны күтәреп, Муса пәйгамбәр кавеме өстенә барган һәм ташларга ниятләгән сәгатътә тау, тишелеп, Гауж муенына камыт рәвешендә төшкән һәм бу сәбәплә вафат булганы китапларда күренә. Бу тау кайсы мәмләкәттә булган һәм хәзер бармы?

«Шура»:

Гауж хакында булган хикэялэрнең асылы булу шулай торсын, хэтта үзе дә хыялый бер шэхес булып, дөньяда булганы юк, дилэр. Һәрбер адәмнең сүзенә ышану дөрес булмаган кебек, һәрбер китап сүзенә дә ышану булмас.

Шура. – 1909. – № 2. – Б. 63.

[ПӘЙГАМБӘР КАБЕРЕН ЗИЯРӘТ КЫЛУ ТУРЫНДА]

Галжат авылыннан:

Хөрмәтле Рәсүл каберен зиярәт кылу фарыз [гаять мәжбүри], важиб [мәжбүри], сөннәт [пәйгамбәр үтәгән яхшы гамәлләр] һәм яхшы дип табылган өлешләрнең кайсысына керә?

Мөгаллим Әмир бине Габделкаһһар.

«Шура»:

Соравыгыз – саф дини бер мәсьәлә. Дини бер мәсьәләләрне камил сурәттә язу жыентыкның [журналның] программасына һәм рөхсәтенә керсә дә, максат асылы әдәбиятка хезмәт итү булганлыктан, мондый мәсьәләләргә чумарга ниятебез юк. Жыентыкның кечкенәлеге һәрберсенә дә тәфсилләп керешүдән тыя. Шулкадәр дип белербез ки: Мәдинә шәһәрндә булган вакытта раузаи мотаккаһараны [пәйгамбәр каберен] шәригатьчә зиярәт кылу олы кардәшлек һәм иң яхшы табылган эш икәне хакында гыйлем ияләре арасында низаг юк. Әмма ерак жирләрдән бу ният белән сәфәр чыгу хакында байтак сүзләр бар. Ике шәех [Бохари һәм Мөслим] тарафыннан риваять ителгән «Өч мәчеткә генә сәфәргә чыгарга ярый: Хәрам мәчете, Әкьса мәчете һәм минем мәчетем [Мәдинәдәге мәчет]» хәдис шәрифә шәрехндә Ибне Хәжәр,

Касталани, Нэвави тарафыннан бирелгэн аңлатуларның жыелмасыннан бер нәтижә чыгару мөмкин булыр. Бу эсэрләр басылган булганлыктан, хәзер һәр кеше өчен булдыру мөмкин. Замандашларыбыздан булып та, [һижри] 1317 елда вафат булган Багдад мөфтие Ногман әл-Алуси «Жәләл әл-гайнәйн» исемле эсәрендә бу турыда гаять тәфсилләп, бәхәс кылган. Мөрәжәгать итәр булсагыз, файдаланырсыз. (Фәтх әл-бәри. – Т. 3. – Б. 42; Касталани. – Т. 3. – Б. 24; Нэвави. – Т. 7. – Б. 316–415; Жәләл әл-гайнәйн. – Б. 315.

Шура. – 1909. – № 5. – Б. 154–155.

[ЛОТЕРЕЯ ТУРЫНДА]

Кучкар приискасыннан:

Мәктәпләр файдасы һәм балаларыбызны укытырга ярдәм булсын өчен, лотерея уйнау бик файдалы булыр иде. Мондый нәрсә ислам галәмендә булганы бармы? Һәм дә шәригать карашында дәрәсә, юкмы? Әгәр дә дәрәсә булса, моның мәшәкәтләрен өсләренә алырга вәгъдә бирүче адәмнәр бар. Шулар сәбәплә, «Шура»да җавап язылуы сорала.

Мөхәммәдгариф Садыйкый.

«Шура»:

Лотерея «Мәйдә» сүрәсе (92 нче аят) белән тыелган, «мәйсәр»нең үзе булса кирәк. «Мәйсәр» сәбәплә хасил иткән нәрсәләренә гарәпләр үзләренә тотмыйлар, бәлки фәкыйрьләргә бүләк итәләр иде. Шуның белән бергә, Коръән шәриф бу гамәлдән тыйды. Моның бер хикмәте дә кешеләргә мал оту нияте белән түгел, бәлки ләззәт, мәхәббәт белән фәкыйрьләр өчен (ярдәм итү тиешлеге булса кирәк. Ул тәкъдирдә, мөселманнар мәктәпләргә оту нияте белән түгел, бәлки асыл гыйлемгә мәхәббәт тотуларыннан һәм сөюләре өчен ярдәм итү) тиешле икәнә аңлашыла. Кайберәүләр:

«Мәйсәр» адәмнең тәрбиясен боза, ялкаулыкка һәм эшсезлеккә гадәтләндерә, шулай ки, аның бәрабәренә килгән файда зарарының уннан беренә дә алмашы булмас. Шул жәһәттән, хәтта, бер карашка, файдасы өметле булган «мәйсәрләр» дә катгый сурәттә тыелды», – диләр. Фәкәть Мисырда булган «Әл-гурвәт әл-вәсикый» исемле ислам хәйрия жәмгыятьләренәң һәрвакыт «Әй, уңыш» игъланы газеталарда күренә. «Әй, уңыш» исә бездә булган лотереяның үзе. Күпчелек әгъзасы зур галимнәреннән гыйбарәт булган бу жәмгыятьтә мондый хәлләр булуның сәбәбен һаман белә алмадык.

Шура. – 1909. – № 6. – Б. 186.

[ӘЮП ҺӘМ ШОГАЕП ПӘЙГАМБӘРЛӘР ТУРЫНДА]

Чиләбе шәһәрәннән:

Кайбер китапларда хәзрәте Әюб галәйһиссәлам хаста булып, тәне череп һәм кортлап беткәне риваять ителә. Кайбер урыннарда хәзрәте Шогаеб галәйһиссәламнең сукуыр булганы күренә. Шул ук вакытта, Хөсәен әл-Жәсәри хәзрәт: «Пәйгамбәрләр халыкны нәфрәтләндерәчәк гаепләрдән пакь иде», – дигән. Бу мәсьәләдә кайсы тараф хәбәрен өстен итү яраклы булып?

Мөгаллим Габделмәлик.

«Шура»:

Бер кешенең казада булмавы, шайтан котыртуына очрамавы, шулай ук кавеме эчендә зәгыйфь бер хәлдә булмавы гаеп булмаган кебек, халыкны нәфрәтләндерәчәк нәрсәләрдән дә түгел. Бу ике пәйгамбәр хакында Коръән шәриф хәбәр биргән нәрсә – менә бу кадәр. Моннан артыгы кайбер хәдисләрдә булса да, искә алынган хәдисләрнең кайберләре Ваһеб бине Мөнәббихтән риваять ителгәне, кайберләре Ибне Габбас хәзрәткә соңгы чик булып, мәрфуг [пәйгамбәргә то-

ташкан хәдис] булмавы, мәрфуг булганнарның тоташу чылыбырында Жүвәйбәр бине Сәгыйд исеMLE бер зат булуны сәбәп [итеп] күрсәтеп, хәдис белгечләре кабул итмәгәннәр. Бу сәбәпле, Хөсәен әл-Жәсәринен «Шогаебның суқыр булуы һәм Әюб кыйссасындагы нәфрәтләндрә торган хикәяләр нык түгел һәм алар ялган» әчтәлегендә булган сүзе, иншалла, лаеклы [рәвештә] кабул булып.

Шура. – 1909. – № 7. – Б. 216–217.

[КОРЪӘН ТУРЫНДА]

Күкчәтаудан:

Коръән кәрим хәзрәте Госман заманында язылган язудан икенче язуга нинди вакытта күчерелде? Нокта һәм хәрәкәт кайсы заманда куелды?

Ф. Чәркәси.

«Шура»:

Куфи язуының үзгәрүе әл-Моктәдир билләһ вәзире булган Әбү Гали Мөхәммәд бине Гали бине Моклә заманында һәм аның тырышлығы белән булган (Әл-Фәхри. – Б. 244). Коръән шәриф язуы да, табигый, бу вакытта үзгәргән була. Иң элек нокта һәм хәрәкәт куючыларны билгеләү хакында тарихчылар һәм әдәбият галимнәре арасында каршылык күп. Кайберәүләр: «Хәрәкә, сәкеннәр, нокталар электән [үк] бар иде, фәкәт Коръән язган вакытта, сәхабәләр [пәйгамбәрне күреп, аңа ияргән кешеләр], болардан аеру белән, саф хәрәф белән генә яздылар», – диләр. Нокта маддәсенә караган «Укъянус» авторы да бер вакыйга күчерә, «Әт-Тәкыйид» маддәсенә мөрәжәгать ителә.

Шура. – 1909. – № 12. – Б. 373–374.

[ӘКЪСА МӘЧЕТЕ ТУРЫНДА]

Вятка губернасыннан:

«Коран – первоначальный источник магометанского вероучения» исеме белән русча язылган бер китапта (190 нчы бит) 17 нче сүрәнең беренче аяте ахырына кадәр тәржемә ителгәннән соң, авторы тарафыннан: «Әкъса мәчете («Бәйт мөкаддәс») Мөхәммәд галәйһиссәламнән 500 ел элек жимерелгән иде. Инде Мөхәммәд галәйһиссәламнең анда баруы һәм Буракны бәйләп куеп, намаз укуы ничек мөмкин булсын?» – дип бер бәхәс кылынган һәм дә: «Мөселманнар бүген ничек булсалар, элекке заманда да тарих гыйлеменә бик фәкыйрьләр иде. Шуның өчен һәрбер сүзгә ышаналар», – дип ачы сурәттә хурлаган. Мондый русча китаплар, бик күп таралу сәбәпле, ихтимал ки, кайбер кешеләргә зарар бирер. Шуның өчен берәр җавап бирелеп кителсә, яман булмас иде.

М.

Шура:

Әкъса мәчетенең жимерелүе үзе бу сүрәдә югарыда искә алынган аяттән соң ишарә юлы белән бәян ителгән. Шуның өчен «Хәрам мәчетеннән Әкъса мәчетенә барды» диюдән максат – Мәккәдән Кодескә барды, дип әйтү булса кирәк. Хөрмәтле аяттә бина эченә кергәнлеге бәян ителмәгән. Шуның белән бергә, «мәчет» сүзе – кирәк бинасы булсын, кирәк булмасын, абсолют рәвештә «гыйбадәт урыны» дигән [сүз]. Бу тәкъдирчә, хөрмәтле Рәсүл Әкъса мәчетенең урынына, бәлки, нигезе эченә кергән була. Мөселманнарның тарих гыйлеменә фәкыйрь икәнлекләре бу мәсьәләнең кайсы ноктасыннан аңлашыла, гажәп? Без моны белмәдек.

Шура. – 1909. – № 16. – Б. 505.

[ТЮЛЕНЬ МАЕ ТУРЫНДА]

Новая Казанкадан:

Безнең Новая Казанка сәүдәгәрләре диңгез тарафыннан тюлень (ат балыгы) мае китереп, поты 8 сумнан саталар. Арык һәм корчангы ат һәм дөяләр моннан берәр кадак ашаса, сәламәтләнеп, симереп китәләр, кайберләре, моны күтәрә алмыйча, үләр. Менә бу майны ашаган хайваннарның итләре хәләл булу хакында муллаларыбыз каршылыкка керәләр. Гади халык исә, муллалар каршылыктары сәбәпле, аптырап йөри. Бу – бер. Икенчесе – бу заманда ижтиһад [нинди дә булса дини мәсьәләдә, Коръән һәм хәдисләргә таянып, үзлегенчән хөкөм чыгару] беттеме? Бетсә, кайсы заманда бетте? Бетмәсә, моның өчен ни кадәр гыйлем шарт икәнә мәгълүмме? Бу гыйлемнең мизаны нинди нәрсә? Өченчесе – үзен хәнәфи мәзһәбендә дип йөрүче кеше өчен башка бер хак мәзһәбкә иярү белән гамәл кылу дәресе?

Габдулла бине Әхмәд.

«Шура»:

Өченче һәм икенче сорауларыгыз өчен [Ризәтдин Фәхрәтдиннең] «Монасыб диния» исемле китапка мөрәжәгать итсәгез, бәлки, файда алырсыз. Беренче сорауга булган шөбһә, ягъни тюлень мае эчкән ат һәм дөя, чалынганнан соң итләренең хәләл булуында шөбһә асыл ат ите ашауда булган шөбһә дәрәжәсендә – юк. Муллалар, әгәр дә каршылыклы мәсьәләләр белән шөгыйльләнергә теләсәләр, тюлень мае ашаучы хайваннар хакында түгел, бәлки асыл тюленьнең үзе хакында булган каршылыктарны тикшерсәләр, зарар булмас иде. Имам Мәлик һәм имам Шафигый су хайваннарын абсолют рәвештә хәләл дигәннәр. Фәкать бер риваятьтә имам Мәлик су дунгызын чыгарма итә, имам Шафигый пакь булуын шарт итә. Бу ызылган нәрсәләр, бары тик бер фикер-

дэн гыйбарэт булып, шәригать фәтвасе түгел. Әгәр дә максат шәригать хөкемнәрен белү булса, ышанычлы галимнәрен китапларына мөрәжәгать итәрсез.

Шура. – 1909. – № 17. – Б. 536.

[СӘДАКА ЖЫЮЧЫЛАР ТУРЫНДА]

Екатеринбург:

Гәүдәләре сәламәт һәм хезмәткә көче житкән хәлдә, саф кәсеп йөзеннән сәдака жыеп йөрүчеләргә каршы сүз сөйләү шәригать һәм әдәп жәһәтләреннән тыелганмы? Мондый сүз сөйләүчеләргә протест белдерергә мәчеттә имамлык итүче кешенәң хақы бармы?

Гади Таһири.

Жавап:

Өммәтнең тормышын тәэмин итү һәм икътисади хәлләрен үстерү кебек гаять бөек максатларга нигезләнган исламда сәдака канун ителгән иде. Фәкать сонгы вакытларда бу кагыйдә начар идарә итү бәласенә очрады, исламның максатына табан-табанга капма-каршы булган ялкаулык үрчүенә һәм бөтен милләтне хәерчелек кәсебенә салыштырырга сәбәп ителде. Һәркөн йорттан йортка йөрү һәм һәрбер кәргән хәерчегә бер шакмак шикәр яки бер сынык икмәк бирү белән өммәтнең ижтимагый хәле төзәлү һәм тормышы тәртипкә керү ихтималы юк. Шуның өчен мөселманнар бер көн элек бу сәдака ысулын яраклы рухка куярга тиеш (хәзер Төркиянең депутатлар палатасында бу мәсьәлә хақында фикер алышына). Бүреләргә шәфкать итү сарыклар өчен жәбер булчак кебек, тәннәре сәламәт һәм хезмәткә көчләре житкәннәргә сәдака бирү – асыл сәдакага мохтаж булучыларга жәбер-золым. Шуның өчен тиешсез кешеләргә бирүнең за-

рарлы икәнлеген бәян итүчегә каршы чыгарга ни имам, ни ахунның хақы булмаса кирәк.

Шура. – 1910. – № 1. – Б. 23.

[АДӘМНЕҢ СӨЙЛӘШКӘН ТЕЛЕ ТУРЫНДА]

Каслиев:

Хәзрәте Адәм һәм аның балалары кайсы тел белән сөйләшкәннәр иде?

Жавап:

Тел галимнәре, хәзрәте Адәм һәм аның балаларының телләре дөнья йөзеннән югалган, дип уйлыйлар.

Шура. – 1910. – № 2. – Б. 62.

[КИЕМНӘР, ФОТОГРАФИЯ, ФОНОГРАФ ТУРЫНДА]

Чапурин:

Мөселманнар өчен нинди киёмнәр билгеләнгән? Фотограф белән рәсем чыгарту дәресе? Фонограф аркылы көйләр тыңлау мөбахмы [ярыймы]? Бу сорауларның жавабы безнең өчен зарур. «Мәгълүмат» журналына йөкләмичә, жавабы «Шура»да язылуы сорала.

Исхак Тажетдинов.

Жавап:

Мөселманнар өчен кияргә һәм файдаланырга ярамаган киёмнәр фикһ һәм хәдис китапларында бәян ителгән. Шуннан башка киёмнәр, билгеләнеп түгел, бәлки асыл мөбахлыкта [ярауда] дәрес. Якынча егерме ел булып, гыйлем алган адәмнәребез указ алу өчен фотограф белән рәсем чыгартып

торалар. Гомуми бер яхшылыкны үтәү нияте белән хосусый адәмнәрнең хәрам эш эшләүләренә шәригатынең мөмкинлек бирүе булмаса кирәк. Димәк, хәрам эш кылыр өчен, указ алу гозер түгел. Шуңа күрә: «Әгәр дә рәсем чыгарту дәрәс булмаса, моныңча гыйлем ияләре бу гөнаһка төшмәсләр иде», – дип уйланыла. Фонограф мәсьәләсе тыңлау мәсьәләсеннән [бер] тармак булган өчен, шуның хөкеменә ияргән. Фәкәть әдәп һәм тәрбиягә каршы булганы өчен, Коръән шәриф һәм хәдисләрене фонограф белән файдаланудан һәм тыңлаудан сакланьрга тиешле булса кирәк. Аллаһ дәрәсен белүчәрәк.

Шура. – 1910. – № 2. – Б. 62.

[АЙ ЯРЫЛУ ТУРЫНДА]

Жамбиги:

Пәйгамбәрәбез галәһиссәламгә мөгжиза буларак ай ярылуы дәрәсме? Дәрәс булса, [ай кую] галәмәте кабул ителсә, сәбәп шул вакыйганы хәтерләү булмасмы?

Мулла Насретдин Хужаши.

Жавап:

Мөселманнар тарафыннан язылган элекке әсәрләрдә ай ярылу мәсьәләсе тәфсилләп искә алынган. Шуларга мөрәжәгать итүчеләр, әлбәттә, файда алырлар. Гыйззеддин «Әл-муафикъ»та мөгжиза буларак ай ярылу хакында күп юллар белән килгән мәгънә барлыгын дөгъва итә. Тәшкил иткән галәмнәр хакында булган соңгы гипотезалар таралганлыктан, барлыкка килгән кайбер соңгы ислам галимнәре Коръән кәримдә булган «Ай ярылды» жөмләсенә «Кояштан ярылды» дип мәгънә биреп, аннан соң булган аятьне яңарту булу ихтималын да йөртәләр. Һәрхәлдә, Төркия һәм төрекләренә ай

галәмәтен кабул итүләрендә булган сәбәп ачык мәгълүм түгел, ихтимал ки, киләчәктә мәгълүм булыр.

Шура. – 1910. – № 5. – Б. 152.

[ИБНЕ ТӘЙМИЯ ТУРЫНДА]

Әркәй:

Кайбер адәмнәр Тәкыеддин ибне Тәймияне хаклык иясе түгел, бәлки [Аллаһны] гәүдәләндерүче иде, диләр. Бу сүз дәресе? Ибне Тәймиянең тәржемәи хәле «Шура»да язылса, гүзәл булыр иде.

Садретдин Хәмиди.

Жавап:

Максатыгыз Ибне Тәймия хакында дәресе бер фикер хасил итү булса, читләр тарафыннан сөйләнгән сүзләргә ышану жирендә турыдан-туры үз әсәрләрен укыгыз. Шулвакыт белерсез ки, Ибне Тәймия мондый нәрсәләрдән пакь. Ибне Тәймия тәржемәи хәле бик озын язылырга тиеш. Аны «Шура» битләре күтәрә алмас. Гомеребез сүздә торса, мөстәкыйль сурәттә китап төзергә фикеребез юк түгел.

Шура. – 1910. – № 6. – Б. 188–189.

[ГРАММОФОН, ТЕШ ЯМАТУ, ТЕШ КУЙДЫРУ ТУРЫНДА]

Алмата:

Граммфон белән Коръән шәриф укыту, шулай ук тешләне ямату һәм тимер тешләр куйдыру шәригать каршында дәресе? Бу турыда бик күп сөйләнсә һәм бик күп язылса да, без «Шура»да да берәр жөмлә язылуын телибез.

Кәлимулла.

Жавап:

Хөрмәткә каршы урыннар һәм хөрмәткә каршы рәвешләрден башка сурәттә Коръән шәриф укудан тыярга сәбәп юк. Гыйбадәт һәм игътибар алу нияте белән Коръән шәриф уку һәм тыңлау – фазыйләтле бер эш. Фәкать, уебызга күрә, граммафоннар гыйбадәт кылыр өчен басылган нәрсәләр түгел, гадәттә дә, аның тирә-ягына вәгазь алу һәм Аллаһка гыйбадәт кылуны күрсәтү өчен түгел, бәлки башка нияتلәр өчен жыелалар. Кыскасы: Коръән шәриф һәм гыйбадәттән саналган нәрсәләргә граммафоннарда файдалануны дәрәс күрү жөмләнән түгелбәз. «Шура» тарафыннан язылачак сүз – бу. Әгәр дә мәсьәләнең Аллаһ Тәгалә һәм Рәсүлүллаһ каршында булган хөкөмне бәйләү ниятендә булсагыз, моны исә ияләренә тәкъдим итәрсез.

Теш ямату һәм тимер тешләр куйдыру сәламәтлек саклау һәм медицина кагыйдәләренә ияргәнлектән, шәригать белән мөнәсәбәте юк. Теш ямату һәм теш куйдыру хакында низаг-лашу «Мөселманнар өчен сәламәтлек саклау кагыйдәсенә игътибар итү дәрәс түгел һәм, хаста булганда, дөвалану тыелган» дип әйтү булганлыктан, бу турыда галимнәр тарафыннан сүз булмаса, башкалар тарафыннан булмас.

Шура. – 1910. – № 10. – Б. 309.

[НӘҮРҮЗ ТУРЫНДА]

Тукмак:

Безнең бу тарафта Нәүрүз бәйрәмен [бәйрәм] итү мөселманнар арасында гомуми бер гадәт булган. Хәтта моны ишаннар да [бәйрәм] итәләр. Мәктәп-мәдрәсә шәкертләре, гомумән, дәрәстән азат ителәләр. Шулар ук вакытта, фәтүа китапларында Нәүрүз бәйрәмен [бәйрәм] итүчеләр хакында яман сүзләр язылган. Бу турыда берәр нәрсә язылса, зарар булмас иде.

Гайсә Төркестани.

Жавап:

Дини бэйрэмнәрнең вақытларын, саннарын шәригать үзе билгеләгән, моны арттырырга һәм киметергә, урыннарыннан күчерергә һичкемнең хақы юк, монда хужа булу мөмкин түгел. Әмма моннан башка дөнъяви бэйрэмнәре [бэйрәм] итү-итмәү, урыннарында тоту яки күчерү турында шәригать тарафыннан әмер дә, тыю да юк. Монда халыкларның үзләренә ихтыяр. Әгәр дә хәрам нәрсәгә тоташтырмаса, аны [бэйрәм] итүдән зарар булмас. Шуның өчен Нәүрүзне мәжүсиләрнең дини бэйрәмнәре булу сәбәпле, хөрмәтләп ясалмаса яки ислам диненә махсус бэйрәм исемненнән [бэйрәм] ителмәсә, бәлки шул төбәк халкының үзләренән хәлләренә яраклы ял көне булганлыктан, бары тик бер гадәт юлы белән ясалса, шәригать исемненнән тыярга юл күренми. Дин исемненнән Гашура көнен бэйрәм итүгә, гыйбадәт ышануы белән Хужа Әхмәт Ясәви һәм Хужа Баһаветдин каберләренә ерак жирләрдән сәфәр чыгуга караганда, Нәүрүз бэйрәме, Сабан туге ясауда жаваплылык азрак булса кирәк. Шәригать каршында иң зарарлы нәрсә – динне гадәт [дип] белү, гадәтне дин итеп тоту. Менә моннан саклану тиешле.

Шура. – 1910. – № 12. – Б. 380.

[ХАВАНЫҢ КАБЕРЕ ТУРЫНДА]

Казан:

Җиддә шәһәрндә ифрат дәрәжәдә озын булган бер кабергә, анабыз Хава (Аллаһ аннан риза булсын) кабере дип, зиярәт кылдырдылар. Телгә алынган зат исә бу дәрәжәдә озын буйлы булганмы?

Мосафир Габделкәрим Хөсәени.

«Шура»:

Хаваның (Аллаһ аннан риза булсын) кабере һәм озынлыгы, шулай ук Жиддәдә аңа нисбәтле кабер хакында бер нәрсә укыганыбыз хәтерәбездә юк. «Көтебе ситтә» [алты хәдис жыентыгы] һәм дә сира [пәйгамбәр томыш юлы], тарих китапларында искә алынмаган бер кабер хакында, нинди дәлилгә таянып, Хава кабере дип хөкем ителер һәм моңа кемнәр ышаныр?

Шура. – 1910. – № 14. – Б. 439–440.

[ХАЖ ТУРЫНДА]

Зайсан:

Бирәчәге күп була торып, халыктан акча сорашып, хаж кылган кешедән хаж фарызы [мәжбүрилеге] төшәрме? Безнең бу жирдә бу турыда сүз күп.

М. Габдов.

«Шура»:

Фарыз төшү рөкен [нигез] һәм шартларны жиренә китерүдән гыйбарәт. Шуның өчен мәгълүм сәбәп белән гамәл кылучы хакында «Фарыз төшмәде» дияргә юл юк. Ләкин хажга бару өчен сорашып йөрү дәрәс бер эшме? Менә мәсьәлә – монда.

Шура. – 1910. – № 14. – Б. 440.

[ДИНИ МӘЗҺӘБЛӘРГӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА]

Атбасар:

Коръән шәрифтә бәян ителгән ышанырга тиешле нәрсәләргә иман китереп тә, ышану һәм гамәл мәсьәләсендә Рәсүлуллаһ хәзрәттән соң мәшһүр булган мәзһәпләрдән [ис-

лам хокук системасына нигезлэнгэн дини юнөлешлэрдэн] берэрсенэ иярмэгэн кешелэр, шэригаты хөкеменэ күрэ, кяфер булырлармы яисэ зур гөнаһ иялэреннэн саналырлармы?

Госман Габдерәшидов.

«Шура»:

Мэһэблэрнең берсенэ ияру асыл иманнан яки камиллегеннэн бер өлөш, дип гыйлем иялэре арасында дэгъва кылучы барлыгы безгэ мәгълүм түгел. Шуның өчен Мөхәммәд галәйһиссәламне раслаучылар һәм танучылар – мөөминнәр. Теләсәләр – мэһэблэрнең берсенэ иярсеннәр, теләсәләр – иярмәсеннәр. Монда шөбһәләнергә урын юк.

Шура. – 1910. – № 19. – Б. 611.

[ТУЙ ТУРЫНДА]

Пируфсык:

Башка жирләрде булган кебек, безнең бу жиребездә дә мөселманнар, туй чыгымнарын үлчәүсез иткәннәре сәбәпле, һәркөн эштән чыгып торалар. Кыланусыз һәм дә бик кыланусыз сурәттә туй ясау мөселманнар өчен дөрөс эшләрденме? Моңа берәр юл күрсәтү мөмкинме? Әгәр дә берәр төрле юл күрсәтелсә, бүген булмаса, киләчәк бер көндә, бәлки, кабул ителер иде. Бу мәсьәләдә «Шура»да берәр нәрсә язылса, яхшы гына түгел, бәлки бик гүзәл булыр иде.

Әхмәдҗан Габдуллин.

«Шура»:

Электән килгән гадәтләрне һичбер милләт жиңеллек белән бетерә алмас. Шуның өчен туйларда булган кыланулар, иһраф итүләр һәм ясалмалыкларның элекке һәм яңалары

тиз заманда бетү ихтималы аз. Тик, бер тарафтан, гаилә-ләрәбез арасында тәрбия гомумиләшеп, олы хисләр мәйдан алса һәм, икенче тарафтан да, Гоголь мәсләгендә һәм аның кебек тасвирлауга оста һәм иң вак кадәр нәрсәләргә тән-кыйтыләргә көчә житкән язучылар пәйда булып, килешсез кыланышларны акыл ияләренә күзләренә күрсәтеп, гарьләндерсәләр, ихтимал, бер нәтижә күренер. Милләтне ташлатырга сәбәп булачак эшләрдә фәкыйрьләр байларга, түбән катламнар югары катламга, яшыләр картларга үлчәп кенә иярү гадәтен чыгарсалар да, яхшы бер эш булып иде. Һәрхәлдә, бу мәсьәлә хакында яшыләр үзләре мөстәкыйль һәм житди фикерле булып, үз киләчәкләрен һәм үз мәнфәгәтләрен башкаларның кәефләре өчен фида итмәскә тиеш. Бер мәжлестә егерме каз белән бер кач санда үрдәк, күркә башына житүдән исә егет белән кыз өчен бөтен әсбабы белән бер самавыр яисә бер дюжина урындык иясе булулары хәерлерәк.

Шура. – 1910. – № 23. – Б. 725.

[ЧАЛМА, СӘДАКА ТУРЫНДА]

Минзәлә:

1. «Чалма белән укылган бер рәкәгать намаз житмеш рәкәгать намазга һәм чалма белән укылган бер жомга [намазы] фәлән кадәр жомга [намазларына] савап жәһәттеннән бәрабәр килер» әчтәлегендә сүзләр күренә. Боларның асыллары бармы?

2. Милләт һәм дингә хезмәт иткәннәре өчен бай мулларга важиб [мәжбүри булган] сәдака бирелсә, бирүче өстеннән фарыз төшәрме?

Б. авылыннан имам Таһир.

«Шура»:

1. Чалма кию саваплы эш һәм гыйбадәт икәне хақында «Көтебе ситтә»дә бер хәдис булсын – күрә алмадык. Хөрмәтле Рәсүл чалма кигән булса, гадәткә нигезләнгән бер нәрсә булган, дип уйлыйлар.

2. Биреләсе сәдака Коръән шәрифтә ачык сурәттә бәян ителгән, ләкин болар арасында милләт һәм дингә хезмәт итүче бай муллалар дәрәс булырлык рәвештә бер бирү бәян ителмәгән.

Шура. – 1911. – № 1. – Б. 26.

[ТӘМӘКЕ, ЧӘЙ ТУРЫНДА]

Минзәлә:

Миндә булган бер жыентыкта «Мәшһүр тәмәкенең хәрам булуын бәян итү» дип тәмәке хақында гарәп теле белән язылган бер мәкалә язылган. Моның эчтәлегә исә гүя тәмәке хөрмәтле Рәсүл заманында булган, олы бер ачык булгач, халыклар тәмәкедән тәүбә иткәннәр һәм дә Рәсүлүллаһ хәзрәтнең «Киләчәк заманада бер төркөм тәмәке тартыр, алар миңа өммәтлекне дөгъва итсәләр дә, алар минем өммәтем түгел» диюеннән гыйбарәт. Ахырында, «Тәфсир мәкнәгый әл-кәбир»дән алынды, дигән. Бу нинди тәфсир һәм бу вакыйга дәрәсме?

«Шура»:

Чәй белән тәмәке гасры сәгадәттә [пәйгамбәр һәм аның сәхабәләре яшәгән заманда] юк иделәр, аларны куллану гадәте соңгы вакытларда чыккан. Һәрбер жыентыкта язылган сүзләргә ышану дәрәс түгел. Шәригать ысулы мәгълүм, хәләл белән хәрам ачык бәян ителгән. Хәрамны хәләл дип ышану белән хәләлне хәрам дип ышану – икесе бер хөкөмдә.

Шура. – 1911. – № 2. – Б. 56.

[УТ ПУМАЛАСЫ ТУРЫНДА]

Тингинский:

Кайбер вакыт[та] ут пумаласы кебек нәрсәләр күренә. Гади халык ышануына күрә, бу эш Аздакый исемле бер хайван булып, хатынсыз ирләргә хатын, ирсез хатыннарга ир булып йөрүдә икән. Моның асылы бармы?

Ибраһим Юманколов, Кавказиядә мөгаллим.

«Шура»:

Моннан максат нәрсә икәннен аңлап бетермәдек. Аяз кичләрдә яшен шикелле күренә торган нәрсә күздә тотыладырмы яки һавада очып йөрүдә булган утлармы? Әүвәлгесе фән әһелләренәң сүзләренә күрә, бик ерак жирләрдә булган яшеннәрнең чагылышы (шәүләсе) булып, соңгылары исә – ватылган планеталарның вак кисәкләре.

Шура. – 1911. – № 2. – Б. 56.

[ИСЕМНӘР ТУРЫНДА]

Уфа:

Сәхабәләр һәм мәшһүр табигыиннар [сәхабәләрне күргән һәм алардан белем алган кешеләр] исемнәре арасында «дин» сүзенә изафә кылынган исемнәр күренми. Мөселманнар кайсы вакытлардан башлап «дин» сүзенә изафә кылып, Мисбахетдин, Сиражетдин, Хәйретдин, Фәхретдин, Тажетдин, Камалетдин, Садретдин кебек исемнәр бирә башлаганнар? Ичбер китапка яки журнал-газетага йөкләмичә генә, «Шура»да дәрәс җавап бирүегезне үтенәбез.

Әбү Хафс.

«Шура»:

Франкларның мәшһүр затлары гади фамилия һәм нисбәтләр белән сөйләнгән кебек, сәхабә һәм табиғийн исемнәре дә кыланусыз кулланыла иде. Шекспир, Декарт, Мюллер, Флайшер, Саси, Пушкин, Толстой, Муромцев һәм башкалар үз мохитларында бөек адәмнәр булган кебек, Мәсрук, Сәгыйдь бине әл-Мөсәййиб, Галькамә, Катадә, Шәгъби, Тахави, Кәрхи һәм башкалар да – ислам галәмендә олуг остазлар. Соңра катышу тәэсире белән мөселманнар арасына Иран күпертүләре һәм аларда булган мактану гадәте кереп, таралды. Оренбург Духовное собрание сәнә имтиханга баручы шәкертләрнең берсеннән күрмәкче икенчесе «остазым – мөдәррисләр терәге һәм өйрәнүчеләр горурлығы» кебек гыйбарәләр язганнары шикелле, Иран арттырулары таралудан соң, мөселманнар да үзләренең ышанган кешеләренә Мөхьетдин, Шәрәфетдин, Зыяэтдин, Шәмсетдин кебек кушаматлар бирә башладылар һәм дөнъяны да олуг кушаматлар белән тутырдылар. «Дин» сүзенә изафә кылынган исемнәр, хакыйкәт хәлдә, соңыннан бирелгән кушаматлар иде. Риваятьләргә күрә, иң элек «дин» сүзе кушылып, кушамат бирелгән адәм Мөхәммәд бине әл-Хөсәени исемле бер зат булып, [һижри] 376 елда вәзирлек дәрәжәсенә күтәрелү мөнәсәбәте белән, үзенә Заһиреддин дип кушамат бирелде. Шуннан күрмәкче, башкалар моның шикелле төрле-төрле кушаматлар бирергә керештеләр. Әмма Русия мөселманнары кушаматларны, атамаларны һәм рәсми мәртәбәләрне асыл исемнәрдән аера алмаганлыктан, шуларның һәрберсен исем дип уйладылар һәм, берсеннән берсе күрмәкче, балаларына кушканнар. Зыяэтдин исемле булып, ашап йөрүгә караганда, Тимер, Таш кебек исем алып, эшләп йөрү яхшырак.

Шура. – 1911. – № 21. – Б. 663.

[«ДӘВЕР» ТУРЫНДА]

Оренбург:

«Асар» жыентыгында (Т. 1. – Б. 288) Дәүләтша бине Гаделша хәзрәтнең тәржемәи хәлендә югарыда күрсәтелгән затның үз фидиясе [мәрхүмнең үтәлмәгән фарыз гыйбадәтләре өчен бирелгән сәдакасы] хақында булган васыятен күреп, кайбер урыннарына төшенә алмадым. Беренче васыятендә житмеш сум фидиясен «дәвер» [акча бәрабәрәнә мәрхүмнең гөнаһларын кемнендер үз өстенә алуы] белән бирергә әйткән. Фидияне «дәвер» белән бирү шәригатебездә катгый дәлил белән исбат ителгән шәригатычә булган бер әмерме? Белгәнәмчә, «дәвер» бер хәйлә булып, моның нинди юл куллануын һәркем белсә кирәк. Менә шул хәйләне куллану дәрәс булырмы?

Икенче. Мәрхүм Дәүләтша хәзрәт фидия сәбәпле: «Безнең гөнаһыбыз алар өстенә куелмас, бәлки алар бары тик сәбәп булырлар», – дигән. Фидия малы «дәвер»сез дәрәс кенә бирелгәндә, бу сүз дәрәс булыр кебек булса да, «дәвер» белән бирелгәндә, ничек дәрәс булыр икән? Минем бу рәвешле әйтүем күптән юкка чыккан бер кешенең сүзләрен ялгыш-хатага чыгару булмый, бәлки хакыйкатычә житү. Янә шул жирдә үк «Гаилә, угыл һәм кызлар хақында булган гаепләрем өчен «дәвер» иттерәсез» дигән сүзгә бер дә төшенә алмадым. Менә шөбһәләнүләрем шул жирләрдә булып, мөмкин булганча, ачык бер җавап бирелүен өмет итүдә идем.

Китапханә мөдире Шакирҗан Сәгъди.

«Шура»:

Шәригатычә хөкемнәрендә, Дәүләтша хәзрәт түгел, бәлки шәех Төрөкмәни, хәтта Нәкышбәнд, Әхмәт Ясәви һәм Бәдәви кебекләренең гамәлләре дә дәлил түгел. Искә алынган васыятнамә «Асар»да сөйләнсә, халык гамәл кылсын өчен

түгел, бәлки бер мәгълүмат булганлыктан язылган. Фидия мәсьәләсә һәркемгә мәгълүм булганга күрә, ике өлешкә аерыла. Берсе – шәригатытә дәрәс булган асыл фидия, икенчә өлешә аны «дәвер» юлы белән бирүдән гыйбарәт. Ураза хакында фидия бирү Коръән шәрифтытә искә алынганлыктан, моның белән гамәл [кылу] дәрәсләгендә гыйләм ияләре арасында низаг юк. Низаг исә намаз фидиясә хакында. Кайберәүләр бу турыда шәригатытә иясәннән [пәйгамбәрден] күчәрәлмәгенә өчән, моны, уй белән, дин төзүдән санап, тыйганнар. Кайберәүләр гомуми сәдака хакында булган фәрманнар астына (ясалмалык белән булса да) кертәп, файдасы фәкыйрьләргә кайтканлыктан: «Шаять, дәрәс булыр, ягъни асыл бурыч кирәк бетсән, кирәк бетмәсән, намаз өчән фидия бирүчеләр кыямәттә жәзаланмаслар», – дигәннәр. Әмма фидияне «дәвер» юлы белән бирү хакында ислам хафизларында [Коръәнне яки хәдисләрне яттан белүчеләрдә] һәм борынгылар әсәрләрендә бернәрсә күрмәдек, мондый хәл сәләф [сәхабәләр, табигыиннар һәм борынгы изге галимнәр] заманында булмаган. Булырга да мөмкин түгел, чөнки мондый эшнә гамәлгә кую, важиб сәдакалар, аеруча катгыи дәлилләр белән фарыз булган зәкятләрдән шундый хәйләләр белән котылу юллары ачарга сәбәп була. Бу көнебездән берәз еллар әлек вафат булган бер мөдәррис хакында: «Дәүләтлә бер адәм булган хәлдә, төрлә хәйләләр төзәп, зәкят һәм башка важиб сәдакаларның һәртөрләсән кабул итә иде, меңнәр сум белән зәкят бирү һәм гошерне үтәү мәжбүри булганда, бер шәкертә белән «дәвер» итәп, бер-икә сум белән бөтән фарызыннан котыла иде. Бу юл белән зур байлык хасил итте. Вафат булганда, йөз мең сум мирасы калды», – диделәр. Моның өчән бөек затларының берсә: «Хәйлә һичвакыт шәригатытә булмас һәм шәригатытә тә һичвакыт хәйлә белән жыелмас», – ди. Бу сүзләребез шәригатытә фәтвасә түгел, бәлки хосусый фикердән генә гыйбарәт.

Шура. – 1911. – № 21. – Б. 664.

[ХӘДИСКӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА]

Бохара:

«Ибне Тэймия» исемле китапны укыдык, аннан-моннан исемен ишетеп йөргән Ибне Тэймия хәзрәте белән инде таныш булдык. Ләкин бу кешенең сүзләре һәм фикерләре дәрәс булса да, кабул итү үзәбезнең Әбү Хәнифә мәһәбәнә әдәп-сезлек кылу булмасын? Сөзгә мәһәлүмдер ки, имам Шафигый хәзрәт Әбү Хәнифәгә әдәп саклау өчен иртәнге намазында «көнүт» [догасын] укымаганы билгеле. Без бу турыда шөһәдә. Шөһәбәбезне бетерсәгез иде.

Х. Б.

«Шура»:

Сөннәткә [пәйгамбәр юлына] яраклы бер сүз булса, сөйләүче кем булса да булсын, шуңа иярү тиешле. Әбү Хәнифәгә мәһәббәтегез булса, шулай эшләргә мәһәбүр сез, чөнки искә алынган зат һәрвакыт «Минем сүзләрем хәдисләргә каршы булса, хәдисләр белән гамәл кылыгыз!» эчтәлегендә нәсыйхәт иткән булган. Хәдискә иярү – хакыйкәт хәлдә, Әбү Хәнифәгә иярү булып, Әбү Хәнифәдән күчәрелгән сүзгә иярү аңа каршылык итү булып. Бу сүз ачык сурәттә Әбү Хәнифәдән күчәрелгән мәһәб хакында. Әмма аннан ачык сүз күрәнмәгән нәрсәләр хакында хәдис һәм Сөннәткә иярү тиешле икәнлегендә дә икеләнергә урын юк. Имам Шафигый каршында, иртәнге намазда «көнүт» [догасын] уку – сөннәт (Китәб әл-әм. – Т. 1. – Б. 76; Мохтасар әл-Мәзәни. – Т. 1. – Б. 77). Шафигый исә үз каршында сөннәт булган бер гамәлне вафат [булган] адәм янында да, сәләмәт адәм янында да калдырмас. Мондый мөгәмәләдә булу әдәп түгел, бәлки ялагайлану булып, мондый эшләрне имам Шафигый, Әбү Хәнифә кебекләр эшләмәсләр. Искә алынган хәбәр [Әбү Хәнифәнең] казанышларын язучылар тарафыннан уйлап чыгарылган булса кирәк. Дәрәс булган тәхәдирдә, шул вакытта имам Шафигыйга «көнүт»ның сөннәтлеге мәсәлә-

сендә бер шөбһә барлыкка килеп тә, шуна нигезләнеп, калдырган булыр. Һәрхәлдә, бу мәсьәләне без тикшерәчәкбез, нәтижәсен исә форсаты килгәндә язсак кирәк, иншалла. Ибне Тәймия китабында булган кайсы сүзләр Әбү Хәнифэдән риваять ителгән мәһәбләргә каршы? Монда булган кайсы сүзләр Әбү Хәнифәгә [карата] әдәпсезлеккә сәбәп булган? Боларны, хуш күрөп, бәян итсәгез, шул хакта без тикшерер идек.

Шура. – 1911. – № 22. – Б. 694.

[«ВАҺҺАБИ» СҮЗЕ ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Ибне Тәймия белән Ибне әл-Каййим әл-Жәүзиянең ваһһаби мәһәбендә дип ишетә идек. Шул ук вакытта, «Ибне Тәймия» исемле китапта Ибне Тәймиянең мәһәбе сөйләнгән жирдә моңа ишарә ителмәгән. Ваһһаби мәһәбе хакында мәгълүмат бирелсә иде.

Х. Бигиев.

«Шура»:

Әгәр дә һәр гасырның мөгтәбәр галимнәре тарафыннан язылган «диннәр һәм агымнар»га караган китапларга таянырга яраса, ислам милләте эчендә «ваһһаби» исемле дини бер мәһәб юк. Әгәр дә моннан максат Нәжед тарафларында ваһһаби дип билгеле халыклар булса, болар мөстәкыйль бер мәһәб ияләре түгел, бәлки Әхмәд бине Хәнбәл мәһәбенә нисбәт ителәләр. Боларның шөһрәтләренә, мәсләкләреннән бигрәк, Мисыр гаскәре белән сугышулары, дөрөсрәге дә, сәяси хәлләре сәбәп булган. Ике сугышучы милләт, хәтта чит дүләтләренә вәкилләре, газета мөхбирләре булып торган вакытта да, бик күп арттырулар, бәлки ялган һәм яла ягулар уйлап чыгардылар һәм бүген түгел, бәлки моннан бер гасыр элек һәм читләр күзләреннән аулак жирдә сугышуда булган

бу ике фирканың бер-берсе хакында сылтаган нәрсәләренен чиге юк иде. Һәр ике тараф үзләренен гаскәрләре «Без ни өчен мөселман кардәшләребез белән сугышабыз?» дип карышмасыннар, гайрәтләре сүнмәсен өчен, бер-берсе өсләренә ялалар ягып, көферлектә гаеплэгәннәр һәм моңа мәжбүр булганнар. Кыскасы: ваһһабилар белән мисырлылар арасында булган низаг дини түгел, бәлки сәяси һәм мәдәни. Яшь төркем өчен хезмәттән күп нәрсә юк. Әгәр дә болар камиллек хасил иткәннән соң, ислам тарихын фәнни рәвештә тикшерсәләр һәм дини фиркалар булу белән шөһрәт тапкан мәһәбләрнең программалары хакында хөкем йөртсәләр, «күз булмаса да – күрдем, колак булмаса да – ишеттем» шикелле яңа хакыйкәтләр майданга чыгачак. Ислам тарихы белән фикыһ һәм әхлактан башкаларга караган хәдисләр – дөнья яратылганнан [алып] бу көнебезгә кадәр балта күрмәгән урманнар шикелле очсыз-кырыйсыз гыйлем хәзинәләре.

«Ваһһаби» сүзе безнең заманда бер өлеш руханиларыбыз өчен «юлга кертү» коралы булды. Халыкларны шушы сүз белән тәрбиялиләр. Ләкин ваһһабилыкны тикшерү боларның башларына кермәгән. Башларына кертгән сурәттә дә, битараф бер мәсләк сайлаячаклары шөбһәле. Боларның мәгълүматларының чыганагы һәм бөтен гакыйдәләренен [ышануларының] хәзинәсе – Дәхляң һәм шуның мәсләгендә булган кешеләрнең әсәрләре. Шуның белән бергә, битарафлык нигъмәте боларга насыйп булмады. Дәхляң, ихтимал ки, үзе бөек һәм галим адәмдер, әмма хакыйкый һәм хөкем чыгаручы тарихчы түгел. Ибне Тәймия белән Ибне әл-Каййимне ваһһаби дип әйтү, Жүнәйдне Ибне Гарәбигә иярүче иде, дигән шикелле, мәгънәсез бер дөгъва булганлыктан, «Ибне Тәймия» китабында искә алынмаган.

Халыкларны юнәлтүчеләр [ишаннар] «ваһһаби» исемен шул дәрәжәдә начар күрсәтәләр һәм шул дәрәжәдә халыкларны нәфрәтләнделәр ки, мөгәмәләләренә караганда, хәтта, фараз белән, ахирәттә бөтен халык котылу тапса, бу нигъмәттән бары тик ваһһабилар гына мэхрүм булачаклар,

кебек бер фикер килә. Болар каршында, үзлөре кебек фикер йөртмәүчеләр һәм болар мөгамәләсе кебек мөгамәләдә булмаучыларның һәрберсе – ваһһаби һәм һәрбер ваһһаби – утта. Ашыкмасыннар!.. Мондый хөкемнәргә әле вакыт җитмәде. «Тузан өере узып киткәч кенә, астында атмы, ишәкме икәнән күрерсең».

Шура. – 1912. – № 1. – Б. 29–30.

[РАШТУА ТУРЫНДА]

Алмата:

Русларның Рождество бәйрәмнәре башлыча «сабыйлык бәйрәме» [дип] атала. Бүген хәзрәте Гайсә хөрмәтенә һәм дә сабый балаларның күнелләрен табар өчен, «ёлка» кичәсе ясыялар, ягъни чыршы агачын матурайтып, һәртөрле уенчыклар, конфет, яндырылган шәмнәр белән бизәклиләр ки, моңа балалар һәвәсләнәп кызыгып карыйлар. Русларның ишануынча, ёлканың үзе хәзрәте Гайсәнен сабый вакытындагы яткан бишеген, чыршы ботаклары арасында янучы шәмнәр исә монахларны, хәзрәте Гайсә бишеге янына алып баручы Вифлеем йолдызын искә төшерәләр икән. Ёлка кичәсе христиан балаларының бик яраткан һәм дини хисләрен кузгаткан кичәләре була. Бу ёлка кичәсен мисал буларак күрсәтәм. Русларда мондый дини хис кебек нечкә һәм мөкаддәс хисләргә балаларга урнаштыра торган милли уеннар күп. Бу соңгы заманда кайбер мөселманнар да искә алынган уеннарга балаларын катнаштыра башладылар. Башка милләтләрнең дини хисләрен урнаштыруда булган мондый уеннарга мөселман балаларын катнаштыру дәрәс булырмы? Бу хакта җавап язсагыз иде.

Билал Хисами.

Жавап:

Ёлка һәм яфрак бэйрәмнәре, христиан мәзһәбенә күрә, дини бэйрәмме яисә соңыннан кертелгән яңа эшләрдәнме? Моны тикшерү, хәтта белгәнәбез кадәрлесен сөйләү безнең вазыйфабыз түгел, аны исә христиан мәзһәбәндә булган адәмнәр үзләре тикшерерләр һәм сөйләшерләр. Искә алынган бэйрәмнәр – теләсә үзләренчә тиеш, теләсә яңа эш булсын, бүген дини бэйрәмнәреннән. Нинди чит дингә хас бэйрәм булса да булсын, анда катнашу, тәрбия ноктасыннан, мөселманнар өчен яраклы эшләрдән түгел. Мәжбүрлек булмаганда андый эшләрдән саклану тиешле. Ләкин халык фикерләренә мөрәжәгать иткәннән соң, аны коры тыюда файда күренмәс, хәтта күпвакыт коры тыюлар халыкларның хирыслыгын арттыруга сәбәп була. Шуның өчен мондый эшләрдән тыюны тәрбия ысулына яраклаштыру тиешле. Әгәр дә моның урынына балаларга махсус бер бэйрәм кичәсе ясалса, күнелләр шуның белән канәгатьләнер, башкаларга китмәс. Моның өчен ин яраклы нәрсә – Мәүлид бэйрәме ясау. Мөселманнар Мәүлид бэйрәме исеме белән балаларга махсус шатлык кичәләре яасалар, балалар аңлар кадәр хөрмәтле Рәсүл тормыш юлын да укыштырсалар, балаларга махсус әдәби хикәяләр һәм мазәк хәлләр сөйләсәләр, күнелләре, хәтерләре ачылыр, бер-берсе белән белешеп, дуслашырлар, үзләренә туры килгән әдәп һәм гадәтләренә өйрәнерләр, шундый кичәне һәр ел көтеп алырлар. Мәүлид бэйрәмен элекке вакытлардан ясап киләләр, балалар кичәсе исә шуның бер төре генә булып. «Мәүлид бэйрәме» исеме яраклы күренмәсә, шиксез, «Балалар һәм шәкертләр кичәсе» исеме белән дә рәхәт кичәләр төзөргә мөмкин. Ислам шәригатенә күрә, дини бэйрәмнәр уйлап чыгару дәрәс булмаса да, дөнъяви һәм әдәби бэйрәмнәр ясаудан тыю юк. Кырга, хозурга чыгу шикелле, болар – мөбаһ [гөнаһ та, савап та булмый торган] эшләр. Мәүлид бэйрәме үзе дә дини түгел, бәлки бары тик әдәп һәм горөф-гадәт бэйрәме. Ният сәбәпле, мөбаһ эшләр

өчен савап һәм гөнаһ билгеләнергә мөмкин булса да, бу эш горейф-гадәткә һәм әдәплеkkә каршы түгел.

Шура. – 1912. – № 3. – Б. 87–88.

[ДӨЛДӨЛ ТУРЫНДА]

Жамбити:

Хәзрәте Галинең Дөлдөл исемле бер аты булып, бу ат бер айлык жирне бер көндә йөри торган булган. Шулай ук Зөлфәкар исемле бер кылычы булып, бер селтәгән вакытта, йөз аршын кадәр озыная һәм хәзрәте Гали үзе дә баһадир булып, берүзе мең адәмне кыра икән. Хәзрәте Гали тәржемәи хәлен язган вакытта, «Шура»да боларга һич ишарә итмәдегез. Без моңа гажәпләндек.

Минжәсан Исхакый.

«Шура»:

Хәзрәте Галинең Зөлфәкар исемле кылычы бар иде. Әмма Дөлдөл исемле аты булуыннан хәбәрәбез юк. Хәзрәте Рәсүлнең Дөлдөл һәм, икенче риваятькә күрә, Дөлд исемле бер качыры булганлыгы мәгълүм (Макукс тарафыннан бүләк ителгән качыр – бу булса кирәк). Хорафат һәм арттырулар язмаганыбыз өчен гажәпләнер булсагыз, мактанырбыз.

Шура. – 1912. – № 6. – Б. 187.

[ШӘДАД ЖӘННӘТЕ ТУРЫНДА]

Ташкент:

Хазин тәфсире сөйләгән Шәдад жәннәтенәң урыны кайсы жирдә? Моның хакында география китапларында мәғлүмәт бармы? Карталарда күрсәтелгәнме? Жавап язуыгызны үтенәбез.

Габдулла Карамалый.

«Шура»:

Шәдад жәннәте хакында Хазин тарафыннан тәфсир китабына язылган нәрсә – асылсыз әкият. Шунуң өчен география кебек хисләргә нигезләнгән житди фәннәр ул турыда бәхәсләшмәс. «Дәкаикыль-әхбар» китабында искә алынган хикәя язылса да, ул китапның темасы да шуннан гыйбарәт булганлыктан, авторы гозерле. Әмма Хазин әбиләрдән ишетелгән нәрсәләр белән Аллаһ китабының тәфсирен пычратуында һич һәм катгый рәвештә гозерле түгел. Тиз көннән «Шура»да тәфсир һәм тәфсир китаплары хакында беркадәр мәкаләләр укырсыз. Шунда моның шикелле күп нәрсәләр мәғлүм булса кирәк. Бу мәкаләләр «Коръән тәржемәсе» хакында булган мәкаләләргә иптәш булачак.

Шура. – 1912. – № 14. – Б. 439.

[БОЛГАРГА КИЛГӘН СӘХАБӘЛӘР, БЕР ХӘДИС ТУРЫНДА]

Сембер:

1. Безнең Болгар мәмләкәтен ислам диненә чакырып өчен Рәсүлуллаһ заманында Әбү Гобәйдә, Тальхә һәм Жәгдә исемле өч сәхабә килделәр. Боларның кәрәмәтләре [күрсәткән моҗизалары] сәбәпле, хан кызы Туйбикә хасталыгыннан терелде. Искә алынган өч сәхабә Болгарда озак вакыт

калдылар, ниһаять, ике сәхабә генә Мәдинәгә кайтып киттеләр һәм берсе, Туйбикәне никах кылып, Болгарда калды, дигән бер хәбәр халкыбыз арасында таралган, элекке заманнардан бирле авыздан авызга күчерелеп дәвам ителә. Бу хәбәрнең асылы бармы?

2. «Аллаһ бар иткән иң беренче нәрсә – минем нурым» мәгънәсендә булган хәдис «Көтебе ситтә»нең [алты хәдис жыентыгының] берсендә искә алынамы?

Мөхәммәдсабир Ибраһим.

«Шура»:

1. Болгарга сәхабәләр килүенең асылы булмаса кирәк, сәхабәләр заманында Болгар белән Хижаз арасында караван йөргәне хакында ишарә юк һәм, гомумән, Болгар исеме бер жирдә дә очрамый, бәлки уртада румилар белән иранлылар торып, болар мөселманнарга дошман булганлыктан, Мәдинәдән Болгарга сәфәр чыгу мөшкел эш иде. Бу – бер. Икенче – бик вак нәрсәләргә озын ышандыргыч дәлилләр китереп язучы Табари һәм һәрнәрсәне кыскартып, сөйләп үтүче Билазирри, Ибне әл-Әсир, Ибне Халдун һәм Әбү әл-Фидалар, мондый олуг вакыйга булганда, һич ишарә итмичә үтәрләр идеме? Әлбәттә, бу турыда мәгълүмат бирерләр иде. Һич булмаса, мәгълүм сәхабәләр сөйләнгән жирләрдә «Әл-истигаб», «Үсдүл-габа», «Әл-исабә»ләрдә берәр сүз күренер иде. Ислам тарихында Болгар исеме бары тик габбасилар заманында очрый. Бу мәсьәлә хакында Мәржани хәзрәт «Мөстәфадел-әхбар»да сөйләгән. Шунда мөрәжәгать итсәгез, зарар булмас.

2. Имам Газали: ««Аллаһ бар иткән иң беренче нәрсә – акыл» дигәннән, Акыл исемле бер фәрештә булырга тиеш», – дисә дә (Фәйсал эт-тәфрика. – Б. 41), Газали хәдис галимнәреннән булмаган өчен, аның бу сүзе хәдисне дөрөсләү түгел. Хәдис гыйлемендә белгеч затлар шул мәгънәдә булган хәдисләрне асылсыз дигәннәр.

Шура. – 1912. – № 16. – Б. 507.

[БИДГАТЬЛӘР ТУРЫНДА]

Казан:

«Шура»ның 13 нче санында (409 нчы бит) дини бидгатьләрнең [дини мәсьәләләрдә Коръән һәм пәйгамбәр өйрәтүләрәнә туры килмәгән фикерләр, гамәлләр, йолалар һәм сүзләрнең] һәрберсе адашу икәнлегә бәян ителде. Шул ук вакытта, мөселманнар арасында дини бидгатьләр бик күп. Мәсәлән, китаплар язу, мәчетләргә манаралар кую, дини мәктәпләр төзү һәм башкалар. Динне куәтләргә беренче сәбәп булган бу нәрсәләр дә адашу булачакмы? Алай булса, халыклар адашуга төшүдән куркып, бу эшләрне эшләмәсәләр, ислам дине ничек дәвам ителер?

Габделмәҗид.

«Шура»:

Хөрмәтле Рәсүл үзенең хөтбәсен Әбү Шамә исемле адәмгә язып бирергә кушканы Бохари һәм башка Сөннәт китапларында искә алынган. Хәтта Бохари бу турыда бер бүлек куйган. Шуның өчен моны бидгать дияргә мөмкин түгел. Моның белән бергә, гомумән, китаплар язу, мәчетләргә манаралар кую, дини мәктәп-мәдрәсәләр төзү (ният һәм теләкләрдән буш ителеп тулганда) дини эшләр түгел, бәлки дөнъяви нәрсәләр. Мөселманнар манара һәм мәктәпләрне, китап язу ысулларын Рум һәм Иран халыкларынан күреп, уйлап чыгардылар. Дөнъяви эшләрдә исә иркенлек. Халыклар нинди нәрсәне тормышлары, әхлак һәм диннәре өчен муафыйк күрсәләр, шуны алырлар. Дини бидгатьнең һичбер яхшысы юк, бәлки һәммәсе адашу һәм гөнаһ булып, дөнъяви бидгатьләрнең һәртөрләсе булырга мөмкин. Ихтимал ки, кайберләре, ният һәм теләк сәбәпле, бик зур савапларга да сәбәп булып.

Шура. – 1912. – № 17. – Б. 538–539.

[ЗИРАТЛАР ТУРЫНДА]

Уфа:

Кайбер адәмнәрнең, гомуми каберлекләрдән хосусый сурәттә үзләренә аерып алып, ия булулары хақында «Шура»да бер мәсьәлә язылды (№ 13). Сорау ачык булган хәлдә, моның жавабы безнең кайберләребезгә бик аңлашылып бетмәде. Шуның өчен бу мәсьәлә һәм бу жавап хақында түбәндәге маддәләрне аңлатуыгызны үтенәбез:

1. Шәһәрдә булган каберлекләренң мәселманнарға вакыф [мәселманнар файдасына иганәчелек рәвешендә тапшырылган милек] булуы белән Управа милке булу арасында нинди аерма бар? Моннан нинди хөкемнәр тармаклана?

2. Кешеләрнең нинди жирдә вафат булачаклары мәгълүм булмаганда, үзләренә күмәр өчен дип бер буш урынны үзенә хаслап, аерып, ихаталап куюда нинди мәгънә бар?

3. Управа милке дә булсын, буш урыннарны милек итеп фәкыйрьләргә зарар итү, сезнең хосусый фикерегезгә күрә, дәрәс һәм акылга сыя торган бер эшме?

4. Мәетләр белән тулып та, үзенә мәгълүм бер вакыты үткәннән соң, һәртөрле бозыклык урыны булачак гомуми бакча булып калуында мәселман каберлекләре өчен нинди файда бар, каберлекләренң бакча булып калуына караганда урам һәм мәйдан булып калуы арасында нинди аерма? Мәселман каберлекләрен мәйданнар итеп калдырмаска һәм базар-фәләннәр ясатмаска ни өчен телисез, шулардан азат булып өчен бердәнбер чара бакча булып калу дип, каберлекне бакчалык рәвешенә китереп калдырырга тырышасыз?

Габделкәрим Кармасани.

«Шура»:

1. Мөселманнарга вакыф булган нәрсә мәңгелек белән үз милекләре хөкемендә булып, башка һичкем аңа катыша алмас. Управа милке булган нәрсәләрдә исә мөселманнар махсус шартларга игътибар итеп кенә файдалана алырлар һәм ул нәрсә алар кулында аренда хөкемендә генә.

2. Сәләф галимнәре арасында үзләре өчен кабер казып, эзерләп куючылар күп булды. Үлемне онытмаса сәбәп булган өчен, башкалар да моңа каршы чыкмыйлар иде. Ихата тотып кую – кабер казып, эзерләү шикелле бер нәрсә. Ихата тотып куючы башка жирдә вафат булса, мондагы ихатасына башка бер адәм жирләнәр. Монда ни зарар бар?

3. Каберлекләр хосусый адәмнәр тарафыннан ихаталану сәбәпле милек булмый. Бу – пароход яки тимер юл арбалары иркен вакытта ике кешелек урынны бер кеше биләп баруы шикелле бер нәрсә. Кеше булмаганда, бер адәмнең ике, өч кешелек урынга хужа булып баруыннан тыю юк. Әгәр дә кеше күбәйсә, табигый, бу вакытта үз урыныннан чыкмаса хаки булмый. Каберлек тә иркен вакытта кайбер адәмнәр үзләренә хаслап, урыннар билгеләсәләр дә, урын бетә башласа, шул ихата эчләре буш вакытта Управа икенче урыннан каберлек бирми, бу вакытта мәетләр шул ихата эчләрендәге буш урыннарга күмелергә тиешле була. Шуның өчен бу эшләрдә фәкыйрьләргә һич зарар күренми.

4. Һәр бакчаның бозыклык урыны булуы мәжбүри түгел. Гомуми булачак бакчалар хакында хосусый низамнар бар. Кабер һәм гыйбадәтханәләрдә булган бакчаларны бозыклык урыннары итәргә бүгенге законның рөхсәте юк. Шуның өчен Управа тарафыннан бирелгән каберлекләргә мөселманнар бакча итәргә һәм гомер буенча бакча булып торачак рәвешләр белән оештырырга һәм карарга тиеш. Каберлек бакча булса, гомер буге каберлек булып торачак.

Шура. – 1912. – № 19. – Б. 599–600.

[МӨХӘММӘДИЯ» КИТАБЫ, КАБЕРДӘН ТЕРЕЛЕП ЧЫГУ, БЕР ХӘДИС ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

1. Төркиянең Балкан дәүләтләре тарафыннан жиңелгәннен ишеткәннен соң, кайбер муллалар: «Ахырзаманда Истанбул шәһәре алыначак, «Мөхәммәдия» китабында шулай әйткән, бу сугыш шул ахырзаман сугышы булыр инде», – диләр. «Мөхәммәдия» авторы шундый сүзләрене, бәлки, берәр хәдискә таянып сөйләгәндер?

2. Шул «Мөхәммәдия» китабында: «Рәсуллуллаһның атасы, анасы һәм дә Әбү Талиб каберләреннән терелеп, Рәсуллуллаһка иман китерделәр», – ди. Бу сүзне Хөсәен әл-Жәсәри хәзрәт тә дәрәс күрә. Бу хакта «Сахих» китапларында берәр сүз бармы?

3. «Мохтасар Бохари»да (Т. 2. – Б. 161) «Дөнъяда ят кеше яки юлчы кебек бул (Мөслим риваятендә) һәм үзенне кабер иясе итеп сана» дигән бер хәдис бар. Бу хәдис мөселманнарны хәрчелеккә чакыру булмыймы?

Бу сорауларның һичберсе ижтимагый һәм икътисади. Әдәби һәм фәнни мәсьәләләрдән булмаса да, безнең өчен олы әһәмиятләре бар. «Шура»да жавап язылуын үтенәбез.

Әхмәдвали Әхтәмов.

«Шура»:

1. «Мөхәммәдия» китабы – дәрвишләр өчен язылган бер дәрвиш китабы. Эчендә дәрәс сүзләр хисапсыз булса, игътибарга алырга лаек түгел сүзләре дә хисапсыз. Һәрхәлдә, мондый олы эшләр турында «Мөхәммәдия» сүзенә таянып, хөкем итүче кеше арттыру һәм үлчәүсез сөйләү хәтәрлегеннән сәламәт булмас. Мәмләкәтнең читләргә китүе өчен ахырзаман житүе шарт түгел. Халыкларның бөтен байлыкларын гыйлем юлына сарыф итүләре, түбәләре күкләргә житәрлек итеп, мәктәпләр салулары, тырышлыклары сәбәпле, табигать

күренешлэрен буйсындырулары булган вакытта, бар тапканнарын Габделкадыйр эл-Гиляни белэн Нэкышбэнд төрбәсе өстендәге эрәмтамакларга ташучылар, Гаус, Котыб, Әбдал, Мәһди хәбәрләре сөйләп, Аллаһ Тәгаләне аларга жиңелгән хөкемендә тотучылар, гомерләрен хыяллар һәм мәгънәсез нәрсәләр белән эрәм итүчеләрнең Кәгъбәләре белән пәйгамбәрләренең төрбәсе читләргә китүе дә гажәп булмас.

2. Аллаһ Тәгалә бер кешенең иман белән үтүен теләгән булса, моның өчен үлгәннән соң кабат терелтеп, иман китертергә хәжәт юк, моннан башка да мөмкин. Мондый бәхәсләр өммәтләр өчен кирәкле түгел. Хосусый кешеләрнең иман һәм көферлеккә мөнәсәбәтле эшләрен Аллаһ Тәгаләнен Үзенә тапшыру тиешле. Искә алынган мәсьәләләрдә «Көтебе ситтә»дә бер нәрсә күрүебез хәтерезездә юк.

3. «Дөньяда бул...» хәдисе – күнел юкарсын, нәфес азып, горуранып китмәсен өчен әйтелгән гыйбрәтле бер нәсыйхәт. Аның исә хәрчелек кылырга дәлиле юк. Бәлки андый эшләрдән тыелу тиешле икәнәнә дәлиле берәз бар. Үзләрен гадел һәм нык тотарга тырышучылар һәм нәфесләрен туры юлдан йөртергә ниятләүчеләр өчен мондый сүзләренең фәйдалары бик күп. Бүгенге мөселманнарның наданлыклары, жебегәнлекләре һәм һәртөрле затларга риза булулары дөньяда торуну сөюләреннән, мәңге үлмәс кебек дөнья куучан булуларыннан, «Үзеңне кабер иясе итеп сана»га буйсынмауларыннан.

Шура. – 1913. – № 1. – Б. 26.

[«КАРА ТАШ» ТУРЫНДА]

Газиабәд:

«Җир һәм хәят тарихы» исемле китапта күктән ташлар төшүе турында яхшы гына мәгълүмат бирелгән. Шулар мөнәсәбәт белән «кара таш» хақында (1 нче бүлек. – Б. 77): «Берничә йөз еллар элек Гарәбстанда күктән төшкән «кара

таш» хөрмәтле Кәгъбәнең таш стенасының эченә куелган һәм миллионнарча адәмнәр тарафыннан хөрмәтләнә һәм олылана, зиярәт кылына. Бу һәм мондый һавадан төшкән кадәрле нәрсәләрнең гыйльми жәһәте хәзерге көндә тикшерелүдә булып, безгә һәркөн яңа-яңа гажәеп мәгълүматлар биреп тора», – дип яза. Димәк, «кара таш» күктән төшкән бер таш икән – бу шулай. Шулай булгач, искә алынган «кара таш» ни өчен без – мөселманнар каршында изге санала, моның сәбәбе ни икән? Яисә башка бер яшерен сере бармы? Шул хакта «Шура»да жавап бирелүне өмет итеп калдык. (Бу, әлбәттә, дини булмас һәм дингә бәйләнеше дә юк, фәкәть, тарих гашыйкы булуыбыздан, асылын беләсебез килә).

Г. Госмани.

«Шура»:

«Кара таш» – тавафны [гыйбадәт рәвешендә таш тирәли әйләнүне] башларга билге һәм тавафларның саннары мәгълүм булсын өчен Йәмән рөкене белән куелган бер таш. Кәгъбәне башлап төзүче Ибраһим пәйгамбәр булса да, аннан соң күп мәртәбә төзекләндерелде. Хәтта нигезенә кадәр сүтелеп, күбесенчә, яңа ташлар кушылып, төзелде. Бүген Кәгъбәдә, шөбһәсез, Ибраһим пәйгамбәр ядкәре булган нәрсә бу «кара таш» булып, башкаларын билгеләп, Ибраһим пәйгамбәр эсәре дияргә мөмкин түгел. «Кара таш» хөрмәтле булса, аның хөрмәте күктән төшүе яки Әбү Кобәйс тавыннан чыгуы өчен түгел, бәлки Аллаһ Тәгаләнең илһамы белән Ибраһим пәйгамбәр тарафыннан ихтыяр кылынып, шул урынга куелганы өчен (гыйбадәт эмере). Пәйгамбәрләрнең хөрмәтле булулары матдәләре башка булу сәбәпле түгел (чөнки матдәдә башкалык юк), бәлки Аллаһ Тәгаләнең пәйгамбәрлек хезмәтенә сайлавы өчен. «Кара таш»тагы хөрмәт тә моның шикелле. Үзенәң бабасының эсәре һәм хөрмәтле олуг бер пәйгамбәрнең ядкәре булганлыктан, хәзрәте Рәсүлуллаһ моны үпкән иде. Инде Рәсүлуллаһның бу

гамәленә муафыйк [булу] йөзеннән, өммәт тә үбә. Бу үбүдән изге булу мөгънәсен аңларга ярамый.

Шура. – 1913. – № 3. – Б. 90.

[ДИН ӘҢЕЛЛӘРЕ ТУРЫНДА]

Иманкол:

Шәкертләребез мәдрәсәләрдә вакытта дөньяга чыкканнан соң, фидакяр булмакчы, мәктәп-мәдрәсәләр хакында гажәеп рәвештә хезмәт итмәкче, халыкны агартмакчы булалар. Әмма указ алып бер мэхәлләгә урнашканнан соң, бөтен идеяләреннән ваз кичеп, әүвәлгә хәбәрсез муллаларның берсе булып калалар. Бездә фикердә ныклык юклыкның һәм, дөресе дә, дөрәс идеал юклыкның сәбәбе нинди нәрсәләр?

Закир Мәғаззи.

«Шура»:

Бу мәсьәлә белән хәзерге көндә бөтен ислам дөньясы мәшгуль. Мисырда олы журналларның берсе: «Ишаннарның авторитетлары бик куәтле икәннен күргәннән соң, болар арадашлығы белән мөселманнар арасына гыйлем, фикер таратырга мөмкин икән, дип, арабыздан иң яхшы һәм хезмәтле бер адәмне ишан итеп, шуның аркылы мәсләгебезне таратырга карар бирдек. Искә алынган адәм күп ялынуларыбыздан соң, морадыбызны кабул итте һәм эшкә кереште. Тырышлығыбыз сәбәпле, заказыбыз тиз тәмамланды. Адәмебез ишан булды, ләкин акча һәм рәислек ләззәтен белгәннән соң, тәмам шуңа бирелеп китте һәм башка ишаннардан да яман сурәттә дөньяга әсир булды, вөжданын сатты. Без дә үзе белән бәйләнешебезне кистек. Кулыбызны селтәп, хәленнән Аллаһка сыендык», – дип язган иде.

Шура. – 1913. – № 3. – Б. 91.

[ИЗГЕ КАБЕРЛӘР ТУРЫНДА]

Газиабат:

1. Бу мәмләкәтләрдә моғтәбәр [итеп] тотылган каберләр һәм төрбәләр күп. Шуларны бу жирле халкылар пәйгамбәребез (Аллаһ аны олыласын һәм сәләмләсен) заманында килгән сәхабәләр каберләре дип йөртәләр һәм шулар өчен дип күп-күп вақыфлар кылганнар. Каберләрнең өсләре, гадәттә, бер сәждә урыны хәленә кергән һәм бу төрбәләрне ифрат дәрәжәдә изге саныйлар. Алар жөмләсеннән мәшһүрләре:

Сәхабәләрдән: 1) Петнәк каласында Әбү әл-Хәжән; 2) Сәгъд Ваккас; 3) Бишарыкта Ибне Мәсгудь (Аллаһ аннан риза булсын); 4) Нухас авылында Габдрахман бине Гауф; 5) Шаһигаббас авылында Габдулла (Наримжан) бине Сәгъд Ваккас; 6) искә алынган затның артында Дагыстанда Солтан Вәйс әл-Карани; 7) Дурман авылында Гукьяшә; 8) янә шунда хәзрәте Гали хезмәткәре – Баба Канбар; 9) Юмыт авылының көнбатышында сәхабә исеме; 10) Ниляли каласында хәзрәте Билал.

Пәйгамбәрләрдән: 1) Кызыл көм эчендә хәзрәте Дауд; 2) Хужа иле каласында Шәмгун нәби. Бу сәхабә һәм пәйгамбәрләрнең төрбәләре ничек бу йортта калган? Боларның төрбәләре кайда икәнә, әлбәттә, сезгә мәгълүмдер. Хакыйкәт хәлдә, бу хөрмәтле адәмнәрнең төрбәләре бу урынарда булса, вақыфларны тагын да күбрәк кылырга, каберлекләр дәрвишләрен һәм хужаларны артыграк хөрмәт итәргә тиешле булмасмы? Шушы турыда «Шура»да язсагыз, яхшы булыр иде.

Гафур Госмани.

«Шура»:

Бу жирдә искә алынган адәмнәрдән Әбү Мәхжән (Әбү әл-Хәжән түгел) хакында гына «Кабере Хәрәземдә» дигән зәгыйфь бер сүз бар. Башкалары хакында хәтта зәгыйфь ри-

ваять тә юк. Хөрмәтле Рәсүл хәзрәттән башка пәйгам-
бәрләрнең каберләре мәгълүм түгел. Үвәйс әл-Карани ха-
кында «Шура»ның 4 нче санындагы 248 нче битендә сүз бар
иде. Шуна мөрәжәгать ителсә, аның кабере хакында да
мәгълүмат хасил итеп булыр. Каберләр өчен вақыфлар кылу,
каберләргә нәзерләр әйтү, каберләр янында дәрвиш булып
тору, каберләрдән ярдәм сорау афәтләре ислам дөнъясына
мөселманнарны адаштыру, Рәсүлуллаһ юлыннан саташтыру
ниятә белән ислам дошманнары тарафыннан кертелде.
Моның шикелле эшләрнең күбесе иранлыларның яшерен
сәяси жәмгыятьләре тарафыннан эшләнде. Әгәр дә урын күп
булса, бу турыда берәз тәфсилләп аңлатылыр иде.
Каберләргә хас булган вақыфларны тәмам кулга төшереп,
бер өлешен гыйлем юлына тоту, бер өлешен зәгыйфь һәм
эшкә яраксыз мөселманнар өчен тәрбияханәләр [приютлар]
ачу бүгенге мөселманнар өчен фарыз. Моны исә башлап
Хужа Баһаветдин кабереннән эшләргә кирәк. Зират һәм
каберләрдән ярдәм сорауның шәригать хөкемнәре «Вақыт»
идарәсе тарафыннан нәшер ителгән «Ибне Тәймия» исемле
китапта берәз сөйләнгән. Мөрәжәгать итүчеләр, иншалла,
зарар күрмәсләр.

Шура. – 1913. – № 9. – Б. 283–284.

[КОРЪӘН СҮЗЛӘРЕ ТУРЫНДА]

Катай:

1. Коръән кәрим «Бүген мин сезнең динегезне камил ит-
тем» [Коръән, 5:3] дип хәбәр бирде һәм Рәсүлуллаһ хәзрәт тә:
«Миннән Аллах китабыннан башканы күчермәгез. Әгәр дә
күчерәчәк булсагыз, аны Аллах китабына (Коръәнгә) тәкъ-
дим иткәннән соң гына күчерегез!» – дигән иде. Шулай була
торып, хәдис белгечләре хәдис сөйләүчеләр хакында бер-
кадәр шартлар куеп, хәдисләрне күчерә биргәннәр. Моңа
сәбәп нинди нәрсә?

2. Коръән кәрим «Әгәр жир өстендәге кешеләрнен күбрәгенә иярсән, алар сине Аллах юлыннан адаштырырлар, чөнки алар тик үлчәүсез фикергә иярә һәм алар – фәкәть ялганлаучылар» («Әнгам» [сүрәсе], 116 нчы аять) һәм дә «Әгърафтагы ирләр залим ирләрне галәмәтләре белән танырлар һәм әйтерләр: «Дөнъяда жыйган малыгыз сезгә файда бирмәде» («Әгъраф» [сүрәсе, 48 нче аять]) дигән хәлдә, бездә күпчелек, олуг галимнәр тарафына ышану булуының сәбәбе ни?

3. Коръән кәрим яһүд һәм насаралар хакында «китап әһеле» дип хөрмәт сүзе кулланган хәлдә, безнең ислам галимнәре Коръән әһелләрен моғтәзилә, шигый, масон, хәтта кяфер һәм динсез кебек сүзләр әйтүләренең сәбәбе ни?

Имам Әюб Гайнуллин.

«Шура»:

1. Рәсүлүллаһның шундый бер фәрманы булуы хакында берәр нәрсә күргәнебез һәм укыганыбыз хәтерәбезгә төшми. «Миннән гыйлем ишетүчеләр ишетми калганнарға ирештерсеннәр» әчтәлегендә хәдисләр «Көтебе ситтә»дә күп. Юкса сез хәдис риваять кылу мәсьәләсе белән хәдисне китапларга язу мәсьәләсен бер [дип] санап йөрисезме? Алар – икесе ике мәсьәлә.

2. Хакыйкәт ияләре дөнъяда һәр заманда, һәр жирдә аз була. Халыклар, күбесенчә, фикер һәм мәзһәптә ата-анага, шәехләр һәм остазларга, сүзгә оста һәм мөгамәләләре белән күңелләренә сихерләүчеләргә иярәләр. Шунның өчен бер нәрсәнең хак булуын аның тарафындагы халыкның күп булуы белән генә исбат итәргә, дәлилләренә тикшерми торып, бары тик яхшы уйлау белән күплек тарафына иярәргә ярамый. Хаклыкның күплек тарафында булуы дәрәс булган кебек, азлык тарафында булуы да дәрәс.

3. Монның сәбәбе – тәрбия кимчелеге. Коръән кәрим мөшрикләр һәм ялган табыну затлары хакында: «Аллаһтан башка мөшрикләр табына торган потларны сүкмәгез, надан-

лыклары белән сезгә ачу итеп Аллаһны сүгә башларлар» («Әнгам» [сүрәсе], 108 нче аять), – дип юл күрсәткән булса, кыйбла әһелләре хакында әдәпле булу тиешле икәне үз-үзеннән аңлашыла.

Шура. – 1913. – № 11. – Б. 346–347.

[НАМАЗ ТУРЫНДА]

Оренбург:

Аллаһ Тәгалә бәндәләргә тәүлектә бишвакыт намаз фарыз иткән иде. Рәсүлуллаһ хәзрәт бу фарызларга сөннәтләрне [пәйгамбәр укыган өстәмә намазларны] кушты. Хәзрәте Гомәр болар өстенә дә тәравих намазын уйлап чыгарды. Бу гыйбадәтләрне кылып житешү кәсеп һәм эш кешеләре өчен читен булуында шөбһә юк. Шул сәбәпле, бу эшләр Хак Тәгаләнең «Аллаһ сезгә жиңеллекне тели, авырлыкны теләми» дигән сүзенә каршы килмиме?

Габдерәхим Нурулла.

«Шура»:

Фарыз намазлар кем өчен дә авыр булырлык дәрәжәдә күп түгел. Авыл жирендә һичбер намаз калдырмый торган ялчылар булганлыгы ишетелгәнә бар. Әгәр дә ялкаулык белән генә түгел, бәлки хакыйкәт хәлдә авыр булырлык булса, сөннәтләрне (тәравих та шуның эчендә) калдырырга мөмкин. «Валлаһи, фарызларны калдырмам, әмма сөннәт һәм нәфелләрне [мәжбүри булмаган өстәмә намазларны] укымам!» дигән гарәп хакында Рәсүлуллаһ: «Әгәр дә сүзендә тора алса, ягъни фарызларны калдырмаса, котылды», – дигән иде (Сахихе Бохари. – Т. 8. – Б. 60). Гозер бәян итми торып, «Нәфел укымам» дигән кеше хакында Рәсүлуллаһ шушынды мөгамәлә иткән булса, жиңеллек белән карау сәбәпле түгел, бәлки авырлык һәм житешә алмаганлык гозере белән

сөннәтне куюдан зарар булмаска тиеш. Тәравих намазы – Рәсүлүллаһтан нык рәвештә килгән бер намаз. Хәзрәте Гомәрнең бу турыдагы хезмәте халыкны жыудан гына гыйбарәт иде. Башка сорауларыгызга җавап язарга мөмкинлек булмады, гозерле күрегез.

Шура. – 1913. – № 22. – Б. 698.

[ЖЕНАЗА ТУРЫНДА]

Ташкент:

Үз йомышым белән йөргәндә, дусларымнан берсенен өендә бер хатын күрдәм. Бер баласы кулында, өч баласы янында аналарының тезенә башларын салган хәлдә, шушы биш жан бишәүләшеп ыңгырашалар. Хатын мине күрү белән: «Шушы дүрт баланы ятим калдырып, ирем вафат булды. Бишенчегә йөгем бар, инде кайларга барыйм, кемнәрдән ярдәм сорыйм? Бер кешем дә юк!..» – дип үксеп-үксеп елый башлады һәм: «Иремнең дүрт йөз сум акчасы калган иде, фидиясенә, гүр сәдакасына, өчесен, жидесен үткәрер өчен шул акчаны тотып бетерә яздык. Тагын кырыгын үткәрәсе бар, диләр. Инде анысына акчам җитми. Аның өстенә дә, авырулы бер хатын булган хәлемдә, бу балаларны ничек итеп тәрбияли алаймын?» – дип зар-моңын сөйләде. Мин бу жан ияләрен ифрат кызгандым һәм үз-үземне тыя алмыйча: «Шул акчаны ничек алай өчесенә дә, жидесенә, гүр сәдакасына да, фидиясенә сарыф иттең? Сезнең хакыгызда алар бар да – тиешсез эшләр, син балаларыңның ризыкларын һәм балаларыңның хакларын урынсыз әрәм иткәнсең», – дип шелтәләдем. Шушы сүзләр хәзрәтләргә ишетелгән дә, миңа ачуланганнар, хәтта «Андый изге эшләргә аркылы төшкәнә өчен, аңа байкот ясарга кирәк» дип йөрүчеләр дә бар. Байкот ясарлармы, юкмы – хәзер мәгълүм түгел. Ләкин мин шул сүзне изгелеккә каршылык итәр өчен түгел, бәлки ятим бала-

лар һәм аналарын кызгануым сәбәпле, сөйләгән идем. Инде бу вакыйганы язуйманнан максатым – шул. Әгәр дә хата әйткән булсам, мин бу эшемнән тәүбә итәчәкмен. Әгәр дә хата булмаса, сүземнең дәрәжәсиз икәнлегенә мәғлүм булып калсын иде. Мондагы үлек чыгымнары, аеруча дөнъялары тар адәмнәр өчен бик мөшкөл хәлдә. Мөселманнар бик сыкралар. Бурычларга кереп, бөлгенлекләргә төшәләр, ятимнәрнең хаклары эрәм була. Ләкин хәзрәтләрнең «Үлсәң, җеназаң бармабыз, байкот ясарбыз» дигән сүзләреннән куркып, хәтта актык нәрсәләрен сатып булса да, хәзрәтләрне ризалатырга тырышалар. Бу мәсьәлә бары тик дини генә түгел, монның башка яклары да күп. Шунның өчен, әлбәттә, берәр сүз язарсыз, дип өмет итәбез.

Шафигъ Гомәров.

«Шура»:

Бу мәсьәләләр – бик мәғлүм нәрсәләр. Хәтта мәктәпләрдә укытыр өчен төзелгән төркичә китапларның да озынракларында бар. Муллаларның җеназа [намазы] укымаулары белән куркытуларына карап, ятимнәр малларын эрәм итәргә юл юк. Муллалар укымаса, башка мөселманнарның укулары җитә. Хәтта акча өчен укыла торган җеназа намазына караганда һич тә укылмый күмелүе үлекнең үзе өчен дә, башкалар өчен дә яхшырак. Шәригать карашында, җеназа [намазы] өчен хәзрәт шарт түгел. Хәтта Рәсүлуллаһ заманында кайбер мәетләрнең, Рәсүлуллаһка хәбәр бирелмичә, жирләнүләре «Сахих»ләрдә [«Сахих әл-Бохари» һәм «Сахих әл-Мөслим»дә] бар. Боларның берсе хакында Рәсүлуллаһның «Гәрчә хәбәр иткән булсагызчы!» әчтәлегендә бер сүз әйткән дә риваять кылына. Инде Рәсүлуллаһ сәләмәт вакытында, аның барачагында шөбһә булмый торып, аннан башка җеназа намазы укып күмү яраган булса, хәзрәттән башка укылган җеназа намазы ничек ярамасын?..

Шура. – 1913. – № 24. – Б. 764.

[ТАЛАК ТУРЫНДА]

Пешпәк:

Бу жирдә бер имам өч талак кылынган хатыннарны алырга теләүчеләр өчен аерусыз алырга яна юл тапты. Өч мәртәбә талак кылынган хатынны алырга теләүче ирнен (нинди булса да бер сәбәп табып) көферлеге белән хөкем итә дә: «Кяфер булуың сәбәпле, хатының синнән аерылган һәм талак булырга урын калмаган. Шунуң өчен талакларын хөкемсез кала», – дип, иман китертә һәм хатынны никахлап кайтара. Шушы эш шәригатькә туры киләме?

Мәхәлләдән бер адәм.

«Шура»:

Бу эштә бер аңламаулык, хаталык булса кирәк. Мөселман кеше мондый эшкә батырчылык итәр, дип күңеллебезгә килми һәм дә мондый мөгамәләләр белән мөселманлык бер кешедә жыелыр, дип тә белмибез. Мулла мондый эшне эшли икән, шул кешеләр үзләре моңа риза булмаса, дин белән бу кадәр уйнамаса тиеш. Хәйлә шәригать түгел дип, күп мәртәбә яздык. Бу эш хәйлә дә түгел, бәлки туптуры Шәригать хужасын [Аллаһны] алдау, кимсетү һәм мыскыллау.

Шура. – 1914. – № 1. – Б. 24.

[МӘҮЛИД ТУРЫНДА]

Корыч:

Мәүлиден-нәбине (Аллаһ аны олыласын һәм сәламләсен) хәзерге заманда Русия мөселманнары да кылалар. Мәүлид мөнәсәбәте белән, мәдрәсәләрдә яллар да була. Быел галимнәр арасында бу турыда бәхәсләр күренгәләде. Кайберәүләр мөэминнәр анасы Гайшәдән (Аллаһ аннан риза бул-

сын) китерелгэн: «Безнең динебездән булмаган эш уйлап чыгарылса, ул эш кире кагылыр» дигән хәдис белән дәлил китереп: «Мәүлид гамәлләре кире кагылыр», – диделәр. Нәвавинен «Хәдис әрбәгыйн» («Кырык хәдис»)нең бишенче хәдисе аңлатмасында «Фәтх әл-мөбин» авторы, Әбү Шамә дигән заттан күчереп, моны яхшы бидгатькә керткән. Безгә кирәк нәрсә фәкәт шул гына: Мәүлид хакында сәхабә эсәре бармы? Сәхабә эсәре булмаса, нинди бидгатькә керә? Искә алынган Әбү Шамәнең кем икәнлеге мәгълүмме? Мәгълүм булса, шуның хәлләрен, аз гына булса да, язсагыз иде. «Шура»га теркәп, безнең шөбһәбезне бетерүегезне үтенәбез.

Мөгаллим Нурелгаян Атлангилде.

«Шура»:

Мәүлиде нәби хакында Шураның 3 нче санының (1910 ел) 69 нчы битендә мондый жөмләләр бар: «Һижрәттән соң өч гасыр үтте һәм шушы вакыт эчендә мөселманнар Мәүлид бәйрәмнәре ясау түгел, хәтта аның исеме дә булмады. Хафиз Ибне Хәжәр: «Мәүлид гамәленең асылы – бидгать, өч гасырдагы изге сәләфләрнең берсеннән дә китерелмәде. Ләкин шулай булса да, ул үз эченә яхшысын да, яманын да алган. Аны уздыруда яхшылыкны булдырырга тырышса һәм капмакаршысыннан сакланса – ул вакытта яхшы бидгать була, юк икән – булмый», – дигән. Хакыйкәттә, сәхабәләр һәм табиғыйннар заманында Мәүлид бәйрәме ясау булса, Мәүлид көне Корбан һәм Фитыр [Рамазан] гаеләренә күннәре кебек билгеләнәп калган булыр [иде], сира язучылар да Мәүлид көне хакында бу дәрәжәдә каршылык кылмаган булырлар иде. Риваятьләргә караганда, иң элек Мәүлид бәйрәме ясаучы ислам хөкемдары Ирбил падишаһы Күкбүре булды ([һижри] 630 елда вафат). Әндәлүс хафизларынан Ибне Дәһия ([һижри] 623 елда вафат) Шәрәк мәмләкәтләренә сәфәр чыккан вакытында бу хөкемдарга очрады һәм моның Мәүлид

гамәле турындагы игътибарын күреп, «Әт-тәнвир фи мәүлид әс-сираж әл-мүнир» исемле бер китап язды. Күкбүре исә бу китап өчен, бүләк итеп, Ибне Дәхиягә мең алтын бирде.

«Шура»ның 3 нче саныннан күчергән сүзөбез – бу. «Шура»ның үткән санында тәржемәи хәле язылган Кадәкыйның остазы Салих әл-Йәмәни үзенең бер әсәрендә мондый эчтәлектә сүз сөйли: «Мәккә Мөкәррәмәдә булган бидгатьләрнең иң олысыннан – мәүлид бәйрәме ясау. Рәсүлуллаһка сәхабәләрнең ихласлыгы һәм мэхәббәтләре һәркемнең ихласлыгы һәм мэхәббәтеннән артык иде, үз араларында Рәсүлуллаһ хәзрәтнең булуы өчен белүе мөмкин булмаган дәрәжәдә шатланалар иде, ләкин шәригать чикләрен саклау турында кайгыртучанлыклары камил булу сәбәпле, мондый бәйрәмнәр ясамадылар. Асылда, мондый бәйрәмнәр Тәүрат һәм Инжил әһелләре тарафыннан уйлап чыгарылды. Бу Мәккә халкы рәжәб һәм шәгъбән айларында да бәйрәмнәр ясыйлар. Монда тора башлавыбызга өченче ел булды, һаман яңа бәйрәмнәр чыгып тора».

Әгәр дә бер кеше һәртөрле очрактан азат ителеп тотылган хәлдә, Мәүлид бәйрәме ясауны гыйбадәт һәм дини бер гамәл дип ышанса, бу эш – шөбһәсез, бидгать. Безнең гажиз фикеребезгә күрә, бидгатьнең яхшысы юк. Мөхтәрәм шәригать төзүче [пәйгамбәр] бәян итүенә туры килгәнчә, «Һәрбер бидгать – адашу». Рәсүлуллаһ сүзенә каршы һичбер адәмнең сүзен кабул итмибез. Рәсүлуллаһ сүзеннән һәм аның хөкемнән башка сүзләргә һәм хөкемнәргә танымыйбыз. Әгәр дә Мәүлид гамәлен дини гыйбадәт һәм шәригать төзүче [пәйгамбәр] тарафыннан әмер ителгән гамәл дип ышанмаса, ул вакытта, бер мөбаһ [гөнаһ та, савап та булмый торган] эш кенә булып кала. Мөбаһ эшне кылудан, әлбәттә, тыю юк. Сүзнең кыскасы бу: адашу булган бидгәткә керү ихтималы булганлыктан, Мәүлид бәйрәмен дини эш дип кылырга ярамый. Әмма дөнъяви, гадәти һәм мөбаһ эшләр жөмләнән кылып эшләүдән, шәригать хөкемнәренә күрә, тыю күренми. Шуның өчен бу мәсьәлә хакында низаг кылышулар яраклы эш

түгел. Бэйрәм ясаучыга да, ясамаучыга да кагылырга урын булмаса кирәк. Һәркем үз гакийдәсенә күрә гамәл кыла бирсен. Мөбах булган нәрсәләрнең, ният һәм чара булу кебек очраklar сәбәпле, гыйбадәт яки хәрам эшләр жөмләсенә керүе мөмкин. Бәхәснең бу өлеше безнең мәсьәләбезгә [карата] башка. Безнең үз аңлавыбызга күрә, яхшылык мәгънәсе белән (хәдис шәрифтә хурланган) булган «бидгать» сүзе бары тик дини эшләргә генә хас булып, дөньяви эшләр бидгать булу белән дә, Сөннәт булу белән дә сыйфатланмыйлар. Әгәр дә дөньяви бер эш хакында «бидгать» яки «Сөннәт» сүзе кулланылганлыгы күренсә, аларны яхшы мәгънәгә түгел, бәлки тел мәгънәсенә генә йөкләү тиешле. Бер жиргә жыелып, тәравих намазы укучыларны күргән вакытында хәзрәте Гомәрнең: «Бу – яхшы бидгать», – диюе шуңа йөкләнгән. Чөнки асыл тәравих намазы бидгать түгел, бәлки бер жиргә жыелу кадәрлесе генә бидгать. Тәравих намазында бер жиргә жыелу исә дини эшләрдән түгел, бәлки дөньяви эшләрдән булганлыгы өчен, «Һәр бидгать – адашу» хөкеме аны эченә алмый. (Бу мәсьәләне башка бер жирдә моннан озынрак сурәттә яздык). Ләкин безнең аңлавыбыз һичкем өчен дәлил түгел, һәркем үз кирәген үзе тикшереп белсен. Әгәр дә бу эш насыйп булмаса, белүчеләрдән сорасын. «Әгәр дә белмәсәгез, галимнәрдән сорагыз» [Коръән].

Әбү Шамәнең исеме Габдрахман һәм кушаматы Шихабеддин иде, атасы Исмагыйль исемле. [Һижри] 596 елда Димәшккәтә дөньяга килде, [Һижри] 665 елда⁶ вафат булды. Галимнәрнең мәшһүрләреннән һәм хәдис белгечләренен мөгтәбәрләреннән иде. Сул ягында миң булу сәбәпле, Әбү Шамә дип билгеле булды. Адәмнәрне бик нечкә иләкләр белән иләүче Зәһәби моның хакында: «Үзе күп гыйлемнәрдә өстен булса да, тыйнак, түбәнчелекле, кылануны калдыручан һәм хәдисләр риваять итүдә ышанычлы кеше булды», –

⁶ «Тәзккират әл-хүффаз»да моның вафаты хакында «625 елның 19 рамазанында вафат булды» дип язылган булса да, бу сүзнең типография хатасы булуында шөбһәбез юк. Дөресе исә «665 елда».

дигән⁷. Шаять, сораган нәрсэләрегеz хагында бу сүзләре- бездән жавап чыккандыр. Әгәр дә аңлашылмый калган жырләр булса, кабат язарсыз.

Шура. – 1914. – № 2. – Б. 56–57.

[ХӨТБӘ СӨЙЛӘҮ РӘВЕШЕ ТУРЫНДА]

Эстәрлетамак:

Хөтбә сөйләүчеләр жомга хөтбәсе укыган вакытларында ике хөтбә арасында берәз утырып торалар. Бу утыру берәр дога укыр өченме яки әүвәлге хөтбәдәге сүзләргә аңламый калып та, шуны белергә теләүчеләр хөтбә сөйләүчедән сорап аңласыннар өченме? Хөтбә укыганда таяк тотуның сәбәбе нинди нәрсә? Юкса: «Сүземне тыңламасагыз, менә сезгә шушы таяк!» – дип халыкны куркытыр өченме? Шушы сорауларга, кыскача гына булса да, жавап язылсын иде.

Хажиахмәт Әмиров. «Исмәкәй».

«Шура»:

Рәсүлүллаһ ике хөтбә уртасында утырып, берәз хәл жыя иде, дигән сүз бар. Утыруы хәл жыяр өченме яки башка нәрсә өчен була идеме – һәрхәлдә, утыруы шиксез. Рәсүлүллаһның шул гадәтә мөселманнар арасында мирас булып калган. Юкса сүз сорасыннар өчен булмас. Чөнки сәхабәләр хөтбә вакытында да сүз сорыйлар, Рәсүлүллаһ шул эштән тыймый, үзе дә, йомышы булса, хөтбә арасында башкара иде.

Таяк тоту кеше куркытыр өчен түгел, бәлки Рәсүлүллаһ хөтбә сөйләгән вакытта, гарәп гадәтенә күрә, кайбер вакытларда таяк һәм кайбер вакытларда жәя тоты иде. Гарәп ораторлары, сүзләре тәэсирле булсын өчен, хөтбә вакытында хәтта киём-салымнарын да аерым формаларга куялар. Ишарә итеп

⁷ Тәзккират әл-хүффаз. – Т. 4. – Б. 262.

сөйлөр өчен, кулларына михсара дип билгеле аршын озынлыгында кыска бер таяк яисә жәя тоталар иде. Европа ораторларында да шушындый бер гадәт булган һәм бүген дә бар, диләр. Мәшһүр ораторларның хөтбә сөйләгән вакытындагы гадәتلәре сөйләнгән бер мәкалә укыган идек. Боларның гадәтләре бик төрле булып, кайберләре кыска таяк һәм кайберләре култык асларына бер букча яки китап кыстыралар, кайберләре бүрек һәм эшләпәләрен тотулары сөйләнгән иде. Габделмәлик бине Мәрванның: «Әгәр дә кулымнан камыш таягым төшеп китсә, сөйләргә дип эзерләгән хөтбәмнең ярымы гына да күнелемдә калмый», – дип сөйләгәнлеге риваять кылына. Бер мәжлесендә Могавия мәшһүр хөтбә сөйләүчеләрдән Собхан Вәилгә хөтбә сөйләргә кушкан иде. Собхан: «Янымда таягым булмаса, сөйли алмыйм», – дип гафу үтенгән. Бер таяк китеп бирделәр, тотып караганнан соң: «Үз таягым булмаса, сөйли алмыйм», – диде. Өенә барып, үз таягын алып килделәр, кулына бирделәр, «Инде мөмкин», – дип, аяк өстенә басты да хөтбә сөйләде. Кайбер китапларда «Рәсүлуллаһ кайбер хөтбәләрендә кылыч тотар иде» дигән сүз бар. Гыйлемнәре ышанычлы адәмнәр: «Бу сүз дәрәс түгел, Рәсүлуллаһ һичвакыт кылыч тотып, хөтбә сөйләмәде», – диләр. «Безнең Болгар мәмләкәте таяк белән күрсәтелгән кәрәмәт сәбәплә мөселман булды, шуны хәтердә тоту өчен, хөтбәләрдә таяк тотыла» дигән сүз дә асылсыз. Һәрхәлдә, таяк – гарәпләрнең олылары һәм аеруча хөтбә сөйләүчеләрнең кулланган нәрсәләре. Жаһиз үзенә бер әсәрендә «Китаб әл-гаса» дип аерым бер китап куеп, таяк хакындагы хикәяләрен һәм аның хасиятләрен яза. Укырга бик күңелле нәрсәләр бар. Һәрхәлдә, хөтбә вакытында таяк тотуның асылы – борынгы гарәп ораторлары гадәтеннән алынган бер эш.

Шура. – 1914. – № 2. – Б. 57–58.

[ТАҢ, АЛТЫН ЧЫГАРУ ТУРЫНДА]

Ахун (Верхурал өязеннән):

1. Китапларда «дөрөс таң» һәм дә «ялган таң» исемле ике төрле таң барлыгы сөйләнә. Гүя боларның әүвәлгесе югарыга сузылган һәм соңгысы да офыкта аркылы таралган була икән. «Мөселманнар таң беленде инде, дип сәхәр ашамый калсыннар өчен, Каф тавы артында шайтаннар ут ягып яталар да, шуның яктысы күккә сузылып төшә, шул яктылык ялган таң була», – дип безгә өйрәткәннәр иде. Шул сүз дөрөсме?

2. Газеталар кайбер мәмләкәтләрнең бурычлары бик күплеген язалар. Һәрбер хөкүмәт үзенең эчке эшендә мөстәкыйль булганнан соң, акчаны күбрәк эшләтергә кирәк иде. Мәсәлән, Русиянең үзүндә никадәр күп алтын чыгып та, бурычка керүендә хикмәт нәрсәдә? Бу эш икмәк пешереп сатучының кешеләрдән бурычка икмәк жыюына охшамыймы?

Мөхәммәт бине Госман Юнысов.

«Шура»:

1. Кайбер урыннарда һәм кайбер вакытларда таң алдынан шундый үзүчә берәз яктылык сизелә. Ләкин ул шайтаннар яккан ут яктылыгы түгел, бәлки жирнең безгә каршы тарафта булган кояш яктылыгынан чагылган яктылык.

2. Мәмләкәтләрнең чыгымнары шулкадәр күптер ки, үзләреннән чыгып торган алтын һәм башка хезинәләр шуны капларга җитә алмый. Русиядә алтын күп булса да, ул күктән явып тормый, аны чыгару өчен дә күп чыгымнар кирәк. Әгәр дә Каф тавы артында урман яндырып, кызынып ятучы шайтаннар килеп тә, алтыннарны бушка чыгарып торсалар, әлбәттә, алтын күп чыгар һәм дә чыгымнарсыз хасил булып

иде. Ләкин шайтаннарны хезмәткә жигәрлек көч юк. Русиядә алтын күп, ләкин ул алтын арыслан авызында! Шуннан алуы читен.

Шура. – 1914. – № 3. – Б. 87.

[ХАТЫН-КЫЗЛАРНЫҢ ЖӘМӘГАТЬ БЕЛӘН НАМАЗ УКУЛАРЫ ТУРЫНДА]

Чистай (дини бер сорау):

Жәмәгать булып намаз укуның фазыйләтле эш икәнлеге хакында хәдисләр бик күп булды. Шушы хәдисләр тик ирләргә генә хас булмый, бәлки хатыннар жәмәгатьләрен эченә алган төсле күренсә дә, фикыһ галимнәренең байтагы араларыннан берсен имам итеп, хатыннарның жәмәгать булып намаз укуларын мәкруһ [хупланмаган эш итеп] күргәннәр. Шулай булса да, олуғ галимнәр арасында моңа каршы булучылар да бар. Мәсәлән: 1. Ибне әл-Һөмам «Фәтх әл-кадир»дә, Рәсүлуллаһ әмеренә күрә, хәзрәте Гайшәнең хатыннарга имам булып намаз укуын сөйләгәннән соң, хатыннарның жәмәгать булып намаз укуларының шәригәтә дәрәс булуы гамәлдән чыкмавын аңлата. 2. Гали әл-Кари «Мохтасар» шәрехендә Гайшә һәм Өмме Сәләмәнең хатыннар жәмәгатьләренә имам торып, намаз укуларын риваят иткәннән соң, «Шәрхе Мәжмәгъ»тән «Хатыннар жәмәгәтенең мөстәхәб [яхшы эш] булуы гына гамәлдән чыкты» дигән сүзне күчерә һәм дә «Мондагы мәкруһлык, чыгуга нигезләнгән булып, дәрәслек исә пәрдәләнүгә нигезләнгән», – ди. 3. Габделваһһаб Шәгърани «Әл-мизән әл-күбра»сында хатыннарның жәмәгать булып [намаз] укуларын имам Шафигый һәм Әхмәд каршында мәкруһсыз, дәрәс дип риваят кыла. Бу мәсәләнең әһәмияте мәгълүм. Хәзер безнең бәхәс-

лэшүебезгә сәбәп булган нәрсә – кызлар мәдрәсәсендә гыйлем алуучы кызларның ялгыз-ялгыз намаз укулары булды. Үз араларынан берәрсен имам [итеп] куеп, жәмәгать булып [намаз] укысалар, яхшы булмас идеме, дип хәтеребезгә төште. Кыскасы гына, бу мәсьәләдә «мәкруһлык» белән жәмәгать намазы хакында булган фазыйләт кара-каршы тора. Шуларның кайсын өстен күрү тиешле? Жәмәгать намазы хакындагы шатлыклы хәбәрләрне ирләргә генә хас итәргә дәлил бармы? Хөрмәтле галимнәребезгә тәкъдим итү нияте белән «Шура»га язуыгызны үтенәбез. «Шура» үз фикерен дә өстәсә, зарар булмас иде.

Чистайда мулла Шихабетдин Шәрәфетдин улы.

«Шура»:

Хатыннарның ирләргә имам булып укуларынан тыя торган шәригать дәлилләре булса да, үз араларында жәмәгать булып укуларынан тыя торган шәригать дәлилләре булуы безгә мәгълүм түгел. Шулай ук жәмәгать намазы фазыйләте хакында килгән дәлилләрне ирләр жәмәгатенә генә хас итүчеләрнең сәбәпләре безгә мәгълүм булмады. «Һидәя» авторының «Хатыннарның жәмәгать булып укулары исламның әүвәлге вакытында иде» дигән сүзе – һич шөбһәсез, каләм хатасы. Хәзрәте Гайшә Рәсүлуллаһ гомеренә ахырында бары тугыз ел кадәр генә бергә торды. Аның гамәлен ничек итеп исламның әүвәлге хәленә йөкләргә мөмкин? Ибне Габделбәр «Әл-истигаб»та (Т. 2. – Б. 806) Өмме Вәрака хакында: «Пәйгамбәр (аңа сәлам булсын) аңа үз гаилә әгъзаларына намазда имам булырга әмер итте. Аның мәэзине дә булды. Колы аны буып үтергәнче, ул үз гаиләсендә намазда имам булды...», – ди. «Хәттәә»

[«буып үтергәнче»] сүзеннән Өмме Вәрака шәһит булган көнөнә кадәр бу хәлендә дәвам иткәнлеге аңлашыла. Өмме Вәраканың хәзрәте Гомәр заманында шәһид булуы мәгълүм. Хәнәфи мәзһәбендә билгеле риваятьне күчерергә махсус булган «Әл-мәбсут»та (Т. 1. – Б. 187) очраклы сәбәпләрне баян иткәннән соң, «Хатыннарга аерым укулары хәерлерәк» дип искә ала. Бу «үләә» [«хәерлерәк»] сүзе, аеруча аның сәбәпләре табылмаган вакытта Сөннәткә каршы түгел. Ибне әл-Һөмамның риза булган сүзе дә бу рәвешле булырга охшый. Сүзнең кыскасы: өйләрдә булу шарты белән, хатыннарынның жәмәгать булып намаз укулары – ирләр жәмәгәте шикелле фазыйләтле бер эш. Безнең өстәвебез – бу. Бу өстәмә әлегә мәсьәлә хакында башкаларның сүз сөйләүләренә киртә түгел.

Шура. – 1914. – № 3. – Б. 88.

[ӘҮЛИЯЛӘР ТУРЫНДА]

Керәч:

Бездә сырхауларның күбесе хастәханәгә докторга китмиләр дә, ике йөздән артык ел элек калган кабердә газиз үлеккә барып, аннан авыруына шифа сорыйлар. Шул кабердәгә үлек тә үзенә тере вакытында гадәттән тыш бер эш күрсәткәнлектән, әүлия (кәрәмәт [могҗиза] иясе) булган зат була. Моңа күрә, гадәттән тыш бер эш күрсәтеп тә, әүлия булган бер зат хәзерге заманда ни өчен булмый? Булса да, безгә беленмиме? Элек ничек беленде? «Шура»да җавап язылса иде.

Мөгәллим Сәед Мөхәммәд.

«Шура»:

Адәм балалары арасында һәрвакытта Аллах Тәгаләгә әүлияләр (дуслар) булырга мөмкин. Ләкин шушы әүлияләрне билгеләп белү Рәсүлуллаһ хәбәрәннән башка мөмкин түгел. Чөнки кешеләрдә, әүлиялекне белер өчен, шуннан башка юл юк. Дөньяда булган гадәттән тыш нәрсәләр һәм, фәлсәфә терминына күрә, «табиғат хаталары» – хакыйкәт хәлдә, тышкы сәбәпләргә багланып та, шул сәбәпләрнең адәм балаларыннан яшерен торуыннан гыйбарәт нәрсәләр. Шуңа күрә бер нәрсәнең бер вакытта гадәттән тыш нәрсә булып, икенче бер вакытта гадәти нәрсә булуы мөмкин. Мәсәлән, телефон – сәбәпләре мәгълүм булмаган бер вакытта гадәттән тыш нәрсә, әмма сәбәпләре мәгълүм булганнан соң икенче вакытында гадәти нәрсә [булып] санала. Ирләр белән катышмый торып, нәсел үрчәтү һәм үлгән тәннәргә кире жан кертү, аннан туган суқырларның күрә алу сәбәпләрен табар өчен тырышучылар бар. Болар шушы максатлары юлында төнкөннәрен белмичә тырышалар һәм даими тәҗрибәләр белән шөгыйльәнәләр. Әгәр дә шушы эшкә ирешкән булсалар, болар, безгә күрә, гадәттән тыш нәрсәләр булсалар да, үзләренә күрә, табиғый бер эш булачагы мәгълүм. Шуның өчен гадәттән тыш нәрсәнең әүлиялеккә дәлиле юк. Әгәр дә берәр гадәттән тыш нәрсәнең кәрәмәт булуы Коръән һәм хәдисләрдән аңлашылса яки Рәсүлуллаһ тарафыннан хәерле үлем белән хөрмәтләнгән булачаклары хәбәр бирелгән кешеләр [сәхабәләр] кулыннан чыкса, шуларга кәрәмәт булу белән хөкем кылу дәрәс булса да, алардан башка сурәттәгә гадәттән тыш нәрсәләргә кәрәмәт булу белән хөкем кылу арттыру һәм исраф булачагында шөбһә юк. Гомәр бине әл-Хаттаб хәзрәттән чыккан бер гадәттән тыш нәрсәне (әгәр дә кабул ителгән юл белән күчәрелгән булса) кәрәмәт дип хөкем кылырга яраса да, Гомәр бине Габделгазиз, шулай ук Әбү

Язид эл-Бистами, Жүнәйд һәм Шәбли кебек адәмнәрдән риваять ителгән гадәттән тыш нәрсәләр (әгәр дә кабул ителгән юл белән күчерелгән булсалар) хақында кәрәмәт булу белән хөкем кылу – дуамаллык һәм юкны юраган дөгъвадән башка нәрсә түгел. Кыскасы: бер гадәттән тыш нәрсәнең кәрәмәт булуын белү, я пәйгамбәр тарафыннан ачык хәбәр бирелү яки кайбер хәдисләре шуны ныгыту белән генә мөмкин булыр. Кәрәмәт хақындагы хәбәрләрнең урта гасырларда бик күп булып та, бүген бетүенең сәбәбе бик ачык. Урта гасырларда матбугат юк иде. Махсус кешеләр арасында ифрат дәрәжәдә олуг галимнәр булуына карамастан, гади халык гомуми рәвештә ифрат дәрәжәдә надан иде. «Жәрех вә тәгъдил» [хәдис сөйләүчене гаепләү яки мактау, ягъни дәрәс сөйлиме-юкмы икәнән тикшерү фәне] галимнәре шәехләр һәм мөридләрнең хәдисләренә (алар каршында, мөселманга яхшы уйлау мәжбүри, шуның өчен нинди сүз ишетсәләр дә, кабул итәләр, дип) ышанмыйлар яки бик нык тикшереп, шөбһә урыны калмаганнан соң гына, кабул итәләр, әмма гадәти хәбәрләренә әһәмият бирмиләр иде.

Бу сәбәпле, объект ияләре һәм дөньяви файда китерә торган ау коручылар өчен мәйдан иркен калды (гади халык гомуми рәвештә надан, «жәрех вә тәгъдил» галимнәренә илтифат итмиләр, матбугат юк). Болар үз максатларына житәр өчен, һәртөрле кәрәмәт хәбәрләре таратып тордылар һәм гади халык арасына тәмам урынлаштылар. Соңрак язучылардан бер төркем бу халык арасында таралган хәбәрләренә «мәшһүр» һәм «мөстәфыйд» [киң таралган] хәбәрләр жөмләсенә кертеп, китапларына яздылар. Хадими кебек ахырзаман галимнәре шушы нигезсез нәрсәләргә: «Үлгән пәйгамбәрләр һәм изгеләр аркылы Аллаһ Тәгаләгә ялвару һәм ярдәм сорау рөхсәт ителә, чөнки аларның могҗизалары һәм кәрәмәтләре үлемнәреннән соң тукталмый» кебек икенче бер

нигезсез һәм ялган дөгъваларын төзеделәр. Әмма бүген кәрәмәт хәбәре тарату бик бәһалә төшәчәк. Чөнки бүгенге халыклар арасында әүвәлге гасырларның аерым галимнәре дәрәжәсендә олуг галимнәр булмаса да (бу сүз гомуми фикерләр ышануына күрә сөйләнә), бүгенге гади халык әүвәлге гасырлардагы халык мәртәбәсеннән бик югары һәм бик аңлы. Тарихчыларның имамы булган Мәсгуди Могавиянең чәршәмбе көн жомга намазы укуын һәм ничә меңнән гыйбарәт сәләфләрнең, шуңа һич каршы төшмичә, оеп жомга [намазы] укуларын риваять итә. Бүген Русия мөселманнарының иң надан авылына, хәтта Истанбулдан солтан килеп, жомга намазын чәршәмбе көн укырга кушкан тәкъдирдә «Жомга намазының вакыты чәршәмбе көн түгел, бәлки жомга көн» дип әйтә алырлар һәм солтан сүзенә һич буйсынмаслар. Моннан башка, һәртөрле вакыйга һәм мажараларга бүген милли матбугат контроль булып торганлыктан, юк хәбәрләр таратып та, зифеннәргә урынлаштырып калдыруга мөмкинлек юк. Мәсәлән, бүген бер Габделкәрим мулла чыгарып та, ишаннар өстенлекләре хақында китап язса һәм жөмләдән: «1. Безнең шәехебез Шәриф авылыннан Әхмәт хәзрәтне быелгы хажилар Гарәфә көнендә Гарәфәт тавында күреп, күрешеп кайттылар. Әмма үзе шул Корбан гаетен үз мөхәлләсе булган Шәриф авылында укыды. 2. Шәехебез белән юл йөргәндә, бик ачыктык та, шәехебез дога кылган иде, алдыбызда икмәк, кыздырган ит, бер савыт саф су пәйда булды. 3. Бервакыт Дим елгасы аркылы чыгарга туры килде, ләкин күпер дә юк, көймә дә. Шуннан соң шәехебез намазлыгын жәйдә дә, икебез шуның өстенә утырдык та, [елга] аркылы чыгып киттек. 4. Бервакыт кырда барганда, мөридләр бик сусадылар. Шулкакыт шәехебез жиргә аягы белән типте дә, шуннан атылып чишмә чыкты һәм бер тарафка агып та китте. 5. Шәриф авылының башкортлары һәм кымызга кил-

гән мөгаллимнәр кәрәмәт хәбәрләренә ышанмыйлар иде. Шәехебез беркөн урманга барганда бер бүре өстенә атланып, бүренең колакларыннан тотып, көн уртасында авылга кайтып керде һәм: «Кәрәмәткә ышанмый торган башкортлар, мөгаллимнәр! Менә инде күрегез!», – дип, урам уртасында туктап торды, шуннан соң Шәриф авылы башкортлары һәм кымыз эчеп ятучы мөгаллимнәр, хәтта урыс маржалары да кәрәмәт хәбәрләренә ышана торган булдылар. 6. Шәехебезне зиярәт кылып өчен дип, Бубида [данлыклы Иж-Буби авылы мәдрәсәсендә] укыган бер мулла Вятка губернасыннан килгән иде. Шәехебезне күреп, сөйләшеп утырганнан соң, ни өчендер шәехебезне үзе фараз иткән рәвештә тапмаган һәм күңеленнән: «Сәфәрәм эрәм булды», – дип хисаплаган. Ахшамнан соң тәһарәткә дип чыкса, бик куркыныч рәвештә бер бүре бу муллага каршы килгән. Мулла куркып, шәехебез янына йөгереп кергәннән соң, шәехебез чыккан да, бүрегә гыйбрәт белән: «Мин сезгә, кунакларны куркытмагыз, дип әйттем бит, шул сүземне ник оныттыгыз?...» – дип кычкырган. Бүре дә шул сәгать белән коерыгын бутап, шәехебезгә ялына башлаган һәм шуннан соң урманга киткән. Шулкавыт шәехебез Буби шәкертенә карап: «Сез менә тышкы ягыгызны гына төзәтәсез, шуның өчен бүредән куркасыз. Әмма без эчкә ягыбызны (күңелебезне) төзәтәбез, шуның өчен бүре безнең үзөбездән курка», – дип, Буби шәкертенең йөзен кызарткан» эчтәлегендә мажаралар язса, һәр кешедән элек, Шәриф авылындагы куян куып йөрүче башкортлар протест ясарлар. Матбугатта Габделкәрим мулланы кырмыска оясына утыртылган адәм дәрәжәсенә китерерләр.

Кәрәмәт хәбәрләре таралуга әүвәлге заманнар ирек бирүче иде. Әмма хәзерге заман мөмкинлек бирүче түгел. Бүген кәрәмәт хәбәрләре булмавының сәбәбе – бу.

Инглизнең иң зур сугыш көймәләреннән булган «Виктория»нең Тараблис Шам янында батуы бик күп адәмнәрнең хәтерләреннән чыкмагандыр. Маневрны карар өчен яр буена жыелган жәмәгать арасыннан яшъ бер гарәп түрәсе иптәшләренә мазәк хәл итеп, бөтен жәмәгать янында: «Иптәшләр, шушы инглиз сугыш көймәләреннән берсен батырсам, минем буш кеше түгел икәнлегемне танырсызмы? – дигәч, иптәшләр: «Хәзер кулыңны үбәбез, үзебез мөрид булабыз!», – дигәннәр. Бу сүзне әйтеп бетерер-бетермәгәндә, «Виктория» дә бата башлап, берничә секунд эчендә диңгез төбенә киткән. Моны гарәп матбугаты «Гажәеп туры килү» исеме белән газеталарда яздылар һәм берсеннән-берсе күчереп, бөтен дөньяга тараттылар. Мондый нәрсәләрне бүгенге халык «туры килү» дип атый. Эмма борынгылар шундый нәрсәләрнең бик күбесен кәрәмәт дип санаганнар. Ерткыч хайваннарны буйсындыру белән кәрәмәт арасында мөнәсәбәт булмаса кирәк. Бүгенге фән әһелләренең тикшерүләренә караганда, кайбер адәмнәрнең күзләренә табигать тарафыннан шундый куәтләр куелган буладыр ки, шул күзләргә каршы торырга хәтта арысланнарның да көчләре булмый. Бер немец кызының Африка урманнарыннан коры кулы белән арысланнар тотып кайтуы газеталарда язылган иде.

Рәсуллуллаһ хәзрәт хасталар хакында әүлияләр каберләренә йөрөп түгел, бәлки дога кылу белән боера, үзе дә шул вакыттагы тәжрибәләргә күрә гамәл кыла иде. Хәтта Рәсуллуллаһның «Һәр чиргә дәва бар» (Сахиһе Мөслим. – Т. 2. – Б. 184) дигән сүзендә бүген дәвалары табылмый торган хасталыкларның да киләчәк заманнарның берсендә дәвалары табылачагына ишарә бар. (Әлбәттә, бу дәваларны табар өчен Коръән һәм хәдис белән гамәл кылырга әһәмият бирми торган мөселманнар тырышмалар). Хәзрәте Рәсуллуллаһның

рөхсәте белән үзенң хатыны Өмме Сәләмәгә Әбү Таййибә исемле бер сәхабә кан алдырган иде (Сахиһе Мөслим. – Т. 2. – Б. 184.). Сәгъд бине Әбү Ваккас хасталангач, Рәсүлуллаһ хәзрәт Харис бине Килдә исемле бер гарәп табибын чакырып, дөвалаткан иде (Үсд әл-габә. – Т. 1. – Б. 345).

Бу мәсьәләнең итәге бик озын һәм бик киң булганлыктан, бу кадәр белән кәнәгәтләндек.

Шура. – 1914. – № 12. – Б. 376–377.

[УТЫЗ ИМӘНИ ШИГЫРЕ ТУРЫНДА]

Уральск:

Мәрхүм атабыз хәзрәтнең Бохарада укыган язма «Шәрхе гакаид гадудийә»сенң ахырында мондый сүзләр язылган:

«Габдерәхим мулла Утыз Имәни Казани әйтте:

«Зәгыр миһнәт чикте жисемем, түкте күзем зәгыр аб,

Зәгыр гақыбы шәрехем булсын зәгыр тарихтан жавап»«.

Габдерәхим Утыз Имәни хәзрәт хакында «Әхмәт Мидхәт әфәнде» китабында: «Күп язучыларыбыздан» дип бер сүз күргән идем. Бу затның тәржемәи хәле мәгълүмме? Әсәрләре күбрәк нинди темаларда һәм басылганмы? Искә алынган шигырьнең соңгы юлы Утыз Имәнинең үз тормышыннан берәр вакыйгага ишарә түгелме? Чөнки «зәгыр» сүзе астына 1207 елы язылган? Шул мәсьәләләрдә «Шура»да мәгълүмат бирсәгез, шат булыр идек.

Әбессоғуд Әхмәди.

«Шура»:

Соңгы юлындагы «зэгыр» сүзе Әбжәд хисабы белән ел. Шул [һижри] 1207 дә язган була. Башкаларын өзеп әйтергә көчөбез юк. Икенче юлдагы «зэгыр» «ташу» мәгънәсендә булырга мөмкин. Һәрхәлдә, мондый нәрсәләрне белүдән бертөрле файда һәм белмәүдән һичбер зарар булмас. Белү ләззәте белән гомер сарыф итү миһнәте каршы китерелсә, соңгысына караганда әүвәлгесе бик вак нәрсә булып кына калыр. Мондый нәрсәләр риторика һәм сәнгатьле сөйләм галимнәре каршында да макталмый. Габдерәхим хәзрәтнең тәржемәи хәле «Мөстәфадел-әхбар» һәм «Асар»да искә алынган һәм бу китапларның икесе дә басылган. Әсәрләренең күбрәге ишаннарга каршы торудан гыйбарәт булып, кыска китапларыннан бик азы гына басылган.

Шура. – 1914. – № 12. – Б. 378.

[АЙ КУЮ ТУРЫНДА]

Казан:

Хәзрәте Рәсүл заманасында мөселман мәчетләренең манаралары һәм манараларында ай булганмы? Булмаса, кайсы заманда ай кую чыккан? Ул ай нәрсәнең галәмәте?

Суфия Таһиря.

«Шура»:

Ай куюның мөселманлыкка һичбер бәйләнеше, ай галәмәтенең һичбер изгелеге юк. Мөселманнарда ай рәсеме галәмәт булып, бары Истанбул төрекләр кулына кергәннән соң башлана. Мәчет манараларына менүе аннан күп соң булып, кайбер мәмләкәтләргә генә хас. Хәзер дә ислам дөнъясының күбесендә мәчет манараларына ай кую гадәте юк.

Ай галәмәте кую ничек чыгуы хақында күп тарихи тикшеренүләр булды. Бу мәсьәләнең иң зур галимнәрәннән Истанбул гаскәри музейе мәдире Әхмәд Мохтар паша хәзрәт айның элекке Истанбулда Византия дәүләтенең рәсми галәмәте булганын һәм христианнар тарафыннан изгеләштерелгәнән исбатлады. Манараларда хәзрәте Рәсүлдән күп [вакыттан] соң пәйда булды. Алар да Иран һәм Рум архитектура ысулының тәәсире белән.

Шура. – 1914. – № 14. – Б. 441.

[АДӘМ ҺӘМ ХАВА ТУРЫНДА]

Сәмәрканд:

Түбәндә искә алыначак сорауларыбызга җавап биреп, безне шөбһәләндүдән чыгаруыгызны үтенәбез.

1. Адәм галәйһиссәлам жир шары туфрагыннан бар ителдеме яки башка бер шардамы? Әгәр дә жир шары туфрагыннан яратылган булса, кайсы урында иде?

2. Жир шарында бар ителгән булса, аның торган жәннәте шушы жир йөзөндә булдымы яки башка идеме? Яисә савап йорты булган жәннәттә тордымы? Әгәр дә савап йорты булган жәннәттә торган булса, жир йөзөнә нинди рәвештә инде? Аллаһ Тәгалә тарафыннан тыелган агач нинди агач иде?

3. Хава, Адәм галәйһиссәламнең сул кабыргасыннан берәр кабырга киселеп алынып, бар ителдеме яки, авырлы кебек, берәр артык нәрсә булып, шуннан төштемә? Аллаһ тәгалә Адәмне туфрактан бар иткән кебек, Хаваны да туфрактан бар итмәвөндә хикмәт нинди нәрсә булды?

5. Адәм галәйһиссәламнең бие ни кадәр биек иде? Сәрандиб утравыннан чыкканда, диңгездән ничек үтте?

С. Х. С.

«Шура»:

Адәм белән Хава заманнарында дөнъяда булмаганыбыз һәм аларның хәлләрен күреп тормаганыбыз сәбәпле, бу сорауларыгызның берсенә генә булса да жавап бирергә кодрәтебез житми. Безне гозерле күрегез. Дөресе, мондый сорауларыгызның жавапларын Кәгъб әл-Әхбардан [Тәүраттан алынган сүзләрне сөйләп йөргән табиғыйн исеме] башка кешеләр бирә алмаслар. Моның кебек булган бәхәсләрнең ни өчен кирәк булганлығын аңламавыбыз сәбәпле, без үзебез, тузан кадәр булсын, әһәмият бирә алмыйбыз. Хәтта халыкның шушундый мәсьәләләр белән баш ватулары өчен гажәпләнәбез.

Шура. – 1914. – № 21. – Б. 669.

[ДИНИ РУХ БИРҮ ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Һәрвакыт ишетәбез «Ысул жәдидә мәктәпләре шәкерт балаларга дини рух бирә алмый» дигән сүзләрне. Чынлыкта, бу сүз дөресе яки бер буш сүзмә? Әгәр дә бу сүз дөресе булса, бу кимчелек кемдә? Мөгаллимнәрдәме яки мәктәптә укыла торган китаплардамы? Башлангыч мәктәпләр нинди нигез белән булырга тиеш? Башлангыч мәктәпләрдә укыла торган китаплар нинди рухта язылган булырга тиеш?

Г. Кәрими.

«Шура»:

«Ысул жәдидә мәктәпләре дини рух бирәләрме, юкмы» мәсьәләсендә бик күп яздылар һәм озын бәхәсләр алып бардылар, һаман да алып баралар. Ләкин дини рух үзе нинди нәрсәдән гыйбарәт? Мәктәпләрнең дини рух бирү-бирмәүләре хақында бәхәсләшүдән элек, дини рухның үзен билгеләргә ихтыяж бар иде. Халык арасында динне аңлау

бик төрле рәвештә. Бер адәм динне бик аз нәрсәдән һәм дә бик тар нәрсәләрдән гыйбарәт [дип] белгән хәлдә, икенче берәүләре бөтенләй киң рәвештә аңдыйлар. Ислам дөнъясында бер-берсен көферлеккә чыгару, имансыз дип караулар да бу аңлашылмау һәм динне һәркемнең үзенчә аңлавы нәтижәсе булды. Газали, динне үз аңлавына күрә, Ибне Сина һәм Фарабиларны көферлеккә чыгарды. Мәржани, динне үз аңлавына күрә, Газалинең Ибне Сина белән Фарабины көферлеккә чыгаруын хата дип санады. Казый Гыяз, динне үз аңлавына күрә, Газалинең мөселман түгеллеге белән хөкем төзедә. Бу турыдагы бәхәс һәм мажаралар озын. Ысул жәдидә мәктәпләренең шәкертләре һәм мөгаллимнәре хақында «динсезләр һәм атеистлар» дип сөйләнгән бер мәжлестә бер адәм: «Мин элекке мәдрәсәләребезнең йөзьяллык тарихын һәм аларда булган гакыйдә һәм мәсләкләрне беләм, бу турыда һәрбер сүземне дәлилләр белән исбат итәргә кодрәтем бар, хәжәт күренсә, бүгеннән исбат итәм. Ысул жәдидә тарихыннан да хәбәрәм юк түгел. Миңа күрә, элекке мәдрәсә шәкертләре әхлаксыз, бозыклар, икейөзле һәм монафыйклар, мәсләксез һәм вөждансызлар, гади халык күрмәү шарты белән, һәрбер кабәхәтлекне эшләргә әзер иде. Диндә ныклык һәм дингә мэхәббәт, ысул жәдидә шәкертләре белән чагыштырып булмаслык дәрәжәдә түбән иде», – [дигән] мәгънәдә сүз сөйләде. Моңың бу сүзе дә динне үз аңлавына күрә. Шуның өчен ысул жәдидә мәктәпләренең шәкертләргә дини рух бирү-бирмәүләреннән бәхәсләшүче адәмнәр иң элек үзләренең динне аңлауларын һәм дини рухның нинди нәрсәдән гыйбарәт икәнлеген берәр төрле билгеләүләре зарур. Шулай итми торып, бу бәхәстән бер мәгънә дә чыкмас, сүз үрчәтүдән башка жимеше булмас.

Шура. – 1914. – № 22. – Б. 700.

[КАБЕРЛӨРНӨ ИЗГЕЛӨШТЕРҮ ТУРЫНДА]

Жәләлабад:

Безнең торган урыныбыз – Жәләлабад шәһәре – «Хәзрәт Юп зираты», «Сөләйман тәхете», «Хәзрәт Юныс» дигән мәшһүр зиярәт кыла торган урыннарның уртасында булганлыктан, шул жирләргә зиярәт кылып һәм максатларын сорар өчен килгән мөселманнарның хәлләрен бик беләбез. Шушы урыннарга бик ерак мәмләкәتلәрдән мөселманнар киләләр, һәр ел бер мең микъдарында корбан бугазлана. Килүчеләренң сәфәр чыгымнары, сәдака һәм нәзерләре бер жиргә жыелса, бик күп меңнәргә житүендә шөбһә юк. Мөселманнар шушы каберләр һәм мәетләр яннарында рөкүгъ, сәждә кылалар, туфракларын изеп, эчәләр, шәмнәр яндыралар, корбаннар бугазлылар. Шушы хәлләр үз башыбыздан да үтте. Сәмәрканд шәһәрәннән зиратлар хакында соралган бер сорауга үткән елгы «Шура»ның 11 нче санында бер җавап язылган иде. Искә алынган җавап бу тарафтагы халыкларга бик олуг тәәсир бирде. Кайбер адәмнәр: «Безнең хакыйкәт ияләре һәм кәрәмәт ияләре [булган] ишаннарыбыз, гыйлем һәм белем чишмәсе булган Хужа Баһаветдин солтанел-гарифиннәребез, мәүляна Борһанетдиннәребез, имам Әбүбәкер Кафәл Шаши, Исмәгыйль Бохари, Габдулла Сәмәрканди, Хәким Әбелкасыим Сәмәрканди, Галлямәи Тафтазани, Хужа Әхрар, Мәүләви Җами, Әбү Гали Синаларыбыз бар иде. Алар Риза казый кадәр белмәделәрме? Белә торып, аларның яхшылыкка чакырмыйча калулары сурәт тотылмый? Риза казый һәм аның юнәлешендә булганнар безнең галимнәребезне һәм шәригать казыйларыбызны, шәех һәм суфиларыбызны, мәктәп-мәдрәсәләребезне, имам һәм дәрвишләребезне тәнкыйтьләүләренә канәгать итми, инде үзләренә әдәпсезлекләрендә ахыргы дәрәжә алга китеп, күктә булган фәрештәләрне тәнкыйтьләргә керештеләр, жир астына төшеп, әүлияләребезне кимсетә башладылар. Куй, мәетләр тыныч ятсыннар!...», – диләр. Шуның өчен бу мәсьәлә тагын бер

мәртәбә «Шура»да бәхәс ителеп үтсән, хаклык белән ялган аерылсын иде. Әгәр дә хата сөйләгән булса, «Шура» үзенен сүзен кайтарып алсын иде. Без өч зират уртасында тереклек итүебез сәбәпле, шушы мәсьәләне берәз аңлыйсыбыз һәм шәригать хөкемен беләсебез килә. «Шура» сүзен укыганнан соң, үземнең әүвәлге хәлләремә пошаман булам, әмма аның каршылары сүзен ишетсәм, берәз икеләнүдә калам. Безнең кебек башка адәмнәр дә, бәлки, бардыр.

Тажәтдин бине Мөхәммәдриза Бәделбаев.

«Шура»:

«Дини вә иҗтимагый мәсьәләләр» исемле әсәрнең 172 нче битендә булган 37 нче маддәнең шәрехен ахырына кадәр укып чыксагыз, сорауларыгызның җаваплары, иншалла, табылыр. Каршы килүчеләр тарафыннан искә алынган исемнәр арасында бик хөрмәтле һәм ышанычлы затлар бар. Ләкин шулар заманнарында әрвахлардан ярдәм сорау, хәҗәт сорау өчен бик ерак җирләрдән кабер һәм зиратларга сәфәр чыгу, үлекләр янында корбан бугазлау кебек бидгәтләр таралган идеме? Таралса, шул мөгтәбәр затларның күрә һәм белә торып, яхшылыкка чакыруның биш-алты мәртәбәсеннән берсен генә булсын, эшләмәүләре дәрәс булдымы? Дәрәс булса, пәйгамбәрләрдән башка адәмнәрнең белә торып дәшмәүләре бер нәрсәнең шәригатькә туры килүе өчен дәлилме? Дәлил булса, Шәригать иясе [Аллаһ] һәм дин ирештерүче пәйгамбәр белән аңа өммәт булган гыйлем һәм белем чишмәсе, кәрәмәт һәм гадәттән тыш эшләр иясенең сүзләре һәм гамәлләре бер-берсенә каршы килгәндә, кайсыларының сүзләре һәм гамәлләре алда тотылырга тиешле? Менә каршы килүчеләрегез шушы темаларның һәрберсендә тукталып, җавап бирергә тиешлеләр. Тиешле җавапларны биреп үтсәләр, аларның сүзләре хак булыр. Риза казый юнәлешендә булучылар шәригать казыйларын, шәех-суфиларны, мәктәп-

мәдрәсәләрне тәнкыйтьләмичә, Ямь-ямьләрнең аучыларын, Австралиянең балыкчыларын тәнкыйтьләсеннәр идеме? Болар кайсы вакытта һәм кайсы урында фәрештәләрне тәнкыйтьләделәр? Әгәр дә каршы килүчеләр шуны исбат итә алмасалар, яла ягучылар булырлар, ягъни ахыр дәрәжәдә әдәпсезлек итүнең сыйфаты үзләренә ябышып калыр, моны һичбер юл белән юып бетерә алмаслар. Үлекләрнең тыныч ятулары таләп ителгән булган өчен дә, алардан ярдәм сорау һәм яннарында корбан бугазлау, сәждә һәм рөкүгъ кылу ярамаганлыгы бәян ителә. Инде ничә еллардан бирле мөселманнар Хужа Баһаветдин, Габделкадыйр әл-Кияни, Бәдәви һәм Хужа Әхмәт Ясәви кебекләрне тыныч яткырмыйча газәплыйлар һәм һәрберсен Аллаһ Тәгалә янында оятлы итеп тоталар. «Шура» мөселманнарны мәетләрне тыныч һәм рәхәт тотуга өнди, үтенә, ялына, ялвара. Әгәр дә шушы эш Бохара һәм Төркестан галимнәре каршында әдәпсезлек, хәтта ахыр дәрәжәдә әдәпсезлек саналса, моңа кайгырабыз. Тик мондый фикер, мондый гакыйдә Бохара һәм Төркестан галимнәренен һәрберсендә түгел, бәлки кайберләрендә генә булып, мәсьәләне аңлаучылар алар арасында да күп булса кирәк. Алты дәрәс хәдис жыентыгында булган хәдисләрнең эчтәлеген сөйләү сәбәпле, әүлияләр кимсенмәсләр. Кимсенүчеләр булса, алар әүлия булмаслар. Кирәк Хужа Баһаветдин, кирәк башкалар булсын, Рәсүлуллаһ тарафыннан билгеләнәп, хәбәр бирелгән вакытта, мәгълүм бер адәмне әүлия дип хөкем чыгару – ахыр дәрәжәдә хәтәр эш. Хужа Баһаветдин хакында «Мөселман булып вафат булды» дип катгый сурәттә хөкем чыгару мөмкин булмаса, әүлия дип хөкем чыгару ничек мөмкин була?.. Моны бер фикерләп карау тиешле иде.

Шура. – 1915. – № 1. – Б. 26–27.

[ХӨТБӘНЕ ТӨРКИЧӘ (ТАТАРЧА) УКУ ТУРЫНДА]

Оренбург:

Бу сәфәрәбездә Ташкент шәһәрәндә бер мәжлестә булдык. Шул мәжлестә бер галим: «Жомга хөтбәсе укылган вақытта, гарәпчәдән башка аз гына сүз сөйләнсә дә, жомга намазына кимчелек килә, шуның өчен без хөтбә арасында төркичә сүз кушмыйбыз (төркичә хөтбә сөйләмибез)», – диде. Шушы мәсьәләдә «Шура» идарәсе үз фикерен бәян итсен иде. Бу хатны Мәскәүгә барышыбызда Оренбург вокзалына салып китәбез.

Гарифулла Сафиуллин белән Садык Яушев.

«Шура»:

Бик күп адәмнәр бар, үзләрен Әбү Хәнифә мәһәбәндә саныйлар һәм шул мәһәбкә бик бәйләнгән булуларын дөгъва кылалар. Әмма үзләренә мөгәмәләләре шушы дөгъваларына бөтенләй каршы була. Әбү Хәнифә: «Фарсыча тәкбир [«Аллаһү әкбәр» сүзләре] белән намазга керешүнең, намаз эчендә Коръәнне фарсыча укуның намазга зарары юк», – дип сөйли. Әмма аның мәһәбәнә бәйләнгән булуны дөгъва кылучылар: «Хөтбәдә төркичә сүз сөйләү жомга намазына зарар китерә», – диләр. Бу кадәр мөнәсәбәтсез эш аз булса кирәк. Хәнәфиләрнең ышанычлы китапларының берсе булган «Әл-мәбсут» гарәпчәдән башка тел белән хөтбә укуның Әбү Хәнифә каршында дөрөсләген ачык бәян итә (Т. 1. – Б. 37). Бу исә хөтбә итеп гарәпчә бернәрсә дә укылмаган тәкъдирдә. Әмма гарәп теле белән хөтбә исеме бирерлек дәрәжәдә бер нәрсә укылып та, шуннан соң төркичә сүз сөйләнсә, монда нинди зарар булсын? Зарар барлыгын исбат итү «Зарар бар» дип дөгъва кылучы өстендә. Исбат итсен, күреп карыйк! Нинди бер шәригатькә туры килгән дәлил китерер икән?

Шура. – 1915. – № 3. – Б. 92.

[ШАЙТАН, СӘДУМ, ХОЗЫР-ИЛЬЯС, ЯЖҮЖ-МӘЭЖҮЖ ТУРЫНДА]

Малмыж:

1. Яңа фәннәр, женнәрнең адәмнәргә тәэсирләре юк, дип исбат итәләр. Шул ук вакытта, Коръән кәрим Әюп пәйгамбәр кыйссасында: «Мине шайтан авырлык һәм каты мәшәкәт белән тотты» һәм дә риба хакындагы аяттә: «Каберләренән, шайтан буып ташлаган кеше кебек, бик яман сурәттә кубарлар», – дип, жен һәм шайтаннарның тәэсирләре булуны аңлата. Юкса аларның тәэсирләре юклыгы хакында тагын да куәтләрәк нәкъли [Коръән һәм хәдисләрдән булган] дәлилләре бармы?

2. Коръән кәримдә искә алына торган «әсхабел-әйкә» кыйссасындагы Сәдум шәһәренең урыны кайсы жирдә иде. Аның урыны бүген мәгълүмме?

3. Хозыр һәм Ильяс пәйгамбәрләрне бүген исәннәр дип сөйләү бик таралган. Шушы сүз дәрәсеме һәм аларның, мәңгелек агачын авыз итүләре сәбәпле, дөнъяда мәңге торулары хакындагы хәбәрләрнең дәрәс дәлилләре бармы?..

4. «Шура»ның өченче [санында] Яэжүж һәм Мәэжүж хакында, аларны руслар дип тә, татарлар дип тә әйтүчеләр бар, диюе ышанырлык сүзме? Чөнки Коръән алар хакында, жирдә бозыклык эшләүчеләр, дип әйтә. Алай булганда, алар вәхши, хайван хөкемендә һәм адәм ите ашаучы мәхлуклар булырга тиешле иде. Шушы сорауларыбызның жаваплары «Шура»да язылсын иде.

Хиббан Кәүсәров Ахуни.

«Шура»:

1. Бер падишаһ мәшһүр галимнәрне үз янына жыйганнан соң: «Зур бер табакка су салып, үлчәү белән үлчәнсә, соңыннан шул суга үлгәч ун кадак тарта торган бер балык салынса, нич авыраймый, тере балыкның барлыгы белән юк-

лыгы арасында аерма күренми. Моның сәбәбе нинди нәрсә?» – дип сорагач, галимнәр, бер-берсеннән уздырып, хикмәтләр баян иткәннәр. Фәлсәфәгә чумып, бик күп серләр ачканнар. Сүзгә бер дә катышмый утыручы бер адәм бик күп вакытлар үткәннән соң: «Чынлыкта, бу шулаймы икән?», – дип, тәҗрибә кылып күрергә карар биргән һәм шул мәжлестә сынап карыйсы килгәнлекне баян иткән. Үлчәп карасалар, бөтенләй алай түгел, бәлки ун кадак авырлыгындагы тере балык табактагы суга салгач та, ун кадак авырайган. Падишаһ үзе бу эшне галимнәрнең акылларын, зиһеннәрен сынар өчен, юри шулай иткән икән. Шуның кебек, «Яңа фәннәргә күрә, женнәрнең адәмнәргә тәэсирләре барлыгына һаман дәлил табылмый» диячәк урында «Яңа фәннәр, женнәрнең адәмнәргә тәэсирләре юк, дип исбат итәләр» рәвешендә бирелгән булмаса, ярар иде. Яңа фәннәр үзләре микроб галәмен исбат итеп торган хәлдә, «Женнәрнең тәэсире юк» дип ничек дэгъва итсеннәр? Микробларның жен галәменнән икәнлегә хәзер гомуми фикерләр хөкеменә кереп бара. Бу – бер. Икенчедән, Коръән терминологиясендә «шайтан» сүзе рухани галәмгә генә хас түгел. Метафора һәм киная булмыйча, бәлки хакыйкый мәгънәсә белән «шайтан» сүзе рухани һәм матди нәрсәләрнең һәрберсенә әйтелә. Тел галимнәрнең остазларыннан булган бер зат: «Шайтан – кешеләрдән, женнәрдән, хайваннардан булган һәрбер каршы чыгучы тәкәббернең исеме», – дигән. Шулай булгач, искә алынган аятьләрдәгә шайтанны рухани нәрсәгә хаслап та яки фәннәргә каршы килүе белән бәхәсләшәргә урын булмаса кирәк.

2. Сәдүм шәһәренең урыны «Лут күле»нең төньяк тарафында иде, диләр.

3. Хозыр һәм Ильяс пәйгамбәрләрне күргәнебез һәм күргән кешеләрне дә күргәнебез юк. Шуның өчен алар хакында хәбәр сөйләргә кулыбыздан килми. «Сахих әл-Бохари»да булган бер хәдистән аларның вафат булганлыктары аңлашыла. Мактаулы эшләр һәм кәрәмәтләр хакындагы китапларга күрә, алар һаман тере булып дөньяда йөреләр. Хәдисне

алда тотучылар, табигый, аларның вафат булганлыкларын сөйлиләр. Хәдис китапларына караганда мактаулы эшләр китапларын алда тотучылар аларның тере икәнлегенә ышаналар.

4. Яэжүж һәм Мээжүж хакында булган «жирдә бозыклык эшләүчеләр» сүзенәң кайсы жиреннән «Яэжүж һәм Мээжүж адәм ите ашыйлар» дигән мәгънә аңлашыла? Ул аять Коръән кәримдә бер төркемнең сүзләрен сөйли генә. Алар шул вакытта бозык булганнар. Ләкин «жирдә бозыклык эшләүчеләр»дән «мәңгелеккә шулай булырлар» дигән мәгънә чыкмый. Анда озакка сузылу, дәвамлылык һәм мәңгелеккә дәлил була торган нәрсә юк.

Шура. – 1915. – № 8. – Б. 253.

[КОРЪӘН ҺӘМ ХӘДИСКӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Әгәр дә берәү: «Коръән һәм Рәсүлуллаһның хәдисе белән гамәл кылырга кирәк, шул ике нәрсәне үзебезгә мөмкин кадәр юл күрсәтүче итеп тотарга тырышу тиешле. Арабыздагы ислам кардәшлегенәң бетүе безнең Коръән белән хәдисне үзебезгә юлбашчы итеп тотмавыбыздан килгән. Фәлән имам шулай әйткән, төгән мулла шулай әйткән, дип борынгы галимнәрнең кайберәүләренәң сүзләрен хәтта аятькә каршы да дәлил итеп тотабыз. Бу эш ислам диненәң кушкан юлы түгел. Ислам дине бөтен мөэмин-мөселманны дин карендәше булырга куша һәм дини ихтыяжларны мөмкин кадәр Коръәннән алырга өнди. Коръән аятьләрен укып, мәгънәсе турында акыл ирешкән кадәр уйларга куша. Теге мәзһәб, бу мәзһәб дип аерылышып, бербереңне кяфер итәргә кушмый. Мин Коръән кәримнән азым-күпме хөкем аятьләрен беләм икән, шул хөкемнәрне үтим. Үтәгәндә, фәлән имам әйткән өчен, шуңа иярәп үтим, дип ышанмыйм. Бәлки Коръәнгә иярәп үтим, дип ышанам. Әгәр

дә бер нәрсә турында шөбһәләнсәм, әүвәл белгәнем кадәр Коръәннән, хәдистән эзлим. Аятътән тапсам – аятыкә ияреп, хәдистән тапсам – хәдискә ияреп, гамәл кылам. Коръәннән, хәдистән таба алмасам, имам Әгъзам һәм башка галимнәрнәрнең яисә шушы замандагы мәшһүр галимнәрнең сүзләренә ияреп, шуның белән гамәл кылам», – дисә, шул кеше мөэмин буламы? Юкса «Белгәнем кадәр Коръән-хәдискә ияреп, гамәл кылам, башкага иярмим» дигәнә өчен кяфер буламы?.. Монда галимнәр [дип] аталганнар «Һәрнәрсәдә имам Әгъзамга иярәм» димәгән өчен: «Бу – галимнәрне кимсетү һәм галимнәрне хурлау була, шул сәбәпле, бу сүзне сөйләгән кеше – үзе кяфер, хатыны талак була», – дип хөкем итәләр. Мөхтәрәм «Шура»да шушы турыда жавап язсагыз икән!..

Муса Исмакый.

«Шура»:

Ул галимнәр каршында, имам Әгъзамга иярү мәжбүри булып, аңа каршы сүз сөйләү һәм, ярамаса, хәтта «Имам Әгъзамга иярәм» димәү галимнәрне кимсетү һәм галимнәрне хурлау булып, шул сәбәпле, Аллаһ сакласын, кяфер булса, ул галимнәр үзләре бу мәсьәләдә имам Әгъзамга иярмиләр була һәм үз хөкемнәре белән хөкем ителүләре тиешле килә. Имам Әгъзам хәзрәттән «Миңа иярегез!» дигән сүзне ишеткәнәбез юк, башка кешеләрнең дә, шаять, ишеткәннәре булмас. Әмма имам Әгъзам да һәм башка мөжтәһидләрнең [үз тырышлыгы белән ислам чыганаclarыннан хөкем чыгаручы галимнәрнең] дә «Әгәр хәдис дәрәс булса, ул – минем мәзһәбем» һәм дә «Дәлилебезне белмәгән кеше безгә иярмәсен!» дигән сүзләре мәшһүр булып, ышанычлы адәмнәр риваять кылалар. Имам Әгъзамның мондый сылтаулар белән кыйбла әһелләрен кяфер итүдән бик саклануы мәгълүм. Әгәр дә галимнәрегез имам Әгъзамга иярсәләр, менә шушы эшләренә иярсеннәр. Дуслыкны кисү, аз гына сылтаулар белән мөсел-

маннарны кяфер итү – Әбү Хәнифә хәзрәттән түгел, бәлки хәварижләрдән [диннән аерылып чыгучылардан] мирас калган нәрсә. Мәзһәб тарихларын тикшерүчеләргә бу хәл бик мәгълүм. Хатынны талак итмәстән элек, галимнәр өстенә йөкләнә торган эш бик күп. Шул үз эшләрен тикшерсәләр, зарар булмас иде. Коръән һәм хәдисләрдән дәлил эзләүне бүгенгә кадәр мөселманнар арасында булмаган бер яңа сүз [итеп] чыгару кирәк түгел. Бәлки мөгтәбәр галимнәрдән кайберләре дәлилләгән юлны гына ихтыяр итү була. Хөкемнәр турында галимнәренң дәлил китерүләре, бер-берсе белән каршылыкка керүләре һәм һәрберсененң дәлилләре хакында тәфсирләр һәм хәдисләргә язылган шәрехләр тулы мәгълүмат бирәләр. Әбү Бәкер ибне әл-Гарәбиненң «Әхкям әл-Коръән» һәм дә Шәүкяниненң «Нәйл әл-әүтар» исемле әсәрләре бу жөмләдән. Шундый әсәрләрне карап та, шул әсәрләрдә бәян ителгән рәвешле, кайбер галимнәренң дәлилләре Коръән һәм хәдискә яраклырак, заманага яраклырак табылса һәм шуның өчен дә шул юл ихтыяр ителсә, монда ни зарар булсын? Сәләф галимнәрененң берсе яки бер төркеме ихтыяр иткән сүзне чыгарма һәм яңа сүз дип дөгъва кылырга урын юк. Хакыйкәт хәлдә, бу мәсьәлә белән ижтиһад дөгъвасы – икесе бер нәрсә түгел. Ижтиһад мәсьәләсе тагын да башка. Бу турыда мондый әдәби жыентыкларда шуннан артык сөйләргә мөмкин түгел, сөйләргә күп хәжәт тә юк. Чөнки бу мәсьәлә күптән хәл ителгән һәм тәмамланган. Ибне әл-Һөмам «Фәтх әл-Кадир»ненң күп урынында һәм башка олуг авторлар үзләрененң әсәрләрендә һәркемне канәгать итәрлек рәвештә бу мәсьәлә хакында мәгълүмат бирәләр.

Шура. – 1915. – № 14. – Б. 444.

[«ХУЖА»ЛАР ТУРЫНДА]

Ташкент:

Безнең Төркестанда булган шәһәрләрнең һәрберсендә Миян, Хужа исемле адәмнәр бик күп. Болар үзләрен Рәсүлүллаһ нәселеннән дип дэгъва кылалар, мөридрәр жыялар. Халык үзләрен ифрат дәрәжәдә олылый, сәдаканы бик мул бирәләр, бик сыйлылар. Татарлар арасында мондый Миян һәм Хужалар булмый, йөрми дә. Безнең төркестанлылар арасында болар ник бик күп була? Рәсүлүллаһ үз тормышын үз кәсебе белән тәмин иткән һәм сәдака алмаган хәлдә, болар ничек халык өстенә бу кадәр салыналар һәм сәдака жыялар? Шушы хакта «Шура»да җавап язылсын иде.

Мирйосыф Мирзәһидбаев.

«Шура»:

Бу сорау «Балга ни өчен чебен жыела, куйлар ни өчен тозга киләләр» дип сорау бирүгә охшый. Моның җавабы үзегезнең соравыгыз эчендә мәгълүм. Әгәр дә сорауны «Болар шулхәтле хөрмәтләргә илтифат итмиләр, дөнья малына һич кызыгулары юк, кеше кулыннан хәтта шырпы да алмыйлар, важиб сәдакаларга күз дә салмыйлар, шуның сәбәбе нинди нәрсә» дип сораган булсагыз, «Боларга важиб сәдака алырга ярамый, аларга бирелгән важиб сәдакалар сәдакадан хисапланмый, Рәсүлүллаһ хәзрәт юлында булганлыктан, үз маңгай тирләре белән дөнья көтәләр, бәндәләр кулындагы керле һәм шөбһәле маллар белән пычранмыйлар, бәлки үзләре хәләл кәсеп итәләр һәм шуның белән торалар; боларның дэгъваларын ганимәт [дип] белегез!» дип җавап язган булыр идек.

Шура. – 1915. – № 15. – Б. 474–475.

[«ГАЙНЕЛ-ГЫЙЛЕМ» КИТАБЫ ТУРЫНДА]

Чапурин:

«Шура» жыентыгы Шүрәле, дию, албасты, абзар иясе, йорт анасы кебек нәрсәләрне инкяр итү стилиндә бер жавап язды (10 нчы сан, 117 нче бит). «Гайнел-гыйлем» китабы укыган вакытыбызда «Аның Коръән укуын фәрештәләр һәм йорт ияләре тыңлыйлар...» хәдисендә остазыбыз «йорт ияләре»ннән максат «өй анасы» икәнлеген аңлаткан иде. «Гайнел-гыйлем» хәдисләре, әлбәттә, ышанычлы булсалар кирәк, шуңа күрә «йорт анасы» кебек нәрсәләрне инкяр итү урынлы булырмы? Бу хакта аңлатма бирелүне үтенәбез.

Исхак Таҗетдин.

«Шура»:

Ибне Кәсир һәм башкалар сүзенә күрә, «йорт ияләре»ннән максат – өйдә тереклек итүче еланнар һәм, кайсыбер шәрехләр сүзенә күрә, мөселман женнәр. Аны «өй анасы» дип тәфсир кылу дәрәс тәфсир булмаса кирәк. Моннан соң, искә алынган хәдис мәшһүр «Сөнән» яки «Мөснәд» авторлары тарафыннан риваять ителә торган ышанычлы хәдис түгел. Аның хакында «мөнкәр» [инкяр ителгән] диючеләр дә бар. «Гайнел-гыйлем»дә булган хәдисләре, гомумән, дәрәс хәдисләр дип хөкем итү урынлы булмас. Анда «Әбү Хәнифә – өммәт яктырткычы» кебек ялганлыгы мәнди анасына да [һәркемгә дә] мәгълүм хәдисләр бар. Бәлки күп. «Гайнел-гыйлем» китабы «Ихья голүм әд-дин»нән кыскартылган эсәр булганлыктан, аның бар кебек хәдисләре «Сахих»ләрдән, «Сөнән» һәм «Мөснәд»ләрдән түгел, бәлки «Ихья...»дән генә алынган. Шуңа ук вакытта, «Ихья...» авторы имам Газали хакында «Хәдис фәнендә жәяүле адәмнәрдән иде» диләр. «Гайнел-гыйлем»дә асылсыз хәдисләрнең күп булуының сәбәбе – шуңа.

Шура. – 1915. – № 15. – Б. 476.

[ШОМЛЫ КӨННӨР ТУРЫНДА]

Чынгырлау:

Халыклар һәр йолдызның 9 нчы көнен шомлы көн дип ышаналар һәм шуның өчен 9, 19, 29 нчы көннәрендә эшләр башланмый, сәфәргә чыгылмый, киңәш ителми. Әгәр дә ашыгыч эшләрү мәжбүри булса, бу эшләр 8 нче көндә эшләнә, ана өлгереп булмаса инде, 10 нчы көнгә кала. Ислам динендә шушы ышануның асылы бармы?..

Аманбай Баубиков.

«Шура»:

Көннәр, айлар һәм йолдызлар, юлда кеше очрау кебек нәрсәләр белән шомлану ислам динендә юк. Бәлки андый нәрсәләргә бетереп өчен Рәсүлүллаһ күп тырышты. Бу турыда Бохари, Мөслим һәм дә башка имамнар хәдисләр риваять кылалар. Мондый ышанулар килданиләр һәм асуриләрдә бик мөтәбәр иде. Шулардан башка кавемнәргә таралды, жәелде. Килданиләр Туран кавемнәре һәм бүгенге төркиләргә бабалары булганлыктан, андый нәрсәләр – безгә дин тарафыннан түгел, бәлки элекке бабалар тарафыннан мирас калган нәрсәләр.

Шура. – 1915. – № 16. – Б. 507.

[ХУЖА БАҢАВЕТДИН, ШӘХЛӘР ТУРЫНДА]

Форт Александровский:

1. Хужа Баһаветдин хәзрәт бер бүрек тегеп, һәрбер энә чәнчегән вакытта житмеш мәртәбә: «Ләә иләһә илләллаһ Мүхәммәдүр-расүлүллаһ», – дип әйтә иде. Шулар сәбәпле, бүрекне бик озак тегеп, жиде елда тәмамлады һәм шуның белән алты тәмугны сатып алды, диләр. Шушы сүз дәресе? Дәресе булса, инде бөтен халыкка бер генә тәмуг калган буламы? Хужа Баһаветдиннең алты тәмуг сатып алырга көче

житсә, бу кадәр пәйгамбәрләр килеп үтгеләр, вәхи белән хөрмәтле булдылар, болар ничек бер генә тәмуғ та сатып ала алмадылар, болар Хужа Баһаветдин кадәр халыкларны кызганмыйлар идеме?

2. «Шәрхе әүрад» исемле әсәрдән «Иман китерү һәм тәүбә итү максаты белән шәехләрнең кулларын тотучы адәм – монафыйк [икейөзле], чөнки бу эш фарыз, сөннәт, мөстәхәб, нәфел эшләрдән һәм пәйгамбәрләрнең сөннәтләреннән түгел; тәүбә Аллаһка кайту мәғнәсендә булып, монда шәехләрнең кулларын тотуның катышы юк» эчтәлегендә бер гыйбарә күчәрелгән. Шушы сүз дәрәсеме?

3. «Вәҗизи» исемле китаптан: «Шәехләрнең рухлары килә, дигән кеше ислам диненнән чыгар», – дип бер гыйбарә күчәрелә һәм шуны Фәйрүз Шаһи исемле адәм дә үзенә әсәрендә сөйли. Шул сүзләр дәрәсеме?

4. Бу заманда пирлек [ишанлык] һәм пирнең кулын тотучы[лар] таралды. Бу эшнең асылы бармы, юкмы?..

Бу сорауларыма «Шура»да жавап язылсын иде.

Мулла Солтанат бине Алҗан.

«Шура»:

Дөнъяда китап һәм сүз, мәсләк һәм мәзһәб бик күп. Боларның һәрберсен берәмләп тикшереп бетерү һәм һәрберсе хакында хөкем итү кешеләрнең көчләреннән киләчәк эшләр түгел. Аеруча халыкларның бер-берсенә ияреп сүз сөйләүләре һәм үз акылларын эшләтмәүләре эшләрнең чуалып китүенә сәбәп була. Ислам дөнъясындагы имеш-мимеш, «әйтте-әйтелде»гә иярүчеләр көннән-көн сазлыкка баталар һәм һәлакәткә якынлашалар. Шул эштән боларның котылуларына, кергән юлларыннан кире борылып чыгуларына өмет бик аз. Хаклыкка иярүне максат итүчеләр өчен бердәнбер дәрәс юл – Рәсүлуллаһка иярү, бәндәләрнең карашларына, хосусый фикерләренә шәригать төсә бирмәү. Рәсүлуллаһ һәм дә сәхабәләрнең юлларын белергә теләүче кеше өчен мәшһүр

«Сахих»ләр, «Сөнән» һәм «Мөснәд»ләр житә. Бу әсәрләрнен күбесе хәзер басылып таралды, гыйлем ияләренең кулларында файдаланыла һәм бик күп урыннарда дәрес итеп укыла. Шул әсәрләрдән файда алырга көчләрә житмәгән кешеләргә белүчеләрдән сорарга һәм шуларның сүзләре белән гамәл кылырга мөмкин. Күп булмасалар да, Коръән-хәдис гыйлемнәре һәм дә сәләф хәлләре белән таныш галимнәр дөнъяның һәр почмагында бар, моннан соң да, шаять, булырлар. Ибне Мажә тарафыннан: «Минем өммәтемнән бер төркем һаман хаклыкта дәвам итәрләр, каршы чыгучыларының зарарлары тәэсир итмәс» әчтәлегендә риваять ителгән хәдисеннән максат та – Коръән һәм хәдис әһелләре булу өметле.

Пирлек һәм пирнең кулын тоту дигән сүздән максат нинди нәрсә икәнлеген ачык аңламадык. Әгәр дә максат тәсауыф [суфичылык] була торган булса, бу вакытта «Соралган кеше сораучыдан артыгын белмәс» дияргә мәжбүрбез. Тәсауыф хакмы, ялганмы соравына жавап бирер өчен шуның нинди кагыйдә һәм кануннардан гыйбарәт икәнлеген белергә кирәк. Ул эш безгә насыип булмады. Аңа нисбәтле булган адәмнәр хәлләреннән дә берәр нәрсә аңлау мөмкин түгел. Чөнки тәсауыфка нисбәтле халык арасында бик яхшы кешеләр булган кебек, бик усаллар булганлыгы да мәгълүм. Тәсауыф хакында язылган китаплардан без күргәннәре фәнни рәвештә язылмаганлыктан, аның хакыйкатен белергә ярдәм бирә алмыйлар, алардан карап бер нәрсә аңлау читен. Замандашларыбыздан философ исеме белән мәшһүр бер галим уналты ел гомер сарыф итеп, тәсауыф хакында бер китап язганлыгын игълан иткән иде, ләкин басылу-басылмавын белә алмадык. Европа һәм ислам галимнәре белән телләренә таныш булган бу затның әсәре, әлбәттә, яхшы булыр. Хәзер бөтен сүзебез «Коръән һәм хәдискә яраклы булган нәрсәләрнең һәрберсе хак һәм аларга каршы булганнар ялган» диюдән гыйбарәт. Аңа тәсауыф та, пирләр кулы, башкалар да керерләр. Шуннан артык сүзебез юк.

Жиде ел вакытында бүрек тегеп, алты тәмугны сатып алу кыйссасы гади халыкны аулар өчен ясалган асылсыз кыйссалардан булып, аның кебек нәрсәләр жавап бирелү һәм кире кагылудан түбән. Мондый хикәяләрне кемнәр чыгарганлыгы һәм нинди максатлар белән халык арасына таратылуы хакында «Кәрәмәт вә истимдад» исемле әсәрдә беркадәр язылды. Шаять, искә алынган китап нәшер ителсә кирәк. [Кызганычка каршы, Р. Фәхретдиннең бу китабы нәшер ителмәде].

Шура. – 1915. – № 19. – Б. 604–605.

[ӘУЛИЯЛӘР КАБЕРЛӘРЕ ТУРЫНДА]

Ташкент:

«Төркестан Чине»ндә Турфан шәһәренә якын бер жирдә Әсхабел-кәһеф исеме белән телгә алына торган әулияләр каберләре бар. Зиярәт кылыр өчен бу жиргә бик күп халык килә һәм «Хаж кылырга көче житмәгән кеше Әсхабел-кәһефне зиярәт кылса, хаж савабын табар» дип, монда баруны һәм зиярәт кылуны мөселманнар бик зур гыйбадәтләрдән саныйлар. Әсхабел-кәһеф хакында бик гажәеп кыйссалар һәм мажаралар сөйләнә, гадәттән тыш эшләре һәм кәрәмәтләре риваять кылына. Болар нинди әулияләр, кемнәр икәнлекләре мәгълүмме? Шунда баручыларның хаж савабын табулары хакында берәр шәригать дәлиле бармы?

Мирйосыф Мирзахидбаев.

«Шура»:

Соңгы заманда һәр мәмләкәттә булган мөселманнар каберләре белән бәхетсезлеккә төштеләр. Моннан исә Урал һәм Идел буйларындагы мөселманнар гына беркадәр саф калган булулары ихтимал. Гәрчә боларда «Хужалар таулары» исемле зиярәт урыннары булса да, бу урыннарда гыйлем

иялэре йөрмилэр һәм зиярэтлэр дин исеменнән кылынмый. «Хужалар таулары»на баручылар хаж кылган савапны табарлар, кебек сүзлэр сөйләнгәнә ишетелми. Моның сәбәбе – безнең үз тикшерүебезгә күрә, бу тарафтагы элекке мөдәррислэр һәм галимнәрнең Дагстанга барып, Кадакый янында тәрбияләнүләре иде. Кадакый исә каберләрдән ярдәм сораучыларны сөйми торган шәех Мокбили Йәмәни шәкертләреннән. Кадакый шәкертләре бу мәмләкәттә бик күп асылсыз гакыйдәләрне бетерергә хезмәт иткәнлекләре мәгълүм. Турфан безгә ерак. Әсхабел-кәһеф исемле әүлияләр хақында элекке галимнәр әсәрләрендә бернәрсә дә укыганыбыз юк. Халыкны кабергә жыяр өчен, кабер иясенең хәлен белергә кирәк түгел. Кабер белән кәсеп итүчеләр берәр яраклы урында бер кабер табалар да (булмаса, үзләре ясыйлар), биналар салалар. Кыйммәтле паласлар жәеп, гуд агачлары һәм төрле хуш исле үләннәр яндыралар да, шул кабер иясенең әүлиялеген игълан итәләр. Шунда килү сәбәпле бер сукуырының күзе ачыла, бер хатын аяклы була, бала тапмый торган бер хатын бала таба, берсе бәладән котыла, берсе шатлыкка очрый. Кабере табылганнан яки ясалганнан соң, боларны эшләү жиңел. Зиярәт ысулын төзүчеләр үзләре зур чалмалар киеп, кабердә дәрвиш һәм шәех булып утыралар, нәзер һәм сәдакалар су урынына ага. Болар өчен Әсхабел-кәһеф кабере ясау авыр түгел. Әгәр дә теләсәләр, Адәм пәйгамбәр һәм Нух пәйгамбәрләренң каберләрен дә ясарлар, килүчеләргә хаж савабыннан артык саваплар да вәгъдә итәрләр иде. Безнең мөфти хәзрәтебез дә үз гомерендә «Сынташ зыяраты» исемле бер әүлия кабере ясап киткән иде. Ләкин эш башында үзе тормау сәбәпле, таралу таба алмады. Әгәр дә Хужа Әхмәт Ясәви яки Хужа Баһаветдин каберләрендә торучы дәрвишләрдән берәр кеше килсә, «Сынташ зыяраты»н да яхшы гына тәртипкә салыр һәм бер-ике буынга житәрлек дәүләт хасил итәр иде. Ул тирәдә әүлияләр каберләре күп түгел, әмма халык бик күп. Бары алдарга оста адәм генә кирәк.

Хакыйкый гыйлем таралмый торып, ислам дөнъясыннан кабер бәласе күтәрелмәскә охшый. Дөрөс, ислам шәригатендә мәетләрне зиярәт кылу кагыйдәсә бар. Ләкин ул кагыйдә белән бу әүлияләр каберләрен зиярәт кылу арасында мөнәсәбәт юк. Алар бер-берсенә башка. Бу мәсьәләләрне без башка урында жентекләп язганлыктан, бу жирдә шушы кадәрле белән канәгатьләндек.

Шура. – 1915. – № 19. – Б. 605.

[ТӘУРАТ, ХАТАЛЫ ЭШЛӘР ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Кайбер гакыйдә китапларында Тәүрат шәрифнең инүе күктән иңгән башка китапларның инүләре кебек булмый, бәлки язылган тактада булганын риваять итәләр. Шулу ук вакытта, Коръән кәримдә ул хакта бер ишарә дә күренми. Чыннан да, дөрөс булган тәкъдирдә, аның тактасы жир галәменән булган бер тактамы? Яки башка берәр галәмнәнме? Аның язучысы кемнәр? Фәрештәләрме?.. Без бит, фән карашы ноктасыннан, фәрештәләрне бер рухани куәт дип кенә йөртәбез. Аларның шуның кебек матди эшләр белән шөгьылләнүе буламы? Дөрөс, Аллаһ Тәбарәкә вә Тәгалә – һәрнәрсәгә көче житүче, Ихтыярлы. Ләкин Аллаһ эшендә аның кебек эшләрнең очраганы бармы? Булса, ник башка изге китаплар да шулай иңмәгән?.. Шушы мәсьәлә халык өчен дә игътикади [ышануга нигезләнгән] мәсьәлә булганлыктан, «Шура» аркылы хакыйкәтне белдерүегезне үтенәбез.

Мөгаллим Нигъмәтулла Күзәмбаев.

«Шура»:

Муса пәйгамбәр хакында Коръән кәрим «Мусага Тәүрат такталарында һәрнәрсәне яздык, вәгазыне, һәрнәрсә бәян иттек, аны куәт белән ал һәм кавемеңә дә Тәүрат белән гамәл

кылырга боер, Тәүратның күркәмрәк хөкемнәрен алсыннар», «Һәм ачуыннан кулындагы Тәүрат такталарын ташлады һәм кардәше Һарунның сакалыннан тотып үзенә тартты», «Мусаның ачуы басылгач, әүвәлдә атып ташлаган Тәүрат такталарын кулына алды. Ул Тәүратта Аллаһтан курыккан кешеләр өчен туры юлга керү тәртипләре һәм Аллаһның рәхмәте язылган иде» рәвешендә хәбәрләр сөйли һәм Муса пәйгамбәр шул такталарда булган фәрманнарны кавемәнә ирештерү белән йөкләнгәнлеген баян итә. Моның мәгънәсе «такталарда язылган нәрсә – Тәүрат иде» яки «Тәүрат – такталар иде» дигән сүз була. Инде «Тәүрат такталарда язылган булу хакында Коръәндә ишарә юк» дип әйтү ничек дәрәс була? Коръәндә ишарә генә түгел, бәлки ачык гыйбарә бар. Бу мәсьәләнең игътикади булган ягы шушы гына. Әмма аны кем язган? Ул такталар үзе нинди нәрсә иде? Фәрештәләр нинди куәттән гыйбарәт? Рухани куәттән гыйбарәт булсалар, матди эшләр белән шөгыйльләнүләре мөмкин буламы? Бер китап бер рәвеш белән иңгәннән соң, башкалары ни өчен шул рәвештә иңмәгән? Бу мәсьәләләрнең һичберсе игътикади түгел һәм дә боларны белү белән йөкләү юк. Безнең үз мәсләгебезгә күрә, мондый нәрсәләр – бүгенге адәм балаларының зиһеннәре ирешә алмый [торган эшләр] һәм, [фән] ияләренең тануларына күрә, бүгенге фән киртәсенә тышындагы эшләр. Үзләре тапкан электрның нинди нәрсә икәнлеген белүдән гажиз булган күп фәннәр белүче галимнәр, үзләренең кабыргаларында йөргән жаннарын һәм аның идарә итү рәвешләрен белә алмый хайран калганнан соң, фараз һәм теорияләр баян итәргә мәжбүр булган бүгенге галимнәрнең Коръән сөйли торган фәрештәнең нинди куәтләрдән һәм эшләре дә нинди нәрсәләрдән гыйбарәт икәнлеген белү хакында дөгъвалары булмаса кирәк.

Шушындый очы юк бәхәсләрне, мәжбүрилеге юк, йөкләнүе юк, белергә мөмкинлек юк булган мәсьәләләрне тикшерү турында халкыбызның ач күзле булуларының

сәбәбен белә алмыйбыз. Монда язылган сүзләрне дә өстөстенә килгән сорауларга мәжбүр булып язабыз.

Мөселман дөнъясы ике төрлө бик зур хатага төшөп, авызы пешкән иде. Шунуң өчен моннан соң инде бик сакланыр, алдын-артын фикерләп йөрөр, дип уйлыйлар иде. Ләкин бу өметләрнең бушка чыкканлыгы һәм әүвәлге хаталарга өченче мәртәбә төшәргә эзерләнгәнлеген күренә.

Безнең бүген бик күп адәмнәр Газали, Ибне Хәзем, Ибне Рөшөд, Ибне Тәймия, Әбү әл-Гәля әл-Мәгарри, Әбү Бәкер әр-Рази сүзләренә әһәмият бирмәгән, хәтта бу адәмнәрнең кемнәр икәнлекләрен дә яхшылап белмәгән хәлдә, Толстой, Гёте, Байрон, Данте һәм Шиллер кебек исемнәр яннарында тезләнәләр. Аларны хатасыз дип санылар, берәз гына каләм тотканнары да шул исемнәрдән берәрсен кыстырып китәргә тырышалар. Ислам дөнъясында бервакыт яһүд муллаларының исемнәре шушы дәрәжәдә йөрде, боларның сүзләре хәтта тәфсирләргә кадәр керде һәм шушы юл белән яһүд хорафаты ислам милке булып калды. Ислам дөнъясының беренче хатасы шушы иде.

Грек фәлсәфәсе тәржемә ителгәннән соң, мөселманнар каршында иң олуг адәм Аристотель булган иде. Кәлям әһелләре Аристотель мәзһәбенә яраклаштырып гакыйдә китапларын төзеделәр, тәфсир язучылар Коръән аятьләрен Аристотель мәсләгенә яраклаштырдылар. Боларның бу хәрәкәтләреннән, Коръән Аристотель мәсләген раслар өчен иңгән һәм Рәсүлуллаһ та Аристотель сүзләренә чакырыр өчен килгән, дип белергә мөмкин. Ислам дөнъясының беренче хатасы бу булды. Мәзһәб әһелләренә Коръән һәм хәдисне үз имамнарына яраклаштырулары да һәм үз сүзләренә каршы булган аять, хәдисне ялгыш аңлатулары да – шушы эшкә якын бер хәл.

Безнең заманыбызда мөселман дөнъясы өченче һәм дә бик зур бер хатага төшәргә эзерләнә. Бу исә – Коръән һәм хәдис хәбәрләрен бүгенге Европа галимнәренә сүзләре белән яраклаштырырга эзерләнү.

Корьэндә фәрештәләрдән хәбәр бирелә. Алар хакында «коллар һәм хөрмәтлеләр», «Аллаһка һич каршы килмиләр», «канатлылар» кебек нәрсәләр сөйләнә, әмма аларның сыйфатлары һәм хезмәтләрен билгеләү хакында дәшми торыла. Безнең өчен Корьән хәбәр биргән кадәрлесен белү ни өчен житми дә, алар рухани куәтгән гыйбарәтме яки жисемлеме, матди эшләрне эшли алалармы, юкмы, кебек булган нәрсәләрне тикшерергә нинди мәжбүрлек була? Әгәр дә белү зарур булса, Корьән кәрим ул хакта хәбәр бирми калдырмас иде.

Адәм баласының белгән һәм белә торган нәрсәсә тамчы булса, белмәгәнә – диңгез. «Сезгә белемнән өләш бик аз бирелде» [Корьән, 17:85].

Ислам дөнъясын өченче мәртәбә хата эшкә төшерергә эзәрләнгән һәм билләрен буып, жиңнәрен сызганган кешеләргә әйтәчәк бер сүзебез бар:

Бертөрле гыйлем дәрәс булудан аның белән шөгьйләнүче белгеч галимнең һәр сүзе дәрәс һәм хакыйкәт булу мәжбүри булмый. Бу сүз бүген Европада булган рух галимнәре хакында гына түгел, бәлки тарих, тел галимнәрендә, хәтта фикыһ [ислам хокукы] галимәндә дә шулай. Фикыһ галименәң ялгышуы, акыл һәм шәригәткә сыймый торган сүз сөйләвә мөмкин, әмма, аңа карап, фикыһ гыйлеме ялгыш булу һәм, киресенчә, ягъни фикыһ гыйлеме дәрәс һәм хак бер гыйлем булудан һәрбер фикыһ галиме сүзе дәрәс булу мәжбүри түгел. Европада бер галим бер сүзнә фәнгә нигезләп сөйләсә, акылга сыя торган дәлилләре [белән] берлектә булса, әлбәттә, аңа игътибар итәргә һәм дәлилләрен инкяр итәргә мөмкинлек булмаган хәлдә, нәтижәне инкяр итәргә ярамый. Бу эш кирелек һәм фанатизм була. Әмма бертөрле фәннәр галиме фараз юлы белән сөйләгән булса, моңа ышанмау, әһәмият бирмәү турында һәркем ихтыярлы. Бәлки «Ул бик галим һәм төрле фәннәр белүче адәм, әлбәттә, белми сөйләми торгандыр» дип әйтү һәм шуңа ышану – хурланган тәкълид [галимнәренә сүзләренә сукуырларча иярү] һәм торгынлыкның үзе.

Европада олуг галимнәрнең берсе пәйгамбәр тормыш юлы китапларында булган кайбер сүзләргә нигезләнеп, Рәсүлуллаһ һақында: «Ул бума зәһмәтле кеше булган», – дип яңа бер сүз сөйләгән һәм, гүя, шушы сүзе белән аның пәйгамбәрлеген инкяр итәргә юл әзерләмәкче булган иде. «Төрле фәннәр белүче кеше сөйли», – дип, бу сүзне фәнгә тоташтыру ярамаганлыгы мәгълүм. Докторлар үзләре кешеләр хәбәрәнә нигезләнеп кенә хасталыкны таний, билгели алмыйлар, дәва бирмиләр, хәтта ун профессор бергә жыелышта, кайбер чирләрне аера белмиләр һәм кайбер вакыт бердәмлек белән биргән карарларының ялгышлыгы килеп чыга. Инде бер-ике сүзгә карап та, мең ел электәге бер кешенең хасталыгы һәм хасталыгы нинди нәрсәдән гыйбарәт икәнлеген билгеләү ничек мөмкин була? Бу нинди фән булсын? Шушындый бер эш башка бер кеше һақында һәм башка бер адәм тарафыннан сөйләнгән булса, бу олуг адәм шушы кеше турында «дурак» дигән булыр иде.

Шура. – 1916. – № 1. – Б. 29–30.

[ЖӘННӘТЛЕ ДИП ШӘһАДӘТ БИРҮ]

Вязовой:

Хужа Баһаветдин хәзрәт үзенең мөриdlәрәннән житмеш кеше һақында ождак белән шәһадәт бирде, диләр. Без бер мәжлестә шушы хакта берәз шөбһә белдергән идек һәм: «Рәсүлуллаһтан башка кешеләрнең жәннәт белән сөнеч бирергә һақлары бар микән?» – дигән идек. Мәжлестә булган мөриdlәр һәм кайбер муллалар: «Син – кяфер, динсез», – дип үземне шелтәләделәр. Чыннан да, Хужаның шулай шәһадәт бирүе дәрәсме? Дәрәс булса, анда шундый хак бармы? Булса, шөбһәләнүем сәбәпле инде кяфер һәм имансыз булдыммы? Бу хакта «Шура»да жавап язылсын иде.

Хисаметдин Садретдин.

«Шура»:

Сезнең урында Шәгъби булган булса, «Син – кяфер, син – динсез» дигәннәрәннән соң, «Ялгыш әйттем, Хужа Баһаветдин жиде йөз кешене оҗмахлы итте, оҗмахның ишеген ачып, һәрберсен күздән кертәп жиберде» дип ант иткән булыр иде.

Бу турыда сезгә бирә торган жавабыбыз – бу: Шәригать төзүче [Аллаһ] тарафыннан хәбәр булмаган вакытта, пәйгамбәрләрдән башкаларны билгеләү белән «Фәлән кеше (яки бу кеше) жәннәттә яки тәмугта» дип шәһадәт бирергә ислам шәригатенең мөмкинлеге юк. Чөнки бу Аллаһ Тәгаләдән башкага һәм дә Аллаһ Тәгалә вәхи [пәйгамбәрләргә хәбәр итү] белән белдермәгәндә, мәгълүм була торган эш түгел. Кешеләрнең күңелләрендә булган нәрсәләрне белергә юл юк. Рәсүлуллаһ тарафыннан жәннәт белән сөнеч бирелгән сәхабәләр барлыгын ышанычлы хәдис галимнәренең кайберләре риваять итәләр, «Көтебе ситтә»нең дә кайберләрендә бар. Ләкин бу риваятьләр уй мәртәбәсеннән үтмиләр. Шуның өчен сөендерелгән ун кеше һәм сөнеч бирелгән башка сәхабәләрнең (хатыннар да шул жөмләдә) жәннәттә булуларын, шул хәдисләргә күрә, уйларга һәм өметләнәргә мөмкин. Әмма шәһадәт бирү һәм ышану дәрәжәсенә җитмәскә тиешле. Сәламәтлек шунда. Бу турыда кәлям әһелләренең «Жәннәтле дип шәһадәт бирәбез...» дигән сүзләре – арттыру. Гомумән, мөэминнәр хакында, кирәк хосусый дәлил булсын, кирәк булмасын, жәннәттә булуларын уйлау һәм өмет итүне сәләф галимнәре дәрәс күрәләр. Әмма вәхи белән хөрмәтләнмәгән кешеләрнең берәүгә жәннәт белән шәһадәт бирүләре – үлчәүсез сөйләү һәм шәригать белән тыела торган хәрам эш. Хужа Баһаветдин андый бер эшне эшләмәгән булса кирәк. Шәехләр һәм ишаннар хакында булган хәбәрләр бик арттырулы һәм күбесе ялган була.

Шура. – 1916. – № 7. – Б. 180–181.

[МӘТЛӘРГӘ КОРЪӘН УКУТУ ТУРЫНДА]

Петропавел:

1. Кайбер урыннарда эрвахларны шатландыру нияте белән мәет янында яки мәет чыккан йортта «голяма» исемендәге төркемне жыеп, тулысынча Коръән укуту гадәте бар. Шушы эш шәригать каршында мәжбүри, һич булмаса, сөннәт гамәлләрдәнме?

2. Каберләргә баргач, Коръән укып, шуның савабын багышлау тиешлеме яки гәнаһларны кичерү белән дога кылу яхшыракмы?

3. Рәсүлуллаһ өчен Коръән укып, шуның савабын багышлау артыкмы яки салават укумы? Шушы өч сорауның жавабы «Шура»да язылсын иде.

«Шура»:

Мондый мәсьәләләргә җавап бирерлек галимнәр һәр җирдә булган кебек, Петропавел шәһәрәндә дә бар. Шулардан сораган булсагыз, яхшырак җаваплар ишетергә яраклы булып идегез. Безнең җавабыбыз һичбер кеше каршында яраклы булмас. Үз насыйбыбыз да бары сүз ишетү, гаепле саналу гына булып. Шулай булгач, бу сорау һәм җавап – буш һәм файдасыз нәрсәләр, бәлки бөтенләй зарарлы эш булып калыр. Инде ничек булса да булып, безнең бу сорауга каршы бирә торган җавабыбыз менә бу:

Бәндәләрнең гамәлләре гыйбадәт [булып] саналу һәм дә савапка лаеклы булу өчен мондый нәрсәләр шарт: 1. Шул гамәл хакында шәригать ирештерүче [пәйгамбәр] тарафыннан хосусый яки гомуми рәвештә әмер булу. 2. Шул гамәл вакытында ихлас булу. 3. Шул эш Рәсүлуллаһ һәм сәләфләренң гамәлләренә туры килү һәм охшау.

Бу өч шарттан берсе генә табылмаса да, ул нәрсә гыйбадәт исемен алмас һәм савапка лаек булмас.

Ихласлык исә Аллах ризалыгын һәм савабын, әмеренә буйсынуны ният итүдән гыйбарәт булып, берәр төрле дөньяви мәнфәгать катышса, ихласлык ялган була һәм гыйбадәтлектән чыга. Тик фарыз гамәлләрдә «Барыбер минем ихласлыгым юк, шуның өчен мин аны үтәмин» дияргә мөмкин түгел. Кушылган нәрсәгә буйсыну – бәндәнең бурычы.

Мәетләр өсләрендә тулысынча Коръән укылып, сәдакалар өләшү гадәте Рәсүлуллаһ заманында юк иде, сәхабәләр һәм сәләфләр арасында булганлыгы да мәгълүм түгел. Рәсүлуллаһ мәетләрне зиярәт кыла, аяк өстендә булган хәлдә, сәлам бирә һәм гөнаһларын кичерү белән дога кыла иде. Рәсүлуллаһның шуннан башка рәвеш белән зиярәт кылуы хакында бернәрсә дә күргәнебез юк. Рәсүлуллаһның шул эше өммәткә мирас булып калды, сәләфләр дә шулай гамәл кылдылар. Мәетләр өсләрендә Коръән укылу, тәһлил [«Лә иләһә илләллааһ» сүзләре] һәм тәкбирләр [«Аллаһү әкбәр» сүзләре] әйтелү, өчесе, жидесе, кырыгы һәм елы исеме белән кунак мәжлесләре ясалу, кабер сәдакасы (гүр сәдакасы) исеме белән хайваннар бирелү, каберләрдә [зиратларда] сәдакалар өләшү кебек эшләренң кемнәр тарафларынан һәм нинди ниятләр белән уйлап чыгарылганлыкларын белмәсәк тә, гасры сәгадәттә [сәхабәләр заманында] булмаганлыкларын безнең белән бергә һәрбер гыйлем иясә белә.

«Садака бирү, Коръән укып, савабын багышлауда ни зарар бар?» – дип, гыйбадәт эшләрен игътибарсыз һәм уйлаусыз сурәттә йөртү ярамый. Коръән уку һәм садака бирүнең үзләрендә бер зарар да юк, ихласлык белән булса, бәлки файда бар. Зарар исә, гомуми булган гыйбадәтләрне хосусый төсләргә кертүдә (Рәсүлуллаһ һәм сәхабәләрнең гамәлләренә яраклы итмәүдә).

Иртәнге чәй белән төшке сәгать 11 уртасында мәчеткә жыелып, нәфел яки каза намазы уку гадәтен чыгаручылар булса, «Намаз уку, мәчеткә баруда ни зарар бар?» дип, гыйлем әһелләре тавыш чыгармый тик торырлар идеме? Әбү Талиб әл-Мәкки, Газали кебек суфилар «Рәгаиб» һәм «Бәраәт» исем-

ле намазлар уйлап чыгарганнан соң, хәдис галимнәре «Намаз укуда ни зарар бар?» дип тормадылар, бәлки бөтен көчләрә белән шушы гадәтне инкяр иттеләр һәм бетерергә тырыштылар, хәтта «Бу гадәтне тарату – ислам диненә жинаять кылу» икәнлеген дэгъва кылучылар да булды. Рәсүлуллаһның намаз укыган урынында халыкның намаз укуларын белгәннән соң, хәзрәте Гомәр «Намаз укуда ни зарар бар?» дип тормады, бәлки шул эштән өммәтне тыйды һәм: «Үткән өммәтләр шушынды нәрсәләр сәбәплә һәлак булдылар, фарыз намазның вакыты житсә, Рәсүлуллаһ укыган урын булуын игътибарга алмыйча, укыгыз, әмма, Рәсүлуллаһ укыган урын булу жәһәтәннән, нәфел намазлары укып, бәрәкәт алган булып, чуалып йөрмәгез!» – дип шелтәләде.

Хакыйкәт хәлдә, үткәндәге диннәрнең бозылулары, үзгәрүләре «Гыйбадәт кылуда ни зарар бар?» рәвешендәге кагыйдәгә таянып, пәйгамбәрләр тарафыннан өйрәтелмәгән гамәлләр, гыйбадәтләр уйлап чыгару яки өйрәтелгән кадәрдән арттыру һәм киметү сәбәплә булган иде.

Рәсүлуллаһтан ачык булмаган гакыйдәләр, гамәл һәм гыйбадәтләрнең һәрберсе (азы, күбе) – бидгәт һәм һәр бидгәт – адашу. Кайбер китапларда «яхшы бидгәт» дигән сүзләр булганга карап, «Бидгәтнең яхшысы да бар икән» дип шөбһәләнергә урын юк. Ул сүзне башлап сөйләүче никадәр зур галим һәм ислам динендә хөрмәте югары булса да, сүзе ялган һәм мәгънәсез.

Рәсүлуллаһ «Һәр бидгәт – адашу» дип торса, аңа каршы «Юк, алай түгел, бәлки кайбер бидгәтләрнең яхшы булулары да мөмкин» дияргә мөжтәһиднең [үз тырышлыгы белән ислам чыганаclarыннан хөкем чыгаручы галимнең] дә хакы юк, мөкаллиднең [дин галимнәренең сүзләренә суқырларча иярүченең] дә. Әгәр дә берәү һаман киреләнсә һәм һәрбер бидгәтнең адашу булуына ышанмаса, бу мәсьәләдә аның дошманы «Һәр бидгәт – адашу» диюче Рәсүлуллаһ булачак.

Һәркем үзе белгән кадәр Коръән укып, Рәсүлуллаһка яки мәетләргә багышлый икән (ихлас булу шарты белән) – зарар

юк. Мөселманнар арасында «Фатиха» һәм «Ихлас» сүрәләрен белмәгән кеше булмас. Ысул жәдидә мәктәпләрендә укучылардан күпләр бу сүрәләрнең мәгънәләрен дә беләләр. Акча алу һәм сыйлану яки нинди дә булса дөньяви бер бүләкләр күрү ниятләре катышудан иминлек булмаган рәвешләр белән жыелышып, Коръән укуга караганда да бер кешенең ихласлык белән Фатиха» һәм «Куль һүвәллаһ» сүрәләрен укып багышлавы бик күп мәртәбә зарарсызрак булса кирәк. Аллаһ дәрәсән белүчәрәк.

Шура. – 1916. – № 9. – Б. 228–230.

[ЛОТЕРЕЯ, ФИДИЯ, ДИН ИРЕШМӘГӘН КЕШЕЛӘР ТУРЫНДА]

Бакчакүл:

Түбәндәге сорауларыбызга «Шура»да жавап язылсын иде:

1. Лотерея шәригать каршында дәрәсәме яки түгелме?
2. Калган намаз өчен «дәвер» [акча бәрабәренә мәрхүмнең гөнаһларын кемнәңдер үз өстенә алуы] юлы белән булса да, фидия [мәрхүмнең үтәлмәгән фарыз гыйбадәтләре өчен бирелгән сәдака] бирергә тиешлемә?
3. Рәсүлуллаһның динә ирешмәгән кешеләр, динле булмаулары сәбәпле, Аллаһ каршында сораулы булырлармы?
4. Зөлкарнәен тарафыннан салынган Сәд дөньяның кайсы жирендә, сәяхәтчеләр тапмадылармы?

*Имам Габидулла бине Габдрахман Ишбәков,
«Каен» өязе.*

«Шура»:

1. «Майдә» сүрәсендә булган 92 нче аятә хөкеме белән мөселманнар отыш мөгамәләсеннән тыелалар. Лотерея да отыш булса, ул да шунда керә.

2. Бу турыда Коръэн һәм хәдистә бернәрсә дә юк. Ислам шәригатен кимсетүгә сәбәп булганлыктан, «дәвер» дәрәс бер гамәл булмаса кирәк. Сәләф заманында андый нәрсәләр булмаганлыгы мәгълүм.

3. Рәсүлүллаһ хәбәре житешмәгән кешеләрнең мәсьәләләре бездә барлыкка килгәнә юк. Ул хакта сезнең белән бездән сораучы булмас. Белми торсак та, бер зарар да күрмәбез.

4. Сәд хәбәрен белмибез.

Шура. – 1916. – № 10. – Б. 254.

[КЕШЕЛЕКЛЕЛЕК ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Ожмахка кергән кешеләрнең тәмуқта газапланучы якиннары, хәтта аталары, аналары, хатыннары, ирләре, уллары, кызлары булырга мөмкин. Адәм балалары шушы хәлгә ничек чыдыйлар? Шундый якиннар өчен кайгырмау кешелеклелек түгел. Кайгырсалар, ожмахта кайгы һәм хәсрәт юк, дигән сүзнең дәрәс булмавы тиешле.

Хөсәен Тимербулатов.

«Шура»:

Дөньяда булган адәм балаларының йөздән берсе рәхәттә булса, туксан тугызы газәп эчендә яши. Халык хәлен тикшереп караучыларга бу хәл мәгълүм. Шушы рәхәтлектә торучылар газәп астында изелүче үз туганнары өчен кайгырмаса-лар, хәтта бер-берсенең бәхетенә түзә алмаса-лар, бөтен эшләре бер-берсенең итен ашау, канын эчү булса, бер-берсе өстеннән донослар ясап йөрсәләр, ул халыкта нинди шәфкәт һәм мәрхәмәт булсын?! Ашарга икмәге булмаса – адәм баласы байларга дошман була, аз гына бөтенәйсә [баеса] – ярлыларга дошманлаша. Мондый табигәтә булган мәхлукларга

ни ата һәм ни бала, ни хатын һәм ни ир! Үз максатлары булса, бөтен дөнъяны жир йотсын!.. Үз нәфесеннән башкалар өчен кайгырмау кадәр кешелеклелек булмас. Адәм баласы кадәр усал, адәм баласы кадәр әхлаксыз һәм үз женесенә мәрхәмәтсез хайван яратылганлыгы мәгълүм түгел. Аталары, балалары жәһәннәмдә газапланган вакытта, боларның ождахта кәэф-сафа корып йөрүләре гажәп түгел, бәлки берберсе өстеннән донос ясап, ождахтан сөрдерергә һәм тәмугка салдырырга тырышып йөрмәүләре гажәп. Моны инде белмибез. Бәлки, максатлары булса, йөрерләр дә. Адәм баласыннан һәр кабәхәт эшне, һәр бозыклыкны көтөргә юл бар. Инде ул – бик сыналган бер хайван!..

Шура. – 1916. – № 10. – Б. 254.

[ФИРГАВЕН ИМАНЫ ТУРЫНДА]

Намәгълүм:

Фиргавеннең иман китергәнлегенә Коръәндә искә алына («Юныс» сүрәсе, 100 нче аять). Аның иманы кабул ителгәнме, юкмы? Хөрмәтле галимнәр шушы мәсьәләне тикшерсеннәр иде.

Әбү Шәхмә Бокаев.

«Шура»:

Дөрөс, мәсьәлә бик мөһим. Ни кадәр эшләребез шуңа тукталып тора! Сузылып һәм иснәп ятучы, сакал һәм мыеклары белән уйнап утырудан башка эш тапмаучы хөрмәтле галимнәр шушы мәсьәләне чынлап тикшерсәләр, турыдан-туры үз өсләренә төшкән вазыйфаларын үтәгән булырлар иде.

Шура. – 1916. – № 11. – Б. 277.

[НУХ ПӘЙГАМБӘР ТУРЫНДА]

Хәсэнколы (Каспий арьягы өлкәсенән):

Түбәндәге сорауларыбызга «Шура»да җавап язылуны үтенәбез: Нух пәйгамбәр заманында Туфан бөтен дөньяны каплап алды һәм хәзерге халыклар Нух пәйгамбәрнең Хам, Сам, Яфәс исемле улларынан гына таралды, шуның өчен Нух галәйһиссәлам икенче ата булды, диләр. Болар арасында хатыннар булмаганнан соң, бу халыклар ничек болай үрчеделәр? Жир йөзәндәге хайваннар ни рәвешле барлыкка килделәр? Бу мәсьәлә хакында бүгенгә кадәр җавап бирелгән булса, аңа йөкләмәгез. Чөнки бу вакытларга кадәр бу жирләргә «Шура» кермәде. Без бу журналны күрергә бу көннәрдә генә муафыйк булдык.

Хажжи Мөхәммәдниязи.

«Шура»:

Үткән елларда бу бәхәс кабат сөйләнгән иде. Хәзерге җавабыбыз моннан гыйбарәт булачак:

Туфанның бөтен жир йөзәнен каплап алуы һәм бүгенгә бөтен кешеләрнең Нух пәйгамбәрнең өч баласыннан гына таралу гакыйдәсе Коръән кәримнән алынган гакыйдә түгел. Коръән кәримдә Туфан килеп чыгуы, Нух пәйгамбәр көймә ясап, мөселманнар белән шунда кереп, Туфанның сәламәт калуы һәм үзе белән берлектә хайваннарны да алып керүе хәбәр бирелгән булса, шул Туфан бөтен дөньяны каплап алдымы яки кайбер урыннарда гына булдымы, бүгенгә кешеләр Нух пәйгамбәр балаларынан гына таралдымы, кебек бәхәсләр хакында дәшмәү белән үтә. Гомуми тарих һәм аннан башка әсәрләрдә таралган хәбәрләрнең чыганагы Тәүрат булганлыктан, без мөселманнар өчен бу хакта Коръән кәримдә искә алынган кадәрдән артыкка ышану кирәк эшләрдән түгел. Бүгенгә кешеләр Нух пәйгамбәр балаларын-

нан гына таралды, дигән кешеләрнең максатлары – Нух пәйгамбәрнең Хам, Сам һәм Яфәс исемле уллары белән шуларның хатыннары да сәламәт калдылар, диләр. Хайваннарны исә көймәдән чыккан хайваннардан үрчегән булуларын дөгъва кылалар. Безгә Коръән кәрим хәбәр биргән кадәрлесенә генә ышанып, шуннан башкасына керешмәү яхшы. Сәламәтлек шунда.

Шура. – 1916. – № 14. – Б. 348.

[ФИРГАВЕН ИМАНЫН ТИКШЕРҮ ТУРЫНДА]

Екатеринбург:

Быел «Шура»ның 16 нчы санында Фиргавеннең иманы мәсьәләсе хақында бер сүз булганда, «Шура» үз тарафыннан мәсьәләнең бик мөһим икәнлеген бәян иткән иде. Без моңа төшенә алмадык. Кешенең иманын тикшерү ни өчен кирәк була да, Фиргавен иманына нинди эшебез тукталып тора, Фиргавен оҗмахка керсә, кемгә тыгызлык килә? Үзебез керә алсак, безгә шул житә.

*Имам Мөхәммәдгалим Габделгалим улы,
Тәскә авылы.*

«Шура»:

Безнең максатыбыз, Фиргавеннең иманын тикшерү безнең вазыйфабыз түгел, аның әһәмияте юк, безнең һич эшебез аңа тукталып тормый, дип әйтү иде.

Шура. – 1916. – № 14. – Б. 349.

[«ФАТИХА» СҮРӘСЕ ТУРЫНДА]

Бөгелмә:

Быелгы «Шура»ның 3 нче санында (65 нче бит): «Намазда укыла торган Коръән аятьләре һәм догаларның мәгънәләрен белү шарт, «Фатиха» сүрәсенең мәгънәсен белмәгән кешенең намазы намаз булыр, дип белмим», – диелгән. Без бу сүзне бүгенгә кадәр һичбер китапта күргәнебез һәм һичбер хәзрәтән ишеткәнебез юк. Моны, дәрәс бер дөгъва булыр, дип тә белмибез. Юкса шул урында берәр төрле басма хатасы бармы? Әгәр дә дәрәс булса, шул сүзегез хакында дәлил күрсәтсәгез иде. Бу турыда сүз күп.

Тимерпулат Хушкилдиев.

«Шура»:

Искә алынган гыйбарә дәрәс, хата юк. Без «Ниса» сүрәсендәге 46 нчы аятьтә намаздан тыелу нинди нәрсә сөйләгәнне белү белән чикләнгәнлектән, намазда укыла торган «Фатиха» сүрәсенең һәм догаларның мәгънәләрен белү тиешле, дип аңлыйбыз. Ләкин безнең аңлавыбызның бер генә кеше өчен дә зарары һәм файдасы юк. Бу турыда сүз күбәюнең сәбәбен белмибез. Сөз үз гомерегездә никадәр китап карадыгыз да һәм никадәр остаз күрдегез? Шушы сүзнен сөз күрмәгән берәр китапта булуы мөмкин түгел, дисезме яки сөз күрмәгән берәр остаз тарафыннан сөйләнгән булуын дәрәс күрмисезме?

Шура. – 1917. – № 10. – Б. 234.

[«ӘТ-ТАРИКАТ ӘЛ-МӨХӘММӘДИЯ»
КИТАБЫ ТУРЫНДА]

Уфа:

«Дини вә ижтимагый мәсьәләләр» исемле әсәрдә «бүленү» хәдисенәң асылы булмауны Ибне Хәземгә тоташтырган идегез. Шул ук вакытта, «Әт-тарикат әл-Мөхәммәдия» исемле китапта искә алынган хәдис Бохари белән Мөслимгә тоташтырыла (7 нче биттә). Бохари белән Мөслим хәдисләрен Ибне Хәземнең инкяр итүенә ышанып, зәгыйфьләтергә тырышуыгызны яхшы эш дип белмибез.

Мосафир бине Мокыйм.

«Шура»:

Бохари белән Мөслим «Сахих»ләрендә андый бер хәдис булмаска тиеш. «Әт-тарикат әл-Мөхәммәдия» авторы хәдис галиме түгел. Үзе яхшы, күңеле сәламәт кеше булса да, хәдис күчерү турында бик йомшак. Хәтта китабында булган хәдисләрне үзе тоташтыра торган асыллардан арадашчысыз алган булуына күңел ышанмый. Безнең жавабыбыз – шушы. Бу заманда инде хак сүзне сөйләсәң, «Әлекке авторларны сүгә, үзе әллә кем булмачы була; аны борынгы мөдәррисләр белмәгәннәрме» дип орышалар, гайбәт журналына язып, сүгәләр. Хак сүзне сөйләми үтсәң, вөждан газәплый. Ике мылтык арасында калган кеше кебек ни эшләргә дә белмибез.

Шура. – 1917. – № 22. – Б. 512.

ЭЧТӨЛӨК

КЕРЕШ (<i>А. М. Гайнетдинов</i>)	3
ТӘФСИРЛӘР ТУРЫНДА	8
ДИНИ МӘЗҺӘБЛӘР ТУРЫНДА	9
ГАЛӘМНӘР ТУРЫНДА	11
ГАУЖ БИНЕ ГАНАК ТУРЫНДА	11
ПӘЙГАМБӘР КАБЕРЕН ЗИЯРӘТ КЫЛУ ТУРЫНДА	12
ЛОТЕРЕЯ ТУРЫНДА	13
ӘЮП ҺӘМ ШОГАЕП ПӘЙГАМБӘРЛӘР ТУРЫНДА	14
КОРЪӘН ТУРЫНДА	15
ӘКЪСА МӘЧЕТЕ ТУРЫНДА	16
ТЮЛЕНЬ МАЕ ТУРЫНДА	17
СӘДАКА ЖЫЮЧЫЛАР ТУРЫНДА	18
АДӘМНЕҢ СӨЙЛӘШКӘН ТЕЛЕ ТУРЫНДА	19
КИЕМНӘР, ФОТОГРАФИЯ, ФОНОГРАФ ТУРЫНДА	19
АЙ ЯРЫЛУ ТУРЫНДА	20
ИБНЕ ТӘЙМИЯ ТУРЫНДА	21
ГРАММОФОН, ТЕШ ЯМАТУ, ТЕШ КУЙДЫРУ ТУРЫНДА	21
НӨҮРҮЗ ТУРЫНДА	22
ХАВАНЫҢ КАБЕРЕ ТУРЫНДА	23
ХАЖ ТУРЫНДА	24
ДИНИ МӘЗҺӘБЛӘРГӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА	24
ТУЙ ТУРЫНДА	25
ЧАЛМА, СӘДАКА ТУРЫНДА	26
ТӘМӘКЕ, ЧӘЙ ТУРЫНДА	27
УТ ПУМАЛАСЫ ТУРЫНДА	28
ИСЕМНӘР ТУРЫНДА	28

«ДӘВЕР» ТУРЫНДА	30
ХӘДИСКӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА	32
«ВАҺҺАБИ» СҮЗЕ ТУРЫНДА	33
РАШТУА ТУРЫНДА	35
ДӨЛДӨЛ ТУРЫНДА	37
ШӘДАД ЖӘННӘТЕ ТУРЫНДА	38
БОЛГАРГА КИЛГӘН СӘХАБӘЛӘР, БЕР ХӘДИС ТУРЫНДА	38
БИДГАТЬЛӘР ТУРЫНДА	40
ЗИРАТЛАР ТУРЫНДА	41
МӨХӘММӘДИЯ» КИТАБЫ, КАБЕРДӨН ТЕРЕЛЕП ЧЫГУ, БЕР ХӘДИС ТУРЫНДА	43
«КАРА ТАШ» ТУРЫНДА	44
ДИН ӘҺЕЛЛӘРЕ ТУРЫНДА	46
ИЗГЕ КАБЕРЛӘР ТУРЫНДА	47
КОРЪӘН СҮЗЛӘРЕ ТУРЫНДА	48
НАМАЗ ТУРЫНДА	50
ЖЕНАЗА ТУРЫНДА	51
ТАЛАК ТУРЫНДА	53
МӘҮЛИД ТУРЫНДА	53
ХӨТБӘ СӨЙЛӘҮ РӘВЕШЕ ТУРЫНДА	57
ТАҢ, АЛТЫН ЧЫГАРУ ТУРЫНДА	59
ХАТЫН-КЫЗЛАРНЫҢ ЖӘМӨГАТЬ БЕЛӘН НАМАЗ УКУЛАРЫ ТУРЫНДА	60
ӘҮЛИЯЛӘР ТУРЫНДА	62
УТЫЗ ИМӘНИ ШИГЫРЕ ТУРЫНДА	68
АЙ КУЮ ТУРЫНДА	69
АДӨМ ҺӘМ ХАВА ТУРЫНДА	70
ДИНИ РУХ БИРҮ ТУРЫНДА	71

КАБЕРЛӨРНЕ ИЗГЕЛӘШТЕРҮ ТУРЫНДА	73
ХӨТБӘНЕ ТӨРКИЧӨ (ТАТАРЧА) УКУ ТУРЫНДА	76
ШАЙТАН, СӘДУМ, ХОЗЫР-ИЛЬЯС, ЯЖҮЖ-МӘЭЖҮЖ ТУРЫНДА	77
КОРЪӘН ҺӘМ ХӘДИСКӘ ИЯРҮ ТУРЫНДА	79
«ХУЖА»ЛАР ТУРЫНДА	82
«ГАЙНЕЛ-ГЫЙЛЕМ» КИТАБЫ ТУРЫНДА	83
ШОМЛЫ КӨННӨР ТУРЫНДА	84
ХУЖА БАҖАВЕТДИН, ШӘЕХЛӘР ТУРЫНДА	84
ӘҮЛИЯЛӘР КАБЕРЛӨРЕ ТУРЫНДА	87
ТӘҮРАТ, ХАТАЛЫ ЭШЛӘР ТУРЫНДА	89
ЖӘННӘТЛЕ ДИП ШӘҖАДӘТ БИРҮ	93
МӘЕТЛӘРГӘ КОРЪӘН УКЫТУ ТУРЫНДА	95
ЛОТЕРЕЯ, ФИДИЯ, ДИН ИРЕШМӘГӘН КЕШЕЛӘР ТУРЫНДА	98
КЕШЕЛЕКЛЕЛЕК ТУРЫНДА	99
ФИРГАВЕН ИМАНЫ ТУРЫНДА	100
НУХ ПӘЙГАМБӘР ТУРЫНДА	101
ФИРГАВЕН ИМАНЫН ТИКШЕРҮ ТУРЫНДА	102
«ФАТИХА» СҮРӘСЕ ТУРЫНДА	103
«ӘТ-ТАРИКАТ ӘЛ-МӨХӘММӘДИЯ» КИТАБЫ ТУРЫНДА	104

**Риза казый фэтвалэре
(Фетвы Ризы казыя)**

(на татарском языке)

Научное издание

Оригинал-макет – Л.М. Зигангареева

Подписано в печать 29.10.2019 г. Формат 60×84 ¹/₁₆

Усл. печ. листов 6,75 Тираж 1000 экз.

Отпечатано с готового оригинал-макета

420108, г. Казань, ул. Портовая, 25а

Тел./факс: (843) 231-05-46,

231-08-71, 231-04-19

E-mail: citlogos@mail.ru

www.logos-press.ru

Сайт

Института истории
Академии наук РТ

Татаровед.рф